

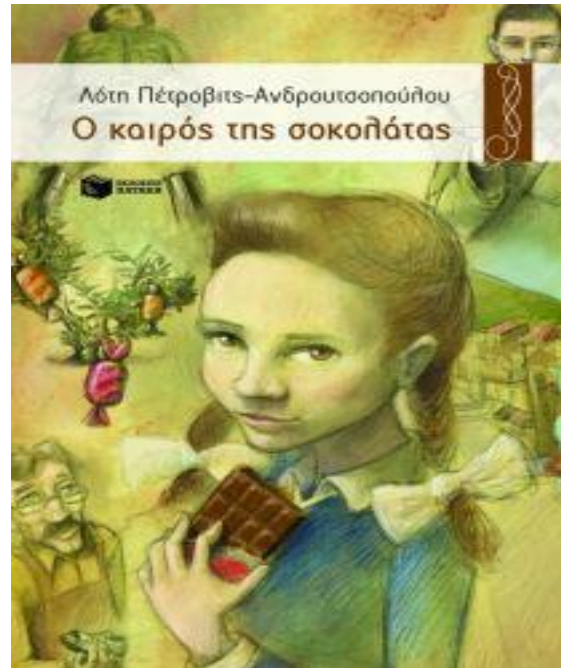


Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

Ανάγνωση, Φιλαναγνωσία και Εκπαιδευτικό Υλικού



**Η διδασκαλία της νεότερης ελληνικής Ιστορίας μέσω της Λογοτεχνίας. Εφαρμογή στο Ιστορικό Μυθιστόρημα της Λότης Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου *Ο καιρός της σοκολάτας***

**Λεμονίτση Άννα**

**A.M.: 215809**

**ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ**

**Καλογήρου Γεωργία (Τζίνα)**

**(Καθηγήτρια)**

**Κωνσταντίνος Δ. Μαλαφάντης**

**(Καθηγητής)**

**Νάκας Αθανάσιος**

**(Ομότιμος Καθηγητής)**

Αθήνα 2020

*« Η ιστορική γνώση δε σε κάνει έξυπνο για μία μόνο φορά αλλά σε κάνει σοφό για πάντα».*

Jacob Burckhardt

## Περιεχόμενα

ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ .....	5
ΠΡΟΛΟΓΟΣ .....	6
ΠΕΡΙΛΗΨΗ .....	7
ABSTRACT .....	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ .....	9
Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ .....	10
1.1 Η σκοποθεσία της ιστορικής επιστήμης .....	11
1.2 Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο .....	12
1.3 Οι δυσκολίες στη διδασκαλία της Ιστορίας .....	15
Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ .....	16
2.1 Τα οφέλη της Λογοτεχνίας .....	16
2.2 Λογοτεχνία για παιδιά και νέους .....	18
2.3 Η αξία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση .....	21
2.4 Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας .....	22
Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ .....	23
3.1 Η συμπληρωματικότητα του λογοτεχνικού κλάδου με τον ιστορικό .....	23
3.2 Η Διαθεματικότητα .....	28
3.3 Λογοτεχνία με ιστορικά στοιχεία .....	29
3.4 Το ιστορικό Μυθιστόρημα .....	30
3.4.1 Το ιστορικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα .....	32
3.4.2 Το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα .....	33
3.4.3 Το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα .....	34

3.4.4 Τα ιστορικά μυθιστορήματα της Λότης Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου	35
3.4.5 Η χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων στην εκπαίδευση .....	36
Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ .....	37
4.1 Τα οφέλη της χρήσης των ιστορικών μυθιστορημάτων στους μαθητές...	37
4.2 Απαραίτητες ποιότητες και χαρακτηριστικά του δασκάλου .....	43
4.3 Ο ρόλος του δασκάλου .....	44
ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΛΟΤΗΣ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ.....	45
5.1 Προσωπικές συναντήσεις με την Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου.....	45
5.2 Η βιογραφία της συγγραφέως .....	46
5.3 Τα αυτοβιογραφικά στοιχεία στο βιβλίο <i>Ο καιρός της σοκολάτας</i> .....	48
5.4 Επιλογή του βιβλίου και Κριτικές του .....	49
Ζ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ.....	49
6.1 Παρουσίαση των χαρακτήρων του ιστορικού μυθιστορήματος « <i>Ο καιρός της σοκολάτας</i> » .....	49
6.2 Το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης .....	59
6.3 Σκιαγράφηση των ηρώων μέσα από το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης ...	63
6.4 Η επίδραση των συνθηκών στην εξέλιξη των χαρακτήρων.....	65
Η' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ .....	67
7.1 Διδακτική πρόταση για την ιστορία με βάση το ιστορικό μυθιστόρημα <i>Ο καιρός της σοκολάτας</i> .....	67
7.2 Επιπρόσθετες δραστηριότητες με διαθεματικές προεκτάσεις.....	69
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	90
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ .....	97
Ντενίση, Σ.,(1994), <i>Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott 1830-1880</i> , Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη.....	100

ELLIOTT N. STEPHEN, KRATOCHWILL R. THOMAS, LITTLEFIELD-COOK JOAN, TRAVERS F. JOHN, (2008), *Εκπαιδευτική Ψυχολογία, Αποτελεσματική Διδασκαλία-Αποτελεσματική Μάθηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg..... 105

Genette, G., (2007), *ΣΧΗΜΑΤΑ ΙΙΙ, Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΔΟΚΙΜΙΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη..... 105

## **ΔΗΛΩΣΗ ΜΗ ΛΟΓΟΚΛΟΠΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΗΨΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ**

Με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστικός συγγραφέας της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς στην εργασία αυτή. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάσει επιστημονικής παράφρασης.

Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονός που σημαίνει αποτυχία στη Διπλωματική μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Μεταπτυχιακού Τίτλου των Μεταπτυχιακών Σπουδών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων.

Δηλώνω, συνεπώς, ότι αυτή η Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι, αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του ντου νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, στο μέλλον, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δεν μου ανήκει διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

**Όνοματεπώνυμο μεταπτυχιακής φοιτήτριας:** Λεμονίτση Άννα

**A.M.:** 21580

**Τόπος και ημερομηνία:** Αθήνα- 2020

**Υπογραφή:**

# ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγκεκριμένη εργασία αφορμάται από την προσωπική μου αγάπη για τα ιστορικά μυθιστορήματα και την πεποίθησή μου ότι μπορούν να συμβάλλουν καταλυτικά στη διδασκαλία της Ιστορίας.

Η μελέτη της βιβλιογραφίας ήταν μακροχρόνια, διεξοδική και προσεκτική, για να μπορέσω να έχω το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Σπουδαία βοήθεια στην προσπάθειά μου αποτελέσει η επιβλέπουσα της εργασίας μου, στην οποία θέλω να εκφράσω και τις ευχαριστίες μου, την κυρία Τζίνα Καλογήρου. Χωρίς την υπομονή της, την καθοδήγησή της και τις συμβουλές της δεν θα μπορούσε να ολοκληρωθεί αυτή η εργασία. Θα ήθελα, επίσης, να ευχαριστήσω για την πολύτιμη βοήθειά τους συνεπιβλέποντες καθηγητές μου, κ. Κωνσταντίνο Μαλαφάντη και τον Ομότιμο Καθηγητή κ.Αθανάσιο Νάκα.

Στη συνέχεια, θα ήθελα να ευχαριστήσω τις βιβλιοθηκάρχους των βιβλιοθηκών του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης Αθήνας, του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία Αθήνας, του τμήματος Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής, του τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών, την κυρία Μαρία βιβλιοθήκاريو του Β' Αρσακείου Ψυχικού, που μας εξυπηρετούσαν συνεχώς. Επιπλέον, οφείλω ένα ευχαριστώ στους συντελεστές του περιοδικού «Τα εκπαιδευτικά» που άμεσα ψηφιοποίησαν και μου έστειλαν τα άρθρα που ζήτησα από προηγούμενα τεύχη τους.

Τέλος, δεν θα μπορούσα να μην ευχαριστήσω τους γονείς μου, Κων/νο και Αγγελική που με στηρίζαν, τον σύζυγό μου, Γιώργο, ο οποίος έδειξε απεριόριστη υπομονή και ενθάρρυνση, ώστε να πετύχω τον στόχο μου και τον μικρό μας Χρήστο!

## ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε έχοντας ως στόχο να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί το μάθημα της Ιστορίας να διδαχτεί μέσα από λογοτεχνικά κείμενα και αφορμάται από τα ιστορικά μυθιστορήματα της Λότης Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου.

Κρίνεται απαραίτητο να αποσαφηνιστούν συνοπτικά οι θεμελιώδεις για την εργασία έννοιες της Λογοτεχνίας και της Ιστορίας. Ειδικότερα, παρουσιάζονται ορισμένες πλευρές της διδακτικής της Ιστορίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τα ισχύοντα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών. Παράλληλα αναδεικνύεται η αξία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση, οι τρόποι διδακτικής της στο σχολείο και τίθενται προς παρουσίαση τα είδη των λογοτεχνικών έργων, που απευθύνονται σε παιδικό και εφηβικό αναγνωστικό κοινό ενώ ταυτόχρονα.

Στη συνέχεια, αναλύεται η σχέση των αντικειμένων της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, που αποτελεί άλλωστε και το ζητούμενο της εργασίας μου. Οδηγούμαστε έτσι και στην εμφάνιση και ανάλυση του ορισμού της Διαθεματικότητας. Κατόπιν, παρουσιάζονται τα είδη της λογοτεχνίας με ιστορικά στοιχεία, που αποδεικνύουν κι εκείνα τη στενή προαναφερθείσα σχέση. Γίνεται μια σύντομη αναδρομή της πορείας του ιστορικού μυθιστορήματος τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον ελληνικό χώρο φτάνοντας μέχρι τη σημερινή εποχή. Γίνεται επιπλέον αναφορά στο παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα αλλά και ειδικότερα στα παιδικά ιστορικά μυθιστορήματα της Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου και προσφέρονται προτάσεις χρήσης του ιστορικού μυθιστορήματος στην τάξη.

Οι παραπάνω αναφορές αναδεικνύουν τα αναρίθμητα οφέλη της χρήσης των ιστορικών μυθιστορημάτων στους μαθητές. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται ο ρόλος του δασκάλου στη διδασκαλία του ιστορικού μυθιστορήματος, ο οποίος είναι αρκετά απαιτητικός και θέλει πολύ καλό προγραμματισμό.

Στο πρακτικό μέρος της εργασίας συγκεκριμενοποιείται η θεωρία μας με βάση το αυτοβιογραφικό ιστορικό μυθιστόρημα της Λότης Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου ο *Καιρός της σοκολάτας*. Η επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου από την πολυγραφότατη Πέτροβιτς βασίστηκε στην ιστορική περίοδο και στα αυτοβιογραφικά στοιχεία που υπάρχουν. Αρχικά, θεωρήθηκε απαραίτητο να γίνει αναφορά στο βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως αλλά και στα αυτοβιογραφικά στοιχεία που εντοπίζονται στο έργο της. Ύστερα, γίνεται η

παρουσίαση των χαρακτήρων του μυθιστορήματος *Ο καιρός της σοκολάτας* και σκιαγραφούνται οι ήρωες μέσα από το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης. Γίνεται αναφορά ταυτόχρονα στο ρόλο της αληθοφάνειας του σκηνικού και αναδεικνύεται η επίδραση των κοινωνικοιστορικών συνθηκών στην εξέλιξη των χαρακτήρων.

Η εργασία ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων και με την παράθεση δραστηριοτήτων -προτάσεων για τους εκπαιδευτικούς όλων των τάξεων.

## ABSTRACT

This paper has been prepared with the aim of highlighting how the history lesson can be taught through literary texts and it is related to the historical novels of Loty Petrovits Andrutsopoulou.

It is necessary to clarify briefly the fundamental concepts of Literature and History for work. In particular, certain aspects of her teaching history in primary education are presented in accordance with the current Curriculums. Meanwhile, the value of Literature in education, its teaching methods in school are highlighted and the types of literary works, aimed at children's and adolescent readerships, are presented at the same time.

The relationship between the subjects of History and Literature is then analysed, which is also the subject of my work. This also led to the emergence and analysis of the definition of Interdisciplinarity. Afterwards, the genres of literature are presented with historical evidence, which also prove the close relationship mentioned above. There is a brief flashback of the course of the historical novel in both European and Greek space, reaching up to the present day. Additional reference is made to the children's historical novel but also in particular to the children's historical novels of Petrovits-Andrutsopoulou and suggestions are offered for the use of the historical novel in the classroom.

The above reports highlight the innumerable benefits of the use of historical novels on students. At the same time, the role of the teacher in the teaching of the historical novel is highlighted, which is quite demanding and requires very good programming.

In the practical part of the work, our theory is concretized on the basis of the autobiographical historical novel by Loty Petrovits-Andrutsopoulou *The Time of Chocolate*. The selection of this book by the polygraph Petrovits was based on the historical period and the autobiographical elements that exist. Initially, it was considered necessary to refer to the author's CV as well as to the autobiographical elements found in her work. Then there is the presentation of the characters of the novel *The Time of Chocolate* and the heroes are outlined through the space and time framework of action. At the same time, reference is made to the role of the plausibility of the scene and the influence of socio-historical conditions on the evolution of the characters is highlighted.

The work is completed by drawing conclusions and by listing activities -proposals for teachers of all classes.



# ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε έχοντας ως στόχο να αναδείξει τον τρόπο με τον οποίο μπορεί το μάθημα της Ιστορίας να διδαχτεί μέσα από λογοτεχνικά κείμενα και αφορμάται από τα ιστορικά μυθιστορήματα της Λότης Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου.

Στο πρώτο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αναλύεται συνοπτικά ο ορισμός της Ιστορίας και παρουσιάζονται ορισμένες πλευρές της διδακτικής της στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση σύμφωνα με τα ισχύοντα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο κρίνεται αναγκαίο να αποσαφηνιστεί η θεμελιώδης για την εργασία έννοια της Λογοτεχνίας. Παρουσιάζονται τα είδη των λογοτεχνικών έργων, που απευθύνονται σε παιδικό και εφηβικό αναγνωστικό κοινό ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται η αξία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση και τρόποι διδακτικής της στο σχολείο.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η σχέση των αντικειμένων της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας, που αποτελεί άλλωστε και το ζητούμενο της εργασίας μου. Οδηγούμαστε έτσι και στην εμφάνιση και ανάλυση του ορισμού της Διαθεματικότητας. Στη συνέχεια, παρατίθενται τα είδη της λογοτεχνίας με ιστορικά στοιχεία, που αποδεικνύουν κι εκείνα τη στενή προαναφερθείσα σχέση. Εν συνεχεία, παρουσιάζεται διεξοδικά το ιστορικό μυθιστόρημα, που μελετάται στο πλαίσιο της γραπτής μελέτης. Προχωρώ σε μια σύντομη αναδρομή της πορείας του τόσο στον ευρωπαϊκό όσο και στον ελληνικό χώρο φτάνοντας μέχρι τη σημερινή εποχή. Ύστερα αναφέρομαι στο παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα γενικά αλλά και ειδικά στα παιδικά ιστορικά μυθιστορήματα της Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου και προσφέρω προτάσεις χρήσης του ιστορικού μυθιστορήματος στην τάξη

Στο τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους της διπλωματικής εργασίας προβάλλονται τα αναρίθμητα οφέλη της χρήσης των ιστορικών μυθιστορημάτων στους μαθητές. Ταυτόχρονα αναδεικνύεται ο ρόλος του δασκάλου στη διδασκαλία του ιστορικού μυθιστορήματος, ο οποίος είναι αρκετά απαιτητικός και θέλει πολύ καλό προγραμματισμό.

Περνώντας στο δεύτερο και πρακτικό μέρος της εργασίας συγκεκριμενοποιείται η θεωρία μας με βάση το αυτοβιογραφικό ιστορικό μυθιστόρημα της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου ο *Καιρός της σοκολάτας*. Η επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου από την πολυγραφότατη Πέτροβιτς βασίστηκε στην ιστορική περίοδο και στα αυτοβιογραφικά στοιχεία που υπάρχουν. Αρχικά, στο έκτο κεφάλαιο θεωρήθηκε απαραίτητο να γίνει

αναφορά στο βιογραφικό σημείωμα της συγγραφέως αλλά και στα αυτοβιογραφικά στοιχεία που εντοπίζονται στο έργο της.

Στο έβδομο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι χαρακτήρες του μυθιστορήματος *Ο καιρός της σκοιάτας*, σκιαγραφούνται οι ήρωες μέσα από το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης. Γίνεται αναφορά ταυτόχρονα στο ρόλο της αληθοφάνειας του σκηνικού και αναδεικνύεται η επίδραση των κοινωνικοιστορικών συνθηκών στην εξέλιξη των χαρακτήρων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας παρατίθενται δραστηριότητες -προτάσεις προς εφαρμογή για την τάξη από τους εκπαιδευτικούς. Ακολουθούν τα συμπεράσματα ως συνολική αποτίμηση της έρευνάς μου.

## **Α' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ**

Ο όγκος των πληροφοριών που δέχεται ο άνθρωπος τα τελευταία χρόνια είναι τεράστιος. Η εκπαίδευση δεν έμεινε φυσικά ανεπηρέαστη και γι' αυτό το λόγο τις προηγούμενες δεκαετίες υπήρχε έντονο το φαινόμενο της εξειδίκευσης της γνώσης και του κατακερματισμού της σε πολλά γνωστικά πεδία. Με την πάροδο των ετών όμως έγινε αντιληπτό ότι οι μαθητές χρειάζονταν να προσεγγίζουν τη γνώση ως ενιαία ολότητα και όχι υπερεξειδικευμένα σε έναν μόνο γνωστικό τομέα.

Στην εκπαίδευση λοιπόν η διεπιστημονική προσέγγιση των κλάδων είναι γνωστή και με τον όρο διαθεματικότητα. Η διαθεματικότητα είναι ένας τρόπος οργάνωσης της διδακτικής γνώσης, ώστε οι μαθητές να μπορούν να διαμορφώνουν σφαιρική αντίληψη για ένα θέμα. Η διεπιστημονική αυτή εκπαίδευση επιτυγχάνεται μέσω των ειδικά σχεδιασμένων Διαθεματικών Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών (ΔΕΠΣΣ) ανά τάξη. Η διαθεματικότητα συμβάλλει οι μαθητές να μπορούν να συνδέσουν τα δεδομένα πολλών κλάδων μεταξύ τους και να μην αποθηκεύουν στείρες γνώσεις, που δεν θα μπορούσαν να τις αξιοποιήσουν κάπου διαφορετικά.

Γενικά μπορούμε να πούμε ότι την πραγματικότητα μπορεί να τη δει κανείς με έναν «ιστορικό» και με έναν «λογοτεχνικό» τρόπο. Η ιστορική οπτική μας επιτρέπει να βλέπουμε τα πράγματα μακροσκοπικά, ένα γενικότερο πλάνο των ανθρώπινων κατορθωμάτων στο χρόνο ενώ η λογοτεχνική οπτική μας επιτρέπει να έχουμε μια μικροσκοπική ματιά. Να αναγνωρίζουμε πίσω από της Ιστορία πολλές μικρές και ανθρώπινες ιστορίες, που την επηρέασαν. Όπως αναφέρει η Αθανασοπούλου οι σχέσεις Λογοτεχνίας και Ιστορίας υπήρξαν ανέκαθεν στενές, αν σκεφτούμε ότι παραδοσιακά ο ιστορικός λόγος διοχετευόταν σε φόρμες λογοτεχνικές είτε έμμετρες ή πεζές. (Αθανασοπούλου, 2004 :103).

Στην παρούσα εργασία θα περιοριστούμε στον τρόπο που μπορεί να διδαχθεί η Ιστορία μέσω της Λογοτεχνίας. Και οι δύο αυτοί κλάδοι παρέχουν αξιοποιήσιμες αφορμές για διαθεματικά προγράμματα, καθώς η Ιστορία μελετά τις ποικίλες δραστηριότητες των ανθρώπων στην εξέλιξη του χρόνου ενώ η Λογοτεχνία, ως κοινωνικό φαινόμενο, αφορμάται από την ανθρώπινη ζωή στο σύνολό της. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι τα λογοτεχνικά

κείμενα- κυρίως στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση βέβαια-κατατάσσονται ανά ιστορικές περιόδους. Αυτή η κατάταξή τους αναδεικνύει την σχέση υπαγωγής της Λογοτεχνίας στην Ιστορία, καθώς το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζεται από πολλούς ως ιστορικό ντοκουμέντο.

Επιπλέον μπορεί να γίνει η χρήση ιστορικών πηγών ως τεκμηρίων για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε τα κίνητρα συγγραφής ενός έργου από τον συγγραφέα του αλλά αντίστροφα. Να χρησιμοποιήσουμε δηλαδή τη Λογοτεχνία, για να μετριάσουμε την αυστηρότητα της ιστορικής επιστημονικής σκέψης και να βοηθήσουμε τους μαθητές να κατανοήσουν με έναν απολαυστικό τρόπο την ιστορική αφήγηση.

### 1.1 Η σκοποθεσία της ιστορικής επιστήμης

Ο όρος Ιστορία έχει στα νεότερα χρόνια διπλή έννοια, μια υποκειμενική και μία αντικειμενική. Στην πρώτη περίπτωση αναφερόμαστε στο αντικείμενο της επιστήμης, δηλαδή στην αφήγηση της ιστορικής ζωής των ανθρώπων και των πράξεών τους ενώ στη δεύτερη περίπτωση αναφερόμαστε στα ίδια τα γεγονότα της ζωής ως πράξη. Η Πηνελόπη Δέλτα πίστευε ότι η ιστορία διαμορφώνεται μέσα από την ατομική προσφορά και θεωρούσε απαραίτητο για το άτομο να μάθει να σέβεται τον εαυτό του, ώστε να μπορεί να προσφέρει στο κοινωνικό σύνολο.

Η Ιστορία δεν γραφόταν πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Από την αρχαία εποχή μέχρι και τον Μεσαίωνα, ως ιστορία καταγράφονταν τα γεγονότα με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, όπως τα έζησαν, τα άκουσαν ή τα παρέλαβαν από τους προκατόχους τους οι ιστορικοί. Οι συγκεκριμένες αφηγήσεις είχαν ως στόχο να διδάξουν τους νέους ήθη και συμπεριφορές. Από την εποχή της Αναγέννησης όμως υπάρχει ενδιαφέρον για τα ερωτήματα του εκάστοτε ιστορικού σχετικά με το ιστορικό ζήτημα αλλά και για την ερμηνεία της μαρτυρίας ως προς τον ανθρώπινο περιβάλλον και όχι αποκλειστικά το φυσικό. Τα τεκμήρια γίνονται ιστορικές πηγές και μελετώνται διεξοδικότερα από τις κοινωνικές επιστήμες. Γίνεται κατανοητό ότι δεν υπάρχει μία και μοναδική ανασύσταση του παρελθόντος αλλά μία εκδοχή του κάθε φορά, που προέρχεται από τον ιστορικό. Οι σύγχρονοι μελετητές της Ιστορίας βασίζονται σε πηγές της εκάστοτε εποχής που αφηγούνται τα γεγονότα με υποκειμενικό τρόπο.

Ο ιστορικός L.Von Ranke γράφει για τους σκοπούς της Ιστορίας: «Στην ιστορία έχει ανατεθεί το έργο να κρίνει το παρελθόν, να καθοδηγεί το παρόν και να ωφελεί το μέλλον». (Βερτσέτης,1996:37). Η Ιστορία δεν είναι μόνο παρελθόν και μνήμη. Μπορεί να βοηθήσει και τις εξελίξεις του μέλλοντος, καθώς προσφέρει τη δύναμη πρόβλεψης του μέλλοντος, μιας και η Ιστορία επαναλαμβάνεται. Επισημαίνεται η σπουδαιότητα που έχει η ανθρώπινη ύπαρξη στη διάρκεια των χρόνων αλλά και η εξέλιξη της ανθρωπότητας. Ο εθνικός μας ποιητής, ο Καβάφης, μάλιστα αντιλαμβάνεται την Ιστορία ως μια ατέρμονη αλυσίδα λαθών, λοξοδρομήσεων και εσφαλμένων στρατηγικών, που επιβεβαιώνουν όμως την αντοχή ενός έθνους στο χρόνο. Ο Comte, όπως κι ο Hegel, τονίζουν πως «κανένα φαινόμενο δεν μπορεί να κατανοηθεί φιλοσοφικά αν δεν κατανοηθεί πρώτα ιστορικά». ( Lowith, 1985:108)

Η Ιστορία είναι γνώση ως βιωμένη συσσωρευμένη εμπειρία και προσφέρει ένα σημείο αναφοράς στο χώρο και στο χρόνο. «Το παρελθόν δεν δίνει δικαιώματα ούτε στην ανάπαυση ούτε στην επανάπαυση. Το παρελθόν είναι ευθύνη». (Σπήλιος,2003:53) Η γενιά που ανακαλεί συχνά το παρελθόν της δεν είναι δυνατόν να χάσει την εθνική της ταυτότητα μέσα στον παγκόσμιο χάρτη. Είναι πολύ πιο εύκολο να χειραγωγηθούν πολίτες χωρίς μνήμη και ρίζες. Οι ιστορικοί επισημαίνουν ότι η Ιστορία μπορεί να προάγει το εθνικό φρόνημα αλλά δεν πρέπει να λειτουργεί προπαγανδιστικά με τη μορφή της υπεροχής έναντι όλων των άλλων λαών του κόσμου. Πρέπει να διδάσκονται τα διαφορετικά χαρακτηριστικά των εθνών δίχως να δημιουργείται αίσθημα ελιτισμού και εθνικιστικές ενστάσεις.

Η ιστορική πληροφορία πρέπει να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: να είναι ακριβής και πλήρης. Αν η πληροφόρηση δεν πληροί αυτές τις προϋποθέσεις, αποσιωπάται μια πλευρά ενός γεγονότος ή αν δεν εμφανίζονται αναλυτικά οι λεπτομέρειές του διακυβεύεται η αλήθεια του και καταλήγει να παραπληροφορεί τον αναγνώστη αντί να τον ενημερώνει. Ο μαθητής καλείται επομένως στο μάθημα της Ιστορίας, να μπορεί να διακρίνει την Ιστορία ως πραγματικότητα και την Ιστορία ως γνώση.

## **1.2 Η διδασκαλία της Ιστορίας στο Δημοτικό Σχολείο**

Στο μάθημα της Ιστορίας στην Πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι επιδιωκόμενος στόχος η απόκτηση ιστορικών γνώσεων, η ανάπτυξη των δεξιοτήτων των μαθητών για κατανόηση του ιστορικού λόγου και η διαμόρφωση κινήτρων για περαιτέρω μελέτη της ιστορίας. Οι ιστορικές γνώσεις οδηγούν στη διεύρυνση του γνωστικού τους ορίζοντα και στην κατανόηση των παραγόντων, που επηρεάζουν τις εξελίξεις γύρω τους σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Παρουσιάζεται ακόμα η δύναμη του ανθρώπου να δρα και να αντιδρά στις εξελίξεις αυτές. Την ίδια στιγμή η σχολική ιστορία στοχεύει στην ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης. Η ανάπτυξη της ιστορικής σκέψης επιτυγχάνεται εφόσον ο μαθητής μπορέσει μέσω της αφήγησης να βιώσει πραγματικά τα ιστορικά γεγονότα και να τα κατανοήσει σε βάθος. Σκέπτομαι ιστορικά, κατά τη γνώμη του Moniot (2011:124), σημαίνει μαθαίνω να εξατομικεύω, αλλά και να γενικεύω κατά περίπτωση, ανάλογα με τις ιστορικές πηγές, που διαθέτω και τα ερωτήματα που τους απευθύνω.

Ειδικότερα η Σοφία Σταμούλη (2009:184-185) διατυπώνει ότι η ιστορία άρα και η διδακτική της οφείλει να εκπληρώνει κάποιους σκοπούς, που μπορούμε να τους παραθέσουμε εν συντομία ως εξής:

- 1) ο κοινωνιολογικός σκοπός, να μπορεί δηλαδή ο μαθητής να φτάσει στην κατανόηση τόσο κοινωνικών όσο και πολιτικών θεμάτων
- 2) ο ειδολογικός σκοπός, να φτάσει το παιδί στο σημείο να ενδιαφέρεται πραγματικά για τα ιστορικά πεπραγμένα

3) ο διεθνικός σκοπός, δηλαδή ο μαθητής να μπορεί να καταλάβει σε παγκόσμιο επίπεδο την ιστορία και όχι μόνο σε εθνικό. Έτσι θα είναι σε θέση να επιδεικνύει πνεύμα αλληλεγγύης και κατανόησης, μιας και ζούμε σε μια απέραντο διαπλανητικό χωριό.

4) ο ιστορικός σκοπός, δηλαδή ο μαθητής ν'αποκτήσει την ικανότητα να εντάσσει τις πράξεις και τα κίνητρα των ανθρώπων στο ιστορικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο συνέβησαν και να τα κρίνει ανάλογα

5) ο διδακτικός σκοπός, δηλαδή το παιδί να σχετισθεί περισσότερο και πιο βαθιά με την Ιστορία του και να νιώσει υπερηφάνεια για την καταγωγή του. Επιβάλλεται στην περίπτωση των Ελλήνων μαθητών, που «κουβαλούν στις πλάτες τους» μια μακράιωνη ιστορία

6) ο ειρηνικός σκοπός, δηλαδή βάσει όλων των παραπάνω να συνειδητοποιεί ο νέος τις πολιτιστικές διαφορές των κρατών και από πού προέρχονται και την αναγκαιότητα διεθνούς ειρήνης

Πιο συγκεκριμένα επειδή το ιστορικό μυθιστόρημα, το οποίο μελετάται, εντάσσεται χρονικά στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου ανήκει στη διδακτική ύλη της τελευταίας τάξης του δημοτικού σχολείου. Κρίθηκε αναγκαίο λοιπόν να παρουσιαστούν συνοπτικά οι στόχοι της διδασκαλίας της Ιστορίας για την ΣΤ τάξη του Δημοτικού σχολείου σύμφωνα με το Αναλυτικό πρόγραμμα Σπουδών (2003):

- ✓ Να γνωρίσουν τα σημαντικότερα πολεμικά και διπλωματικά γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων.
- ✓ Να εκτιμήσουν τα αποτελέσματα των βαλκανικών πολέμων και τους παράγοντες που συνετέλεσαν σ' αυτά.
- ✓ Να γνωρίσουν σημαντικά γεγονότα του Α' Παγκόσμιου πολέμου, ιδιαίτερα εκείνα που σχετίζονται με τις εξελίξεις στην Ελλάδα.
- ✓ Να κατανοήσουν τα αίτια του πολέμου, καθώς και τους λόγους που οδήγησαν στον εθνικό διχασμό.
- ✓ Να εκτιμήσουν τη στάση των πρωταγωνιστών του διχασμού και τα αποτελέσματα της έκβασης του πολέμου για την Ελλάδα.
- ✓ Να εκτιμήσουν τη συμβολή του Ελληνισμού των περιοχών της Θράκης και της Μ. Ασίας στην ανάπτυξη του ελληνικού κράτους.
- ✓ Να γνωρίσουν τα κυριότερα γεγονότα του Μικρασιατικού πολέμου. Να κατανοήσουν ιστορικές έννοιες σχετικές με την ενότητα, όπως: συνθήκη, σύμμαχοι, εθνική συμφορά, να κάνουν συσχετισμούς και να οδηγούνται σε γενικεύσεις.
- ✓ Να κατανοήσουν τους λόγους που οδήγησαν στη Μικρασιατική καταστροφή.
- ✓ Να γνωρίσουν σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν στον έξω κόσμο και στη χώρα μας στη διάρκεια του Μεσοπολέμου.
- ✓ Να επισημάνουν τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η χώρα μας στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Να γνωρίσουν σημαντικά γεγονότα του Β' Παγκόσμιου πολέμου.
- ✓ Να κατανοήσουν τα αίτια, τις αφορμές και τις συμμαχίες του Β' παγκόσμιου πολέμου.
- ✓ Να εκτιμήσουν τους παράγοντες που συνετέλεσαν στη νίκη των συμμάχων.
- ✓ Να ενημερωθούν για το Κυπριακό Ζήτημα

- ✓ Να μελετήσουν το ρόλο της Ελλάδας ως μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- ✓ Να μελετήσουν την πνευματική και την καλλιτεχνική ζωή στην Ελλάδα κατά τον 20ό αιώνα
- ✓ Να παρατηρήσουν στο χάρτη την πορεία του ελληνικού στρατού κατά τους Βαλκανικούς πολέμους και υπογραμμίσουν τις τοποθεσίες όπου έγιναν σημαντικές μάχες. Βρίσκουν στο χάρτη και αναφέρουν τα μέρη που πήρε η Ελλάδα με τους Βαλκανικούς πολέμους.
- ✓ Να παρατηρήσουν γραφικές παραστάσεις και συγκρίνουν έκταση και πληθυσμό πριν και μετά τους Βαλκανικούς πολέμους.
- ✓ Να εντοπίσουν στο χάρτη τα όρια της αρχαίας Μακεδονίας και τα συσχετίζουν με την περιοχή της Μακεδονίας που περιήλθε στην Ελλάδα με τους Βαλκανικούς πολέμους.
- ✓ Να παρατηρήσουν στο χάρτη και βρίσκουν αλλαγές που σημειώθηκαν μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.
- ✓ Να παρατηρήσουν το σχετικό χάρτη και βρίσκουν τις περιοχές που πήρε η Ελλάδα με τη συνθήκη των Σεβρών.
- ✓ Να συζητήσουν για τα αίτια του Α΄ Παγκόσμιου πολέμου και τα διακρίνουν από την αφορμή.
- ✓ Να συζητήσουν τις καταστρεπτικές συνέπειες αυτού του πολέμου.
- ✓ Να εντοπίσουν στο χάρτη περιοχές που πήρε η Ελλάδα με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και χρωματίζουν τα μέρη που χάθηκαν με τη συνθήκη της Λωζάνης, ώστε να σχηματίσουν σαφέστερη εικόνα για τις περιοχές που χάθηκαν και στις οποίες από τα αρχαία χρόνια κατοικούσαν Έλληνες.
- ✓ Να μελετήσουν αποσπάσματα ιστορικών λογοτεχνικών κειμένων σχετικά με την ενότητα και να τα σχολιάσουν.
- ✓ Να παρατηρήσουν εικόνες, μελετούν και σχολιάζουν κείμενα σχετικά με την τραγωδία του Μικρασιατικού ελληνισμού (Γλώσσα, Εικαστικά).
- ✓ Να παρατηρήσουν στο χάρτη και επισημαίνουν την έκταση των κρατών που είχαν ολοκληρωτικά καθεστώτα στην Ευρώπη κατά την εποχή του Μεσοπολέμου.
- ✓ Να ερευνήσουν αν έχουν εγκατασταθεί στην περιοχή τους πρόσφυγες και συγκεντρώνουν πληροφορίες για τη ζωή και τα έθιμά τους. Να διαβάσουν κείμενα σχετικά με τους πρόσφυγες
- ✓ Να γνωρίσουν σημαντικά γεγονότα από τη συμμετοχή της Ελλάδας στο Β΄ παγκόσμιο πόλεμο.
- ✓ Να κατανοήσουν τους λόγους για τους οποίους η Ελλάδα βρέθηκε στο πλευρό των συμμάχων.
- ✓ Να διακρίνουν τις αρετές που έδειξαν οι Έλληνες στον πόλεμο αυτό και τη συμβολή τους στην έκβασή του.
- ✓ Να γνωρίσουν χαρακτηριστικά γεγονότα του εμφύλιου πολέμου.
- ✓ Να κατανοήσουν το ρόλο που έπαιξε η ξένη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις της Ελλάδας.
- ✓ Να εκτιμήσουν τις συνέπειες του εμφύλιου πολέμου και να τις συσχετίσουν με τις συνέπειες ανάλογων πολέμων σε παλαιότερες εποχές.
- ✓ Να γνωρίσουν τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στην Ελλάδα μετά τον εμφύλιο.

- ✓ Να γνωρίσουν σημαντικά γεγονότα που οδήγησαν στην ανατροπή της δημοκρατίας, καθώς και γεγονότα που οδήγησαν στην αποκατάστασή της.
- ✓ Να κατανοήσουν τα προβλήματα που δημιούργησε στη χώρα το στρατιωτικό καθεστώς.
- ✓ Να εκτιμήσουν το ρόλο της αντίστασης του ελληνικού λαού στην πτώση της δικτατορίας.
- ✓ Να γνωρίσουν συνοπτικά τα γεγονότα που σχετίζονται με την ανακήρυξη της Κύπρου σε ανεξάρτητο κράτος.
- ✓ Να εκτιμήσουν τους αγώνες και τις θυσίες των Ελληνοκυπρίων για την ελευθερία τους. Να γνωρίσουν τους κυριότερους σταθμούς της πορείας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.
- ✓ Να εκτιμήσουν τη σημασία της ομαλής πολιτικής ζωής, της ελευθερίας και της κοινωνικής συνεργασίας στην πρόοδο της χώρας.

([http://ebooks.edu.gr/info/cps/9deppsaps\\_Istorias.pdf](http://ebooks.edu.gr/info/cps/9deppsaps_Istorias.pdf), σελ.28-29)

Η διδακτική της Ιστορίας, όπως και όλων των μαθημάτων, στην ελληνική πραγματικότητα βασίζεται κυρίως στα σχολικά εγχειρίδια. Είναι το θεμέλιο, που βοηθάει τον δάσκαλο να διαλέξει το υλικό, τη μέθοδο με την οποία θέλει να διδάξει και οριοθετεί τη στοχοθεσία του, χωρίς να πλατειάζει. Από εγχειρίδιο αντλεί το υλικό του, το οποίο διανθίζουν συμπληρωματικά κείμενα, έργα τέχνης, φωτογραφίες, πίνακες, γραφήματα και συμπληρωματικές ασκήσεις. Και για τον μαθητή βέβαια αποτελεί το βασικό εργαλείο μάθησής του, στο οποίο προστρέχει για να πληροφορηθεί και να πραγματοποιήσει τις ασκήσεις του.

Ο δάσκαλος της Ιστορίας καλείται να αγαπάει ο ίδιος πρώτα την Ιστορία, για να εμφυσήσει αυτή την αγάπη και στους μαθητές του. Η συγγραφέας Μαρία Αγγελίδου σε συνέντευξή της αναφέρει: «Το σίγουρο είναι ότι θα πρέπει να την βρούμε πρώτα εμείς συναρπαστική την Ιστορία, για να μπορέσουμε να την αφηγηθούμε με τρόπο συναρπαστικό. Αν εμείς οι ίδιοι τη βαριόμαστε και την βαρυνκομάμε, τότε το ανάγνωσμα, το αφήγημα, το μάθημα της Ιστορίας δεν έχει καμία πιθανότητα επιτυχίας» (2014) . Εξέχοντα ρόλο έχουν και οι ιστορικές του γνώσεις, καθώς είναι ένα ιδιαίτερος απαιτητικό μάθημα και οφείλει να είναι σε θέση να μπορεί ν' απαντήσει με την επιστημονική του ιδιότητα στους μαθητές του.

### **1.3 Οι δυσκολίες στη διδασκαλία της Ιστορίας**

Η Ιστορία είναι ένα μάθημα που δυσκολεύει τους μαθητές. Αρχικά η δυσκολία ξεκινάει από το γεγονός ότι η γνώση τους είναι έμμεση. Τα παιδιά δηλαδή καλούνται να μεταφερθούν νοερά στο παρελθόν μέσω των κειμένων που μελετούν, σε εποχές που δεν έχουν ζήσει και να φανταστούν καταστάσεις, γεγονότα και τα πρόσωπα, που συμμετέχουν σε αυτά. Δεν βοηθάει και η αφήγηση των γεγονότων, επειδή δίνουν μια άχρωμη και αποστασιοποιημένη εικόνα των ιστορικών γεγονότων. Φτάνουμε στο σημείο λοιπόν ν'αντιμετωπίζεται η Ιστορία ως απολίθωμα τους παρελθόντος ή ως μουσειακό έκθεμα και όχι σαν μια ζωντανή πραγματικότητα με ενδιαφέρον

Ο δεύτερος λόγος που δυσκολεύει τα παιδιά η Ιστορία είναι ότι δεν μένει ανεπηρέαστη από την ιδεολογική, πολιτική και κοινωνική γνώμη του συγγραφέα. Οι αφηγήσεις του βιβλίου μπορούν να δημιουργήσουν προκαταλήψεις και να μην επιτρέψουν να διαμορφωθούν προσωπικές κρίσεις. Ο μαθητής λοιπόν καλείται να μοχθήσει, για να διακρίνει τα αληθινά από τα ψευδή στοιχεία τόσο στη συγγραφή όσο και στην ανάγνωσή της. Φυσικά δεν είναι μόνος του, καθώς δίπλα του στέκεται συμπαραστάτης ο δάσκαλός του που οφείλει να τονίζει ότι η ιστορική «αλήθεια» μπορεί να μη βρίσκεται μόνο στις φωνές αλλά και στις σιωπές, όχι μόνο στην παρουσία αλλά και στην απουσία. Κι ακόμη, μπορεί να φωτίζεται διαφορετικά, ανάλογα με την εκάστοτε οπτική μας γωνία, αλλά οι διαφορετικές όψεις της τελικά αναδεικνύουν με μεγαλύτερη πληρότητα το τελικό σύνολο. (Μπαμπούνης,2000:18)

Μια επιπρόσθετη δυσκολία που αφορά ειδικότερα την πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι η απλουστευτική προσέγγιση της Ιστορίας μέσω των μυθικών αφηγήσεων. Αυτές οι αφηγήσεις χωρίς την κατάλληλη προετοιμασία προκαλούν σύγχυση στα παιδιά, επειδή πρέπει πρώτα να κατανοήσουν τη ροή του χρόνου (από το κοντινό παρελθόν τους μέσω βιωμάτων των γονέων και των παππούδων τους) και ύστερα να μελετήσουν τη γενικότερη ροή του χρόνου συνδυαστικά με τις μεταβολές που προκαλεί στα μοντέλα ζωής.

Επιπλέον, το μάθημα της Ιστορίας έχει συνδεθεί με την άκριτη απομνημόνευση. Οι μαθητές καλούνται συνεχώς να απομνημονεύουν ιστορικά κομμάτια της ελληνικής αλλά και της παγκόσμιας ιστορίας χωρίς να τα καταλαβαίνουν πλήρως. Οι ίδιοι οι μαθητές ασκώντας κριτική στα σχολικά τους βιβλία τα χαρακτηρίζουν ως «όχι ολοκληρωμένα», καθώς θεωρούν σύνθετη και δυσνόητη τη γραφή τους. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε το γεγονός ότι σε εξετάσεις οι μαθητές δεν μπορούν να συσχετίσουν γραπτές πηγές με το διδαγμένο μάθημα ιστορίας τους. Δυστυχώς η Ιστορία λοιπόν μετατράπηκε σε ένα μάθημα δύσκολο και κουραστικό για τα παιδιά, μιας και δεν είναι ευκρινής η συμβολή της στο παρόν.

Τα παιδιά μπορούν να διδαχθούν τα πάντα αποτελεσματικά αρκεί να υπάρχει ένας πνευματικά έντιμος τρόπος. Ο έντιμος τρόπος είναι η κατάλληλη εκείνη προσέγγιση που θα είναι απλή για το παιδί ως προς την κατανόηση άρα και αποτελεσματική. Τα παιδιά αγαπούν ό,τι καταλαβαίνουν, γι' αυτό το λόγο οφείλουμε να κάνουμε την Ιστορία προσιτή για εκείνα.

## **Β' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΚΑΙ Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ**

### **2.1 Τα οφέλη της Λογοτεχνίας**

Ο άνθρωπος προσπαθούσε πάντα μέσω της αφήγησης να δώσει νόημα στον κόσμο του, να οργανώσει τα ερεθίσματα της καθημερινότητάς του, να εκφράσει τα συναισθήματά του και να πληροφορηθεί. Η αφήγηση λοιπόν είναι η εξωτερικευση της ανάγκης του ανθρώπου για



επικοινωνία και διέπει αναπόφευκτα όλες τις δραστηριότητές του. Ο άνθρωπος αισθάνθηκε ότι πέραν της προφορικής αφήγησης επιθυμούσε να καταγράψει την εμπειρία του και έτσι γεννήθηκε και η Λογοτεχνία.

Αν η επιστήμη πλουτίζει τον νου, η λογοτεχνία εμπλουτίζει ολόκληρη την προσωπικότητα κατά τα λόγια ενός Κολομβιανού συγγραφέα. «Κάθε καταξιωμένο έργο της λογοτεχνίας είναι μια ψηφίδα στο μωσαϊκό της λογοτεχνικής ζωής ενός τόπου, είναι ένα ντοκουμέντο, μια νόμιμη ιστορική και πολιτισμική μαρτυρία». (Φρυδάκη, 2003: 53) Η λογοτεχνία όπως υποστηρίζει και ο μεγάλος μας ποιητής Σικελιανός είναι ταυτόχρονα κοινωνικό φαινόμενο αλλά και προσωπική δημιουργία. Ακριβώς επειδή ο συγγραφέας καταθέτει ένα μέρος των συναισθημάτων, των ιδεών και των βιωμάτων του μέσα από τις λέξεις, μεταδίδει αισθητική συγκίνηση. Η λογοτεχνία εκφράζει την ανθρώπινη ψυχή.

Την ίδια στιγμή η λογοτεχνία μέσω της μυθοπλασίας παρέχει συσσωρευμένη ψυχική εμπειρία, θίγει κοινωνικά ζητήματα και προβληματίζει τον αναγνώστη για την μικρογραφία του κόσμου, καθώς εκφράζει τις αξίες, τις ιδέες, τις χαρές και τις λύπες ολόκληρης της κοινωνίας στην οποία ανήκει ο δημιουργός του. Σύμφωνα με την Κατσίκη-Γκίβαλου (2011:51) είναι γνωστό πως η σχέση κοινωνίας- λογοτεχνίας είναι αμφίδρομη. Η κοινωνία επηρεάζει τη λογοτεχνία, και αυτή με τη σειρά της διαμορφώνει νέα πρότυπα κοινωνικών σχέσεων και συμπεριφορών. Είναι κατανοητό επομένως ότι η λογοτεχνία, ως στοιχείο της περιρρέουσας ατμόσφαιρας μεταβάλλεται, όπως και η ιστορία γύρω της

Το λογοτεχνικό κείμενο αντιμετωπίζεται λοιπόν ως μορφωτικό αγαθό που τα στοιχεία του λειτουργούν αισθητικά και πολιτισμικά ως αξίες ζωής. Αρχικά, βοηθάει στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης. Ο Roulet μάλιστα αναφέρει ότι «το βιβλίο κάνει τον αναγνώστη να ανταλλάξει την υποκειμενικότητά του με εκείνη ενός άλλου» ( Κατσίκη- Γκίβαλου, 2007: 214). Είναι σπουδαίο για την ζωή μας να μπορεί κάποιος να καταλάβει και μια οπτική διαφορετική από την δική του. Ο Sir Walter Scott επισημαίνει ότι στη συγγραφή μυθιστορημάτων του στόχο δεν είχε μόνο την ψυχαγωγία των αναγνωστών του, αλλά και «τη μετάδοση, μέσω μιας λιγότερο στεγνής και ανιαρής μορφής, μιας γνώσης της Ιστορίας ως τέτοιας». (Πολίτη, 1996: 75).

Η αισθητική λειτουργία της Λογοτεχνίας είναι η κυρίαρχη. «Η γλώσσα είναι η ίδια μεστός πνευματικός καρπός». (Δανασής-Αφεντάκης, 1995 :48). Τόσο ο τρόπος διαχείρισης της γλώσσας από την πλευρά του συγγραφέα όσο και η συμβολή του δασκάλου στον τρόπο διαχείρισης των κειμένων, οδηγεί στην καλλιέργεια της γλωσσικής ευαισθησίας των μαθητών και στην σύνδεσή τους με τη μητρική τους γλώσσα. Ταυτόχρονα με τη συγκινησιακή χρήση της γλώσσας ο συγγραφέας προκαλεί πλήθος συναισθημάτων, που εξευγενίζουν τον χαρακτήρα του ανθρώπου και τον ευαισθητοποιεί σε ποικίλα θέματα .

Η επαφή με έργα της τέχνης, όπως και τα λογοτεχνικά, δημιουργούν στο παιδί σωστό αισθητικό κριτήριο. Φέρνει τον νέο σε επαφή με το «ωραίο» που υπάρχει γύρω του στον κόσμο τον αναγκάζει υποσυνείδητα να το αναζητά στη βιωτή του. Το ωραίο, μέσα στην υποκειμενικότητα αλλά και την κλασσική αντικειμενικότητα, λειτουργεί χαλαρωτικά στην ψυχή. Έχει τη δυνατότητα το άτομο να χαρεί ευτυχισμένες στιγμές. (Δανασής- Αφεντάκης

:51) Έχοντάς το ως οδοδείκτη και ψυχική ανάγκη στη ζωή του θέλει διαρκώς να το δημιουργεί και ο ίδιος.

Επιπρόσθετα, η ενασχόληση με τη λογοτεχνία δεν μπορεί παρά να αποτελέσει αφορμή γνωριμίας με τις πολιτιστικές αξίες μιας χώρας και να καλλιεργεί την εθνική συνείδηση. Ο Δημήτριος Γληνός μάλιστα εξετάζοντας την νεοελληνική λογοτεχνία αναφέρει ότι : «Σ' αυτή φανερώνεται πιο έκδηλα η εθνική συνείδηση, σ' αυτή διατυπώνονται ουσιαστικά και παραστατικά και με την πιο συνειδητή μορφή όχι μόνο οι παραδόσεις και τα ιδανικά του έθνους, μα και οι πιο λεπτές και απόκρυφες συναισθηματικές αποχρώσεις». (Μαλαφάντης, 2005: 48).

Η προσδοκία να λειτουργεί ο παιδικός εγκέφαλος όπως ο εγκέφαλος των ενηλίκων είναι αβάσιμη. Επίσης, δεν μπορούμε να έχουμε την απαίτηση τα παιδιά να δέχονται ως δεδομένα όλα όσα τους υπαγορεύουμε , γιατί και τα ίδια έχουν την ανάγκη να κατανοήσουν τον εαυτό τους αλλά και τον κόσμο, που τους περιβάλλει με τον δικό τους μοναδικό τρόπο. Αυτό που οφείλουμε όμως να κάνουμε είναι να τους προσφέρουμε τα εργαλεία νοηματοδότησης εννοιών και γι' αυτό έχουμε ως συμπαραστάτη μας τη λογοτεχνία.

## 2.2 Λογοτεχνία για παιδιά και νέους

Είναι απαραίτητη προϋπόθεση να υπάρξει αποσαφήνιση του ορισμού της παιδικής λογοτεχνίας. Η παιδική λογοτεχνία δεν είναι το σύνολο των λογοτεχνικών έργων που έχουν δημιουργηθεί από παιδιά αλλά για τα παιδιά. Έχουν τη δύναμη λοιπόν να φέρουν τα παιδιά σε επαφή με το αισθητικό φαινόμενο της τέχνης.

Από την αρχαιότητα μέχρι τον 19<sup>ο</sup> αιώνα δεν υπάρχει εξειδικευμένη παραγωγή βιβλίων για τα παιδιά, μιας και χρησιμοποιούσαν βιβλία ενηλίκων για τα αναγνώσματά τους. «Στην Ευρώπη πολλά ιπποτικά, ιστορικά και περιπετειώδη μυθιστορήματα διαβάζονται από ανήλικο κοινό χωρίς να έχουν γραφτεί για εκείνο». (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2011: 46). Χαρακτηριστικά παραδείγματα τέτοιων βιβλίων (που σήμερα ομολογουμένως προκαλούν εντύπωση λόγω του ότι τα έχουμε καταχωρήσει ως παιδικά αναγνώσματα) είναι τα ταξίδια του Γκιούλιβερ, ο Ροβινσών Κρούσος και μυθιστορήματα του Αλεξάνδρου Δουμά.

Στην Ελλάδα τα βιβλία γράφονταν στην καθαρεύουσα, είχαν χαρακτήρα καθαρά διδακτικό και δεν στόχευαν στην ψυχαγωγία. Τα κείμενα που τυχόν απευθύνονταν σε ανήλικους δεν ήταν ιδιαίτερα αισθητικά προσεγμένα, καθώς χαρακτηρίζονταν από πατριωτική έξαρση, έντονη θρησκευτικότητα και γινόταν αυτοσκοπός ο βαρύς διδακτισμός τους. Ενδεικτικά οι μύθοι του Αισώπου, τα Ομηρικά έπη, τα Ακριτικά τραγούδια, τα ποιήματα του Διονυσίου Σολωμού και κάποια μυθιστορήματα ιστορικού περιεχομένου ήταν τα λογοτεχνικά κείμενα, που διαβάζονταν από παιδιά μέχρι τον 19<sup>ο</sup> αιώνα.

Στα τελευταία χρόνια του 19<sup>ου</sup> αιώνα παρατηρείται μια διαφορά στα βιβλία που απευθύνονταν στα παιδιά. Οι δημιουργοί φαίνεται ότι «μπαίνουν στην ψυχοσύνθεση» του αναγνώστη τους. Το ηθικοδιδακτικό πλαίσιο παύει να είναι τόσο στενό, η γλώσσα γίνεται πιο φιλική στην καθομιλουμένη του παιδιού και η φιλοπατρία συνεχίζει να καλλιεργείται αλλά

χωρίς υπερβολικές εξάρσεις. Ο χώρος της Λογοτεχνίας δείχνει ότι ξεκινά να ευαισθητοποιείται περισσότερο για τους ανήλικους αναγνώστες του.

Ο εικοστός αιώνας ήταν μια εποχή αλλαγών σε παγκόσμιο επίπεδο. Στον ελλαδικό χώρο υπήρχαν βαρυσήμαντες κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, όπως η προσπάθεια βιομηχανικής ανάπτυξης, οι Βαλκανικοί πόλεμοι, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος, η καταστροφή του '22, που επηρέασαν τη λογοτεχνική παραγωγή. Όλη αυτή η νέα πολιτική και κοινωνική κατάσταση καθώς και η πολιτιστική ανανέωση οδήγησε και στην αλλαγή αντιμετώπισης του παιδιού. Μέχρι τότε εθεωρείτο απλά μικρογραφία του ενήλικα χωρίς να έχει μελετηθεί κοινωνιολογικά. Πλήθος επιστημόνων όμως ξεκίνησε να ερευνά τόσο την παιδική ηλικία όσο και τις επιδράσεις που θα είχε στη μετέπειτα ενήλικη ζωή του. Το παιδί συμμετέχει σε όλα τα γεγονότα της κοινωνίας και διαμορφώνει μόνο του την προσωπικότητά του.

Ο παιδοκεντρισμός αυτός είναι έντονος και στον χώρο της Λογοτεχνίας. Οι συγγραφείς στρέφουν το ενδιαφέρον τους στο παιδί ως αναγνώστη αλλά και ως κεντρικό ήρωα των έργων τους. Δεν είναι όμως ένας ήρωας με υπερφυσικές ικανότητες αλλά ένα καθημερινό παιδί, με όλα τα χαρακτηριστικά της ηλικίας του, την αθωότητα, την αταξία, την οξύτητα του νου, την επαναστατικότητα και έτσι δρα και στην ιστορία. Τα βιβλία παρουσιάζουν ακόμα ποικιλία θεμάτων, καθώς οι συγγραφείς πιστεύουν ότι είναι απαραίτητο για το παιδί να τα προσεγγίσει, να ενημερωθεί και να προβληματιστεί. Ταυτόχρονα παρουσιάζεται αβίαστα το πρότυπο ενός παιδιού που έχει άποψη για πολλούς τομείς της κοινωνίας και είναι ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Δεν αλλάζει όμως μόνο η θεματολογία, διαφοροποιείται και ο τρόπος γραφής των δημιουργών. Υπάρχει ειλικρίνεια στα λόγια τους δίχως πλαστούς εξωραϊσμούς χωρίς όμως την ίδια στιγμή να χάνεται η συγκινησιακή φόρτιση. Η γλώσσα είναι κυρίως δημοτική και απλουστευμένη χωρίς να χάνει τη λογοτεχνικότητα του το εκάστοτε κείμενο. Δεν υπάρχει έντονος –έκδηλος τουλάχιστον- διδακτισμός και εισάγεται και το χιούμορ χωρίς λογοκρισία. Παρουσιάζεται η οπτική του παιδιού όχι η ενήλικη.

Από τη δεκαετία του '60 παιδαγωγοί, ψυχολόγοι, και κοινωνιολόγοι τονίζουν την επικινδυνότητα της μονομέρειας στην παιδική λογοτεχνία και ο παιδαγωγός Κορμεί Chukovsky γράφει: «όταν οι ιστορίες για τα παιδιά είναι κομμένες και ραμμένες στα μέτρα μιας κοινωνικής τάξης, χάνεται η φρεσκάδα και η αλήθεια τους.» (Μιχάλης Ι.Αργυρίδης, 2012: 78)

Η συγγραφή ενός παιδικού βιβλίου δεν είναι εύκολη. Οι συγγραφείς στοχεύουν πλέον όχι μόνο να διδάξουν το παιδί μέσα από τις αφηγήσεις τους αλλά και να το διασκεδάσουν. Λαμβάνουν υπ'οψιν τα ενδιαφέροντα, τους φόβους, τον χαρακτήρα των παιδιών και αφήνονται στην κρίση των ανήλικων αναγνωστών τους. Ένα πετυχημένο παιδικό βιβλίο άλλωστε σύμφωνα με την Μένη Κανατσούλη (Κανατσούλη:1994) είναι εκείνο που μπορεί ο συγγραφέας να μπει πραγματικά στο ρόλο του παιδιού, να τα δει όλα φωτισμένα μέσα από το παιδικό πρίσμα.

Ένα έργο που απευθύνεται σε παιδιά πρέπει να έχει κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα και απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Τα κύρια γνωρίσματα των σύγχρονων παιδικών πεζογραφημάτων σύμφωνα με τη Λότη Πέτροβιτς είναι η ξεκάθαρη πλοκή, η κάθαρση, η

επικράτηση της δικαιοσύνης, το ελπιδοφόρο τέλος, η αγαπητική σχέση με τον αναγνώστη, η απουσία χυδαιότητας, η ανεπιτήδευτη ματιά και η «θαυμαστική», θέαση των πραγμάτων από την πλευρά του αδυνάτου. (Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου :55)

Το καλό παιδικό βιβλίο πρέπει να είναι εξίσου καλογραμμμένο με το βιβλίο των ενηλίκων. Η Σέλμα Λάγκερλεφ λέει ότι «το παιδικό λογοτέχνημα είναι αληθινό όταν αρέσει τόσο στους μεγάλους όσο και στους μικρούς.» (Κατσίκη-Γκίβαλου :16) Τα κείμενα μεταλαμπαδεύουν διαχρονικές αξίες στα παιδιά, όπως η αγάπη για τον συνάνθρωπο, για το περιβάλλον, για την πατρίδα τους. Κλείνοντας το βιβλίο ο αναγνώστης θα πρέπει να αισθάνεται ότι αξίζει κανείς να παλεύει για να βρει την δικαιοσύνη, την πραγματική φιλία ή την αληθινή αγάπη.

Τα παιδικά βιβλία πρέπει να είναι ευχάριστα και αισιόδοξα. Ο αναγνώστης δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι τέρπεται από την ανάγνωση των βιβλίων. Καλύπτεται συναισθηματικά όμως και από το αίσθημα αισιοδοξίας που πηγάζει από τα κείμενα. Μπορεί να περιγράφονται δύσκολες κοινωνικές καταστάσεις ή ιστορικές περιόδους αλλά στο τέλος εκφράζεται η κατάφαση για ζωή. Η Ελλάδα μάλιστα ως πολύπαθο έθνος που πάντα επιβίωνε με αξιοπρέπεια, δεν είναι δυνατόν να μην έχει περάσει την ελπίδα και την αγάπη για ζωή στους συγγραφείς της, οι οποίοι με τη σειρά τους την μοιράζουν απλόχερα στα παιδιά. Η συγγραφέας Βησσαρία Ζορμπά- Ραμμοπούλου (2020) σε μια συνέντευξη για το τελευταίο βιβλίο της με ιστορικό περιεχόμενο αναφέρει : «Αυτή η γνώση είναι που θέλω να περνάει στους αναγνώστες μου, ειδικά των νεότερων ηλικιών: η γνώση της ιστορίας και της ζωής να οδηγεί σε μία ενσυνείδητη – όχι αφελή και ανεδραφική – αισιοδοξία μία δυναμική αλλά και ευαίσθητη στάση ζωής τόσο απέναντι στα ατομικά προβλήματα όσο και απέναντι στον πάσχοντα συνάνθρωπο.»

Διαχρονικά αλλά και σήμερα ειδικά στις αποκαρδιωτικές εποχές που ζούμε οφείλει ο συγγραφέας να μην τραυματίσει ψυχικά το παιδί προκαλώντας του ανημποριά και παραίτηση αλλά να του εμψυχήσει το μήνυμα ότι τα όμορφα έρχονται μετά από κόπο και αγώνες. Η ίδια η Πέτροβιτς αναφέρει ότι ενσυναισθάνεται πάντα το παιδί-αναγνώστη της και δεν μπορεί να το αντιμετωπίζει πεσιμιστικά μέσα από τη γραφή της. «Έτσι, στις σελίδες μου πάντα μένει τόπος για ελπίδα, αφού αποκτώ και πάλι την αίσθηση ότι χωρίς ελπιδοφόρα προοπτική δεν αξίζει κανείς να μεγαλώσει». (Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου, 1998:48-49).

Συγχρόνως η παιδική λογοτεχνία δεν αποκρύπτει την αλήθεια αλλά διακατέχεται από ρεαλισμό. Τα σημερινά παιδιά έχουν λογική και κρίση, γι' αυτό οι συγγραφείς καλούνται να εκθέτουν τίμια τα γεγονότα και να εξηγούν τα κίνητρα κάθε πράξης, ώστε να βοηθήσουν τα παιδιά να βγάλουν τα δικά τους συμπεράσματα για τον ρου της Ιστορίας. Η Zena Sutherland υποστηρίζει : «Τα παιδιά αγαπούν τις ρεαλιστικές ιστορίες, γιατί ανταποκρίνονται στις συναισθηματικές ανάγκες που τους δημιουργούνται, καθώς ζητούν να γνωρίσουν τον κόσμο, να επιβεβαιώσουν τις γνώσεις τους, να μάθουν πως νιώθουν οι άλλοι. Ας μην ξεχνάμε ότι οι ρεαλιστικές ιστορίες αναπτύσσουν τη φαντασία όσο και τα παραμύθια, και ότι τα παιδιά χρειάζονται εξίσου και τα δύο είδη». (Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου : 71.)

Στην άποψη ότι τα μυθιστορήματα για τα παιδιά εξωραΐζουν τόσο πολύ την πραγματικότητα και τελικώς αποσιωπούν την αλήθεια έρχονται οι ίδιοι οι συγγραφείς με υπευθυνότητα και ευσυνειδησία να απαντήσουν. Η ίδια η Πέτροβιτς αναφέρει : «Ανακαλώ στη μνήμη μου την

παιδική μου επιμονή να γνωρίζω τι γίνεται γύρω μου, την περιέργειά μου να μαθαίνω κάθε τι που συμβαίνει, το θυμό μου όταν κάτι μου έκρυβαν « επειδή ήμουν μικρή». Έτσι μου είναι αδύνατον να κρύψω τις αλήθειες της ζωής από το παιδί αναγνώστη μου. Άλλωστε και ως ενήλικη πιστεύω ότι κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με εξαπάτηση και παραπλάνηση». (Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου : 48). Μέσα από τη γραφή της συμπληρώνει πως αναβιώνει την απέχθεια που είχε ως παιδί για το ψέμα και τη λαχτάρα της για την αληθοφάνεια και την δικαιοσύνη.

Ένα έργο που απευθύνεται σε παιδιά μπορεί να παρουσιάσει τον συναισθηματικό ρεαλισμό. Είναι ο ρεαλισμός που χαρακτηρίζει τις ανθρώπινες σχέσεις και είναι το είδος του ρεαλισμού που είναι διαχρονικός στους αιώνες. Οι εποχές και οι συνθήκες μπορεί να αλλάζουν αλλά ο ψυχισμός ενός παιδιού είναι πάντα ο ίδιος. Γι' αυτό το λόγο ήρωες όπως ο Όλιβερ Τουίστ του Καρόλου Ντίκενς ή ο Τρελαντώνης της Πηνελόπης Δέλτα συνεχίζουν να συναρπάζουν νεαρούς αναγνώστες.

Αξίζει να αναφερθεί επίσης ότι η λογοτεχνία, που απευθύνεται στους εφήβους καθυστέρησε έναν αιώνα από την εμφάνιση των βιβλίων για ενήλικους αναγνώστες. Ο έφηβοι είναι ένα εξίσου απαιτητικό κοινό, καθώς δίνουν βάση στη σκιαγράφηση των χαρακτήρων και στις σκέψεις τους συγκριτικά με τα παιδιά που επικεντρώνονται στην πλοκή της ιστορίας.

Το παιδί δεν συναντάται μόνος ως αποδέκτης των λογοτεχνικών έργων αλλά και ως κεντρικός ήρώας τους. Τα παιδιά δεν εμφανίζονται ως δευτερεύοντες χαρακτήρες αλλά ως άτομα που δρουν και επηρεάζουν την ιστορικοκοινωνική πραγματικότητα της εποχής τους. Ακούγεται η άποψή τους και παρουσιάζεται να έχει για πρώτη φορά και πολιτικές απόψεις. Μπορεί να συμπεριφέρεται ηρωικά αλλά ταυτόχρονα δεν χάνει τα στοιχεία της παιδικότητάς του. Είναι αυθόρμητο, ονειροπόλο, δραστήριο και ταυτόχρονα είναι ποτισμένο με βαθιές αξίες και ιδανικά, που το καθοδηγούν. Οι χαρακτήρες συνήθως απομακρύνονται από τον τόπο γέννησής τους λόγω των ιστορικών γεγονότων, περνούν πολλές περιπέτειες και αναγκάζονται να ωριμάσουν νωρίτερα.

Και η γλώσσα παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην παρουσίαση των χαρακτήρων. Οι διάλογοι πρέπει να ταυτίζονται με την παιδική ιδιοσυγκρασία, για να είναι περισσότερο αληθοφανείς. Δεν μπορεί ένα σύγχρονο παιδί να μιλάει σε αρχαίζουσα και μάλιστα στην νεότερη παιδική λογοτεχνική παραγωγή οι δημιουργοί δεν διστάζουν να χρησιμοποιήσουν και αργκό. Όλα οι προαναφερθέντες αλλαγές σε συνδυασμό με τη δράση εκτοξεύουν την παιδική λογοτεχνία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

### **2.3 Η αξία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση**

Είναι εμφανές ότι η λογοτεχνία μπορεί να συνδυάζει εξάίρετα την διάδοση της παιδείας με την απόλαυση. Μπορεί να είναι φορέας πολιτισμικών και κοινωνικών αξιών και προτύπων και ταυτόχρονα να τέρπει τον αναγνώστη. Η λογοτεχνία, όπως λέει και η αγαπημένη κυρία Λότη Πέτροβιτς «δίνει κουράγιο στον νεαρό αναγνώστη για το ταξίδι της ζωής που ξανοίγεται μπροστά του» (Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, 1995: 20). Επόμενο είναι να

δημιουργείται ένα ευχάριστο κλίμα γνώσης, που ο μαθητής μπορεί ανώδυνα να μαθαίνει νέα δεδομένα και να εξοικειώνεται και με τον επιστημονικό λόγο.

Τα πολλαπλά οφέλη της λογοτεχνίας οδήγησαν στην εντατική χρήση της στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ήδη από την δεκαετία του '70 στην Γερμανία έκαναν την εμφάνισή τους στα σχολικά βιβλία λογοτεχνικά κείμενα για παιδιά και εφήβους. Στην Ελλάδα την ίδια περίοδο ενώ ξεκινούσε μεγαλύτερη παραγωγή λογοτεχνικών βιβλίων για παιδιά, τα σχολικά εγχειρίδια κρατούσαν μια πιο παραδοσιακή μορφή ως προς τα αναγνώσματά τους.

Γίνεται κατανοητό λοιπόν ότι αποτελεί ζητούμενο των καιρών τα λογοτεχνικά κείμενα να είναι μέρος της εκπαίδευσης. Σήμερα όσο ποτέ άλλοτε προκύπτει η ανάγκη για διεύρυνση του πνεύματος, ανάπτυξη της κριτικής σκέψης, ευαισθητοποίηση σε κοινωνικά θέματα και διαφύλαξη της πολιτιστικής ταυτότητας. Όλα τα προαναφερθέντα μπορούν να επιτευχθούν μέσω της παιδικής λογοτεχνίας, η οποία αποτελεί θεμέλιο της πνευματικής και ηθικής ζωής του παιδιού. (Αργυρίδης, 2012: 14)

#### 2.4 Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας

“Η λογοτεχνία καταδεικνύει την ιδιαίτερη γλωσσική και πολιτισμική φυσιογνωμία ενός λαού, καθώς παρέχει τη δυνατότητα ενεργητικής συμμετοχής των αναγνωστών στη διαδικασία της γνώσης, ως κοινότητας αναγνωστών και ερμηνευτών, διευρύνει τον ορίζοντα των εμπειριών και το βάθος της ευαισθησίας τους, οξύνει το γλωσσικό αισθητήριο και το αισθητικό τους κριτήριο, ενώ αναπτύσσει τη φαντασία και την κριτική-ερμηνευτική τους ικανότητα. Κυρίως, όμως, η λογοτεχνία καθιστά τους αναγνώστες ικανούς να αντιλαμβάνονται την πραγματικότητα στις πολυειδείς όψεις και εκδοχές της, και να παίρνουν κριτική θέση απέναντι σε ζητήματα της ατομικής και της κοινωνικής ζωής... Διανύοντας τον 21ο αιώνα, με τις αναρίθμητες ρήξεις και μεταβολές, την πτώση των αξιών, τη γενικευμένη ανασφάλεια και τη γενικότερη ρευστότητα της κοινωνικής πραγματικότητας, αναντίρρητα μέλημά μας (πρέπει να) είναι να βοηθήσουμε τους μαθητές να γίνουν καλοί και συστηματικοί αναγνώστες της κατάλληλης διδακτικής διαμεσολάβησης, να απαλλαγούν σταδιακά από προκαταλήψεις και στερεότυπα ιδέες, να οξύνουν την κριτική τους σκέψη και να καλλιεργήσουν τη φαντασία και τη δημιουργικότητά τους. Η λογοτεχνία μπορεί αποτελεσματικά να βοηθήσει τους μαθητές να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους και τους άλλους, να εμπλουτίσουν τη σκέψη και την αγάπη τους για το Καλό και το Ωραίο.” επισημαίνει η Καλογήρου. (Καλογήρου, 2019: 9)

Προτείνεται να καθιερωθεί τόσο η καθημερινή ενασχόληση με τη λογοτεχνία στο πλαίσιο του γλωσσικού μαθήματος όσο και η ελεύθερη ανάγνωση λογοτεχνικών κειμένων σύμφωνα με τα ενδιαφέροντα του κάθε μαθητή. Η χρήση της Λογοτεχνίας στο σχολείο δεν θα πρέπει να την οδηγήσει να γίνει ένα κοινό μάθημα γνώσεων και να χάσει τον αισθητικό της χαρακτήρα. Ο καθηγητής Αντώνιος Δανασσης-Αφεντάκης αναφέρει γι' αυτό το ζήτημα

ότι: «Η ενασχόληση λοιπόν με τη λογοτεχνία στο σχολείο πρέπει να διατηρήσει τον απελευθερωτικό και τον ανυστερόβουλο χαρακτήρα της και να μην αποσχετισθεί από τη συγκινησιακή δόνηση». (Μαλαφάντης, 2005: 54-56)

Θα είναι σφάλμα, αν φτάσει στο σημείο, ο εκπαιδευτικός με την Λογοτεχνία απλά να προσθέτει γνώσεις αντί να καλλιεργεί ευρύτερα τον μαθητή του. Θα του στερήσει τη δυνατότητα να απολαμβάνει ένα λογοτεχνικό είδος και να είναι δημιουργικός στην μετέπειτα ζωή του. Το παιδικό βιβλίο θα πρέπει να προσεγγίζεται με παιγνιώδη τρόπο μέσα από ποικίλες δραστηριότητες και όχι παραδοσιακά όπως τα άλλα μαθήματα. Η λογοτεχνία αποτελεί μια σαγηνευτική ενασχόληση, μιας και βοηθάει ώστε το παιδί να αποδρά από την πιεστική του καθημερινότητα.

Απαιτείται να ξεκαθαριστεί και το κομμάτι της αξιολόγησης. Δεν χρειάζεται το συγκεκριμένο αντικείμενο να εξετάζει τις γνωστικές δεξιότητες του μαθητή, γιατί μπορεί να αναδείξει ένα πλήθος δεξιοτήτων, συναισθημάτων, γνώσεων και πολιτιστικών χαρακτηριστικών μέσω εναλλακτικών δραστηριοτήτων.

## **Γ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΣΧΕΣΗ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ**

### **3.1 Η συμπληρωματικότητα του λογοτεχνικού κλάδου με τον ιστορικό**

Από την αρχαιότητα μέχρι και στις μέρες μας, ο ιστορικός λόγος αποτυπώνεται ως λογοτεχνική μορφή είτε έμμετρη (όπως τα έπη του Ομήρου) είτε πεζή (πεζογραφία, ιστορικά μυθιστορήματα). Οι σημαντικότεροι ποιητές και λογοτέχνες μας έχουν λειτουργήσει και ως μυθιστοριογράφοι. Μάλιστα πλήθος ιστορικών αναφέρουν ότι οι μελέτες τους έχουν βοηθηθεί από τη λογοτεχνία, καθώς οι μαρτυρίες των λογοτεχνών συμπλήρωσαν τα υπάρχοντα χρονικά κενά. Η απουσία για παράδειγμα των ομηρικών επών, θα δημιουργούσε μεγάλη έλλειψη ιστορικών πληροφοριών για τον Τρωικό Πόλεμο και την κατοπινή εκστρατεία. Τα γεγονότα των ραψωδιών σε συνδυασμό με τα ευρήματα των ανασκαφών του Ε. Σλήμαν έδωσαν την ολοκληρωμένη εικόνα της συγκεκριμένης ιστορικής εποχής. Το ίδιο συμβαίνει και με τραγωδίες του Αισχύλου και του Ευριπίδη αλλά και με ποιήματα του Μυριβήλη, του Βενέζη και του Βρεττάκου στη νεότερη λογοτεχνία. Προσφέρουν μοναδικό ιστορικό περιεχόμενο στον αναγνώστη τους και υλικό σε έναν καθηγητή Ιστορίας.

Ιστορικότητα υπήρχε ανέκαθεν στη Λογοτεχνία. Όπως παρουσιάζει η Βενετία Αποστολίδου (χ.χ :6) : «η τέχνη και η ιστορική πραγματικότητα δεν είναι δύο ξεχωριστά πράγματα ώστε να

θεωρούμε ότι πρώτα γνωρίζουμε ποια είναι η ιστορική πραγματικότητα και μετά θα προσπαθήσουμε να ερευνήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η τέχνη αναπαράστησε αυτήν την ιστορική πραγματικότητα. Αντίθετα, η τέχνη είναι συστατικό μέρος της. Επομένως, δεν μπορούμε να γνωρίσουμε μια εποχή αρκετά, παρά μόνο στον βαθμό στον οποίο μελετούμε και την τέχνη της.» Τα λογοτεχνικά έργα είναι προϊόντα ενός πολιτισμού χωροχρονικά προσδιορισμένου και αναμφίβολα διέπονται από τα χαρακτηριστικά και τις αξίες της εποχής τους. Σύμφωνα με τον ιστορικό της εκπαίδευσης Αντουάν Προυστ, πηγή είναι ό,τι ανήκει στον άνθρωπο, εξαρτάται από τον άνθρωπο, του χρησιμεύει, τον εκφράζει και σηματοδοτεί την παρουσία του.

Η έννοια της μνήμης καθορίζει πολλά έργα Ελλήνων συγγραφέων. Τα βιώματα, οι μνήμες, οι ιστορικές αλήθειες και εμπειρίες, που παρατίθενται στις σελίδες των βιβλίων επιβάλλουν τον τρόπο θέασης του παρόντος και καθορίζει το μέλλον. Η Ζωρζ Σαρή μάλιστα πιστεύει πως λαοί που δεν έχουν μνήμη, δεν έχουν κοινό σημείο αναφοράς και εστία αντίστασης, για τούτο και σβήνουν. Κάθε αφηγηματικό κείμενο είναι μια λειτουργία αφηγηματικής μνήμης, που ανάγεται σε ορισμένο χώρο και χρόνο, (Σταμούλη, 2009: 230). Υπενθυμίζονται τα συνεκτικά στοιχεία ανά τους αιώνες και το άτομο βλέπει την πολιτιστική του εξέλιξη στο διάβα του χρόνου. Αντιθέτως η λήθη θα οδηγήσει σε απώλεια της ταυτότητας του κάθε ανθρώπου ή λαού αντίστοιχα.

Αναφορικά με την ελληνική λογοτεχνία ο Ηρακλής Καλλέργης (1990:87) αναφέρει ότι χαρακτήρα ελληνικό δίνει ό,τι έχει σχέση με την ελληνική πραγματικότητα. Μπορεί να είναι γεωγραφικό σημείο, οι αρχαιοελληνικοί θρύλοι και μύθοι, η ελληνική ιστορία ή και η σύγχρονη πραγματικότητα των Ελλήνων. Τα ελληνικά ιστορικά έργα από οποιαδήποτε περίοδο της ιστορίας και αν αντλήσουν τη θεματολογία τους ακτινοβολούν τις διαχρονικές αξίες που είναι περασμένες στη φυσιογνωμία του Έλληνα. Μάλιστα η Λογοτεχνία μπορεί να βοηθήσει πολύ με τα προγράμματα τοπικής ιστορίας, επειδή βοηθά τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν την ταυτότητα και την ιστορικότητά τους.

Το παρελθόν λειτουργεί ως ανεξάντλητη πηγή ιστοριών και η μεταβίβαση των πληροφοριών είναι έμμεση από ποικίλες πηγές. Αναμφίβολα ιστορικές πηγές αποτελούν τα λογοτεχνικά έργα με ιστορικά στοιχεία. Τα ιστορικά γεγονότα αποτυπώνονται μέσω του γλωσσικού κώδικα στις σελίδες των βιβλίων. Μόνο όταν δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες κατανόησης αυτών των πηγών μπορεί η ιστορική γνώση να είναι αληθινή. «Η βιωμένη γνώση του παρελθόντος θα πρέπει να εμφυτευθεί και στην παιδική ψυχή, ώστε, μπαίνοντας τα παιδιά στον κόσμο των μεγάλων, να έχουν ήδη διαμορφώσει κοινωνική συνείδηση». (Παπακώστας, 1998: 241)

Ένα βασικό στοιχείο που αναδεικνύει τη στενή σχέση μεταξύ της ιστορικής και λογοτεχνικής αφήγησης έχει να κάνει με το συγγραφικό στόχο των δύο δημιουργών. Ο White (2005:37) υποστηρίζει ότι τόσο ο μυθιστοριογράφος όσο και ο ιστορικός επιθυμούν να αναπαραστήσουν την εικόνα μιας πραγματικότητας. Ο μυθιστοριογράφος παρουσιάζει την πραγματικότητα έμμεσα μέσα από το προσωπικό του πρίσμα, ενώ ο ιστορικός άμεσα μιας και καλείται να καταγράψει αντικειμενικά μια σειρά από πραγματικά συμβάντα. Ο μυθιστοριογράφος πασχίζει να παραστήσει την ανθρώπινη πλευρά της ιστορίας, τα πιο οικεία και καθημερινά της ζωής, στοιχεία που δεν απασχολούν τον ιστορικό. Η ίδια η Λότη



Πέτροβιτς αναφέρει ότι το ρεαλιστικό δημιούργημα παράγεται, «όταν κατά την ώρα της γένεσής του, επικρατεί στο δημιουργό του η διάθεση να εκφράσει την πραγματικότητα και την αλήθεια όπως εκείνος την αντιλαμβάνεται και τη μεταπλάθει»(Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου : 65).

Οι συγγραφείς συμμετέχουν με διπλό τρόπο στα γεγονότα της εποχής τους, με άμεσο και με έμμεσο. Άμεσα, είτε γιατί τα ζουν και τα παρακολουθούν είτε γιατί συμμετέχουν οι ίδιοι σε αυτά και έμμεσα, γιατί αφουγκράζονται από την πραγματικότητα και εμπνέονται, με αποτέλεσμα το έργο τους να διαπνέεται από τα ιστορικά γεγονότα της εποχής τους. Δεν θα μπορούσαν να αποσιωπήσουν επομένως τόσο σημαντικά κομμάτια της ζωής τους και να μην τα παραθέτουν στα έργα τους. Συνηθίζουμε να λέμε πως ο συγγραφέας είναι παιδί της εποχής του, δηλαδή έχει βιώσει κάποια ιστορικά γεγονότα ή κοινωνικές ανακατατάξεις και είναι αδύνατον να μην τα παρουσιάσει μέσα από το προσωπικό του πρίσμα και την ιδιαίτερη γραφή του. «Η γραμματολογική έννοια της «λογοτεχνικής γενιάς» επιχειρεί να αποδώσει με επιτυχία την επίδραση που ασκεί η ιστορία στον συγγραφέα, με τη διαμεσολάβηση μιας συλλογικότητας που είναι η γενιά» (Αποστολίδου, χ.χ :9).

Από την άλλη πλευρά ο Απόστολος Σαχίνης (1990:35) τονίζει ότι ο συγγραφέας ενός μυθιστορήματος με ιστορικό υπόβαθρο πρέπει να μην έχει ζήσει την εποχή που περιγράφει, γιατί μπορεί να προσφύγει στη «στρατευμένη τέχνη». Το παρελθόν θα πρέπει να χρησιμοποιείται μόνο ως στοιχείο του μύθου, για να αναδημιουργήσει και να «ζωντανέψει» την παλιότερη εποχή, που επιθυμεί. Έχοντας την απαραίτητη χρονική απόσταση ο συγγραφέας υιοθετεί μια προσωπική εκδοχή της ιστορίας μέσω των ηρώων του χωρίς να εκφράζει απαραίτητα το κοινωνικό σύνολο της εποχής. Συνεπώς, επιτυγχάνεται η έλλειψη συναισθηματικής φόρτισης από την πλευρά των δημιουργών και η ανεπηρέαστη παράθεση των γεγονότων, που διαδραματίστηκαν. Διαφορετικά μπορεί και ο συγγραφέας να πέσει σε αφηγηματικά λάθη όπως η «αποσιώπηση γεγονότων ή πλευρών της ιστορικής πραγματικότητας, οι ηθικοδιδασκτικοί σχολιασμοί του αφηγητή, η απόκρυψη ανίερων συμμαχιών, ο τονισμός της βίας του αντιπάλου και η αποσιώπηση της βίας που άσκησε η συμπαθής στον αφηγητή πλευρά και πολλά άλλα.» (Αποστολίδου, χ.χ : 8)

Το γεγονός ότι ο λογοτέχνης παραθέτει ιστορικά γεγονότα δεν τον καθιστούν λιγότερο υπεύθυνο απέναντι στην Ιστορία συγκριτικά με τον ιστορικό. Η τέχνη υπηρετεί την αλήθεια και οι λογοτέχνες οφείλουν να δίνουν στα παιδιά την ιστορική αλήθεια «όχι θρυμματισμένη και αποκομμένη από τις συνθήκες που την δημιούργησαν αλλά πλαισιωμένη από αυτές.» (Τζώρτζογλου,1990 :105). Μόνο τότε θα κατανοεί πραγματικά το παιδί τα γεγονότα και θα μπορεί να τα συνδέει με το παρόν του. Σε περίπτωση που ο συγγραφέας έχει σκοπιμότητες πίσω από τα λόγια του, σίγουρα διαστρεβλώνει την πραγματικότητα και υποτιμά τελικά το αναγνωστικό κοινό του μέσω προπαγάνδας και άλλων μορφών χειραγώγησης. Απαιτείται λοιπόν σοβαρότητα και υπευθυνότητα τόσο από την τέχνη του λογοτέχνη όσο και από την τεχνική του ιστορικού απέναντι στον αποδέκτη του έργου του αλλά και απέναντι στα πεπραγμένα.

Την ίδια στιγμή βέβαια οι συγγραφείς μπορεί να παρουσιάζονται περισσότερο ειλικρινείς προς τους μαθητές συγκριτικά με τους αμήχανους ιστορικο-παιδαγωγούς. Στο ερώτημα αν λένε οι εκπαιδευτικοί την αλήθεια στα παιδιά στο σχολείο, έρχεται να απαντήσει μια

βραβευμένη συγγραφέας βιβλίων ιστορικών γνώσεων «Σε κανένα σχολείο του κόσμου δεν λέει κανείς την “αληθινή” ιστορία. Παντού και πάντα οι άνθρωποι λένε την ιστορία που θέλουν, που επιλέγουν να πουν. Αυτήν που τους φωτίζει και τους βοηθάει και τους στηρίζει. Αυτό κάνουμε ως άτομα, αυτό κάνουμε και ως ομάδες, ως φυλές, ως έθνη» (Αγγελίδου, 2015).

Η χρήση της Ιστορίας στην αφήγησή απαιτεί από τους συγγραφείς εξαιρετικά λεπτές τεχνικές χειρισμού των αφηγηματικών μέσων. Ο αφηγητής μέσω της τέχνης του λόγου κάνει πιο προσιτές και βιωματικές ιστορικές περιόδους, που ο αναγνώστης δεν έχει ζήσει. Αφηγήσεις με περιεχόμενο τους αγώνες ενός συγκεκριμένου έθνους μετατρέπονται σε αφηγήσεις πανανθρώπινου χαρακτήρα μέσω της συγκινησιακής χρήσης της γλώσσας. Ο συγγραφέας βασίζεται βέβαια σε γεγονότα της ζωής που «έλεγαν» κάτι σημαντικό για εκείνον διαφορετικά δεν θα μπορούσε ούτε στους αναγνώστες να «μιλήσει» το κείμενο και θα τους έβρισκε αδιάφορους.

Σύμφωνα μάλιστα με τους μελετητές του είδους ο συγγραφέας του ιστορικού μυθιστορήματος βασίζεται στο παρελθόν αλλά έχει ως σκοπό να δείξει τη σύνδεση που υπάρχει με την εποχή του. Όπως πολύ εύστοχα αναφέρει ο Απόστολος Σαχίνης το ιστορικό μυθιστόρημα δεν γίνεται όπως η ιστορία, ένα τηλεσκόπιο που μας επιτρέπει να διακρίνουμε κάτι το πολύ μακρινό, αλλά μια γέφυρα που ενώνει το παρελθόν με το παρόν κι εκμηδενίζει έτσι το χρόνο (Σαχίνης, 1990: 40-41). Η ανθρώπινη φύση, τα κίνητρα, οι προθέσεις, τα ήθη, τα συναισθήματα, τα όνειρα άλλωστε είναι ίδια ανά τους αιώνες. Με αυτόν τον τρόπο επομένως οι ιστορίες αποκτούν έναν διαχρονικό χαρακτήρα και μπορούν να ταυτιστούν αναγνώστες ανεξαρτήτως τοπικών και χρονικών ορίων. Ασχέτως αν η Ιστορία επαναλαμβάνεται, χρησιμοποιείται η εμπειρία και η σοφία των προηγούμενων, για να δοθούν απαντήσεις σε σύγχρονα ανθρώπινα ερωτήματα. Η γνώση της Ιστορίας, ως συσσωρευμένη σοφία του κόσμου, την κάνει αυτόματα ένα πολύ χρήσιμο εργαλείο για όσους μπορούν να την εκμεταλλευτούν.

Πρέπει να αναφερθεί βέβαια ότι ο ιστορικός λόγος αν και σχετίζεται με τον λογοτεχνικό, έχει δύο βασικές διαφορές. Η πρώτη και κομβική είναι ότι στη λογοτεχνία μπορεί να γίνει ενσωμάτωση ιστορικών γεγονότων αλλά πλάθεται από την αρχή η διήγηση. Η ιστορική καταγραφή απαιτεί ακρίβεια και αυστηρή επιστημονική μέθοδο ενώ στο λογοτεχνικό αφήγημα – αν και μπορεί να έχει προϋπάρξει χρόνια μελέτη- επικρατεί η φαντασία. Η συγκινησιακή χρήση της γλώσσας οδηγεί σε συναισθηματική φόρτιση τους αναγνώστες και βοηθά ώστε το κείμενο να μπορεί να έχει πολλαπλές αναγνώσεις και ποικίλες ερμηνείες. Απεναντίας ο ιστορικός λόγος περιγράφει τα γεγονότα και τις αιτίες τους με αντικειμενικότητα και χωρίς την παρεμβολή προσωπικών σχολίων.

Επιπλέον, η Ιστορία υποχρεούται να αφηγηθεί τα ιστορικά πεπραγμένα της ιστορικής περιόδου που είναι ή ήταν παρατηρήσιμα σε συγκεκριμένα χωροχρονικά πλαίσια και με διαδοχικότητα. Αυτόν το δεδομένα δεν υπάρχει στη λογοτεχνία, μιας και υπόκειται στον δημιουργό ο τρόπος αφήγησης των γεγονότων, που τον εξυπηρετεί. Για παράδειγμα, μπορεί να ακολουθήσει ευθύγραμμη παρουσίαση των γεγονότων ή με αναχρονίες, δηλαδή αναδρομές (επιστροφές στο παρελθόν) ή προλήψεις (αναφορές γεγονότων που θα συμβούν αργότερα) .

Η Ιστορία μπορεί να χρησιμοποιείται άλλες φορές ως φόντο και άλλες φορές ως στοιχείο της μυθοπλασίας, αναδεικνύοντας όμως πάντοτε την ιστορική αλήθεια των κειμένων. Όταν το ιστορικό γεγονός δεν είναι βασικό στοιχείο του λογοτεχνήματος μπορεί να αποτελεί απλώς φόντο. Δεν νοείται ιστορία χωρίς κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο. Οι μυθιστοριογράφοι ή οι αφηγηματογράφοι διηγούνται επινοημένα και υποθετικά γεγονότα, πλαισιωμένα με το ιστορικό υπόβαθρο «*Το ιστορικό στοιχείο προσγειώνει τη Λογοτεχνία στο έδαφος του αντικειμενικού –συμβάλλοντας έτσι στην αλήθεια της*» (Αθανασοπούλου, 2004: 106). Το κατάλληλο ιστορικό υπόβαθρο προσθέτει επιπλέον ρεαλισμό στους χαρακτήρες και τους κάνει να φαίνονται περισσότερο φυσικοί και εναρμονισμένοι με το περιβάλλον τους. Υποβάλλει τον αναγνώστη σε μία ατμόσφαιρα εποχής, που βρίσκεται αντικειμενικά χρονολογικά μακριά.

Το λογοτεχνικό στοιχείο συγκεκριμενοποιεί έννοιες και περιόδους περισσότερο αφηρημένες και έτσι η Ιστορία γίνεται πιο προσιτή στους αναγνώστες. Οι λογοτεχνικές αφηγήσεις μετατρέπουν τα μακρινό και απρόσωπο σε ανθρώπινες ιστορίες με «σάρκα και οστά». «Αν σκεφτούμε ότι Ιστορία είναι τα τραγικά συμβάντα, που έχουν σφραγίσει τις εποχές της ανθρωπότητας, τότε η Λογοτεχνία είναι οι ιστορίες για τα συμβάντα αυτά. Η Λογοτεχνία μετατρέπει την Ιστορία σε ιστορίες, για να μας επιτρέψει να τη ζήσουμε έτσι όπως πραγματικά είναι- όχι ως στατιστικές, ημερομηνίες και γεγονοτολογικές αφηγήσεις. Πρόκειται για ζωντανό του παρελθόντος για τον χαμένο χρόνο που κερδίζεται ξανά και ξανά» (Δρουμπούκη, Περιοδικό Κριτική Λογοτεχνία 2015).

Σε καμία περίπτωση δεν διαβάζουμε Ιστορία, για να καταλάβουμε Λογοτεχνία ούτε και το αντίστροφο. Η διασταύρωση όμως της λογοτεχνικής και της ιστορικής οπτικής είναι πολύ χρήσιμη, για να υπάρχει μια σφαιρική εικόνα της πραγματικότητας. Η Ιστορία μας παρέχει το πλαίσιο που διαδραματίστηκαν τα ιστορικά γεγονότα και η Λογοτεχνία δίνει στα γεγονότα τις ανθρώπινες διαστάσεις τους. Η διέγερση των συναισθημάτων και η παράλληλη λειτουργία τους με διαδικασίες επεξεργασίας των ιστορικών στοιχείων μέσω της λογικής οδηγούν σε καλύτερα γνώση της Ιστορίας.

Το καλύτερο να διαβάζονται και τα δύο παράλληλα, ώστε να γίνεται κατανοητή η ανθρώπινη περιπέτεια στο σύνολό της. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας του Εμφυλίου. Η επίσημη ιστορία εκείνης της περιόδου παρουσιάζεται από την οπτική των νικητών (της Δεξιάς) ενώ η «άδηλη» οπτική της Λογοτεχνίας γίνεται από τη σκοπιά των ηττημένων (της Αριστεράς). Η διασταύρωση των δύο οπτικών θα βοηθήσει τον αναγνώστη να έχει ολοκληρωμένη, έγκυρη και σφαιρική άποψη για την ιστορική περίοδο χωρίς ανακρίβειες και μονομέρειες.

Η ιστορία αναφέρει ο Μάνος Κοντολέων σε συνέντευξή του δεν έχει να κάνει μόνο με τους πρωταγωνιστές της αλλά με τους απλούς καθημερινούς αποδέκτες της, αυτούς που ίσως δεν τη διαμορφώνουν μα τη βιώνουν και εν τέλει μετατρέπουν το ό,τι έχει συμβεί σε εμπειρία επέμβασης στο μέλλον-με άλλα λόγια σε μνήμη. (Μάνος Κοντολέων, Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής). Είναι προφανές ότι τα ιστορικά γεγονότα καθορίζουν τις ανθρώπινες ζωές αλλά ταυτόχρονα και οι ατομικές συνειδήσεις της εποχής επιδρούν στις ιστορικές εξελίξεις. Έτσι δεν γίνεται απλά μια εισαγωγή στην Ιστορία αλλά αντιλαμβάνεται κανείς τον τρόπο

συγκρότησης της Ιστορίας μέσω της μικρο-ιστορίας, που τελικά διαμορφώνει τη γενική Ιστορία.

Σε δημιουργούς σαν την Αγγελίδου διαφαίνεται η άποψη ότι η Ιστορία καταξιώνεται, μόνο όταν καταφέρει να δραπετεύσει από τα σκονισμένα βιβλία των επιστημόνων και, αφού γίνει πολιτισμικό γονίδιο (μιμίδιο, σύμφωνα με γνωστό όρο του Zipes) να συναντήσει το λαό σε κάθε εκδήλωση της ζωής του, να γίνει τραγούδι στα χείλη του, πίνακας ζωγραφικής, κέντημα και θρύλος, και πυροδοτώντας τη φαντασία του να κυριαρχήσει στην ψυχή του. Με άλλα λόγια να γίνει «μια ιστορία που γέννησε παραμύθια αμέτρητα. Και ένα παραμύθι που ακόμα γράφει ιστορίες. Και βιβλία» ( Αγγελίδου, 2010 :οπισθόφυλλο).

Βασική διδακτική μας αρχή είναι ότι διαβάζουμε τα λογοτεχνικά κείμενα και την Ιστορία ταυτόχρονα, για να γνωρίσουμε τις ανθρώπινες εμπειρίες από όσο το δυνατόν περισσότερες πλευρές και για να ευαισθητοποιηθούμε απέναντι στους τρόπους και στις τεχνικές με τις οποίες η βιωμένη εμπειρία μετασχηματίζεται στη λογοτεχνία: με την αφαίρεση, τη συμβολοποίηση, την τυποποίηση, τον εξορθολογισμό, τη σύγκριση (Αποστολίδου, χ.χ: 21). Κατανοούν ότι Ιστορία δεν είναι μόνο ημερομηνίες, τοποθεσίες, μάχες, αυτοκράτορες και ονόματα. Μάλιστα όλα τα προαναφερθέντα τα βαριούνται και δεν βρίσκουν τον λόγο να τα μάθουν πραγματικά. Μαθαίνει επίσης ότι η ζωή είναι καθημερινός αγώνας και όχι ένα παιχνίδι και ό,τι απαιτεί κόπους και θυσίες. Έτσι νοηματοδοτεί κανείς την πραγματικότητα και αποκτά την ανθρώπινη πείρα, ώστε να μπορεί να βαδίζει ορθά το μονοπάτι της ζωής του.

### **3.2 Η Διαθεματικότητα**

Διαθεματικότητα είναι ουσιαστικά η εκπαιδευτική πολιτική, η οποία καταργεί τις διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα αντικείμενα διδασκαλίας του Αναλυτικού Προγράμματος και επιδιώκει να ενιαιοποιήσει την γνώση. Δεν υπάρχουν ξεχωριστά μαθήματα, που να διδάσκονται σε χωριστές ώρες αλλά η διδασκαλία αντιμετωπίζεται ως αδιαίρετη και δίνει επομένως μια σφαιρική αντίληψη του θέματος για την ευκολότερη κατανόησή του. Αυτή η διαθεματική τάση συμπορεύεται με τις κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες (διαπολιτισμικότητα), τις οικονομικές (παγκοσμιοποίηση) αλλά και με τα επιστημονικά επιτεύγματα (διεπιστημονικότητα) Μάλιστα εκπαιδευτικά πορίσματα σε παγκόσμιο επίπεδο αναδεικνύουν την διεπιστημονική προσέγγιση διδασκαλίας πιο αποτελεσματική, καθώς οι μαθητές φαίνεται να ενεργοποιούνται περισσότερο και μαθαίνουν να συνεργάζονται.

Η διαθεματικότητα αποτελεί μια καινοτομία στον χώρο της εκπαίδευσης και απαιτεί όχι μόνο υψηλό επίπεδο επιστημονικών γνώσεων από τον δάσκαλο αλλά και επιδέξια οργάνωση και σχεδιασμό της διδασκαλίας. Το διαθεματικό «χτίσιμο» μιας διδασκαλίας είναι ένα κοπιαστικό έργο. Δεν επαρκεί απλά η επιλογή κάποιων πληροφοριών από τους επιστημονικούς κλάδους και η αναπαραγωγή τους. Απαιτείται χειρισμός πολύπλοκων φαινομένων και ο συνδυασμός και ο μετασχηματισμός -αν κρίνεται απαραίτητο- γνώσεων, για να υπάρξουν επιτυχημένες αλληλοσυσχετίσεις.

Η αναγκαιότητα προσανατολισμού και του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος σε διαθεματικά προγράμματα είναι εμφανής. Στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση επιτυγχάνεται σε μεγαλύτερο βαθμό, μιας και «η εκπαιδευτική διαδικασία στο σύνολό της είναι περισσότερο παιδοκεντρική και λιγότερο γνωσιοκεντρική» (Αποστολίδου, 2004 :69). Το εκπαιδευτικό σύστημα που αποσκοπεί στην ολόπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των μαθητών του δεν μπορεί παρά να δείχνει τη διεπιστημονική ένωση των γνώσεων και όχι τους τεμαχισμένους εκπαιδευτικούς κλάδους. Το παιδί μόνο τότε καλείται να σκεφτεί, να συγκρίνει, να ομαδοποιήσει, να ταξινομήσει, να βγάλει δικά του συμπεράσματα, να παράγει δικό του έργο και να γευτεί την επιτυχία ή την αποτυχία των προσπαθειών του. Η αυτενέργεια αυτή και η προσωπική ανακάλυψη δίνουν στο νεαρό άτομο πείρα και ουσιαστικές γνώσεις, που θα το ακολουθούν μια ζωή.

Επιπλέον, η διαθεματικότητα βοηθά στην ομαλή κοινωνική ένταξη όλων ανεξαιρέτως των μαθητών. Έχει αποδειχτεί ότι η συνεργασία των παιδιών για τις εργασίες τους ενισχύει την κοινωνικότητα ακόμα και αλλοδαπών μαθητών, εσωστρεφών ατόμων και παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες, καθώς καλλιεργούνται οι κοινωνικές τους δεξιότητες και μειώνεται ο ανταγωνισμός. Δημιουργείται κιάλας ένα πιο χαλαρό κλίμα στην τάξη αντί του πολύ αυστηρού σχολικού πλαισίου, μέσα στο οποίο τα παιδιά αισθάνονται ότι μπορούν πραγματικά να αναπτυχθούν.

### **3.3 Λογοτεχνία με ιστορικά στοιχεία**

Ένα έργο τέχνης αποτελεί αδιαμφισβήτητα μέσο αναβίωσης μιας ιστορικής στιγμής, γι' αυτό το λόγο κρίνεται απαραίτητη η χρήση λογοτεχνικών κειμένων στην ιστορία. Η Ιστορία είναι δυνατόν να παρουσιαστεί στην αρχή με τη χρήση του ιστορικού παραμυθιού, με μικρές ιστορίες, με ποιήματα που έχουν ιστορικό υπόβαθρο και στη συνέχεια με ημερολόγια, εικονογραφημένες ιστορικές διηγήσεις, βιογραφίες και με το ιστορικό μυθιστόρημα, που θα παρουσιαστεί παρακάτω αναλυτικότερα. «Το γεγονός ότι στις δύο πρώτες τάξεις του δημοτικού δεν υπάρχει το μάθημα της Ιστορίας ξεχωριστά αλλά υπάρχουν στο ανθολόγιο λογοτεχνικά κείμενα ιστορικού περιεχομένου αποδεικνύει τη σχέση των δύο τομέων» (Τσιλιμένη, χ.χ:9).

Ως αρχική προσέγγιση του ιστορικού υλικού στην παιδική ηλικία πρέπει να παρατίθενται οι θρύλοι και τα ιστορικά παραμύθια. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα υπάρχει μια νέα τάση στη Λογοτεχνία με τον όρο mythistory. Η λέξη που προέρχεται από τις λέξεις myth(μύθος) και history(ιστορία) δείχνει επακριβώς την τεράστια συνεισφορά των θρύλων, των προφορικών ιστοριών και των παραδόσεων στην κατανόηση μιας παρελθούσης περιόδου. Αυτές οι αφηγήσεις αποτελούν μια «ζωντανή» ιστορική πηγή (θα μπορούσαμε να πούμε), καθώς αντικατοπτρίζει τις ενδόμυχες σκέψεις και τις βαθιές επιθυμίες των ανθρώπων αλλοτινών εποχών, που συνέβαλαν στη δημιουργία ορισμένων πεποιθήσεων άρα και του πολιτισμού τους.

Δεν είναι τυχαία η επιλογή των παραπάνω αφηγήσεων ως έναυσμα για τη γνωριμία των παιδιών με την Ιστορία, επειδή είναι καταλληλότερες τόσο για το ηλικιακό όσο και για το

νοητικό δυναμικό των ακροατών τους. Έχουν στοιχεία που εξάπτουν τη φαντασία ενώ ταυτόχρονα κατανοούν ότι η Ιστορία έχει να κάνει με ανθρώπους, που έζησαν σε διαφορετικούς τόπους, χρόνους και με άλλες συνθήκες. Ο μύθος αποτελεί βασική προϋπόθεση, για να μπορέσει το παιδί να προχωρήσει ομαλά στην λογική αιτιολόγηση όσων συμβαίνουν γύρω του. Ύστερα από την τριβή με τα συγκεκριμένα είδη λογοτεχνίας, τα παιδιά καταφέρνουν μάλιστα να αναγνωρίσουν το αληθινό γεγονός από το φανταστικό.

Η ιστορική διδασκαλία μπορεί να επιτευχθεί όχι μόνο με δείγματα πεζού λόγου αλλά και με την ποίηση. Ο Κωστής Παλαμάς ήδη από το 1900 παραθέτει την άποψη του ότι «υπάρχει στην ποίηση δύναμη μορφωτική της παιδικής ψυχής» (Μαλαφάντης, 2001: 30). Η ποίηση παρέχει πολλά διαφορετικά είδη προς επεξεργασία στο σχολείο: την επική ποίηση, τη λυρική, τη δραματική και φυσικά τη δημοτική. Η επική ποίηση ή έπος ή ραψωδία εκθειάζει κάποιο γεγονός, κάποια ηρωική ή ηθική πράξη. Η Ιλιάδα και η Οδύσσεια του Ομήρου είναι τα αρχαιότερα ελληνικά έπη. Ιδιαίτερος δημοφιλή και γνωστά είναι στη χώρα μας τα ακριτικά έπη, τα οποία είναι τραγούδια που περιγράφουν ουσιαστικά τη ζωή και τους αγώνες των στρατιωτών των άκρων της βυζαντινής αυτοκρατορίας ενώ στα έπη ανήκουν και οι παραλογές και οι μαντινάδες.

Η λυρική ποίηση συνοδεύεται από μουσικό όργανο και εκφράζει κυρίως τον συναισθηματικό κόσμο του ποιητή. Είδη της αρχαίας λυρικής ποίησης είναι η ελεγεία, ο ίαμβος και το μέλος. Η δραματική ποίηση συνδυάζει έπος και λυρισμό σε μορφή θεατρική. Τέτοια είναι η αρχαία τραγωδία, η κωμωδία και η σάτιρα, οι τραγωδίες του Σαίξπηρ. Πιο σύγχρονα δείγματα δραματικής ποίησης είναι οι τραγωδίες του Σικελιανού και του Καζαντζάκη. Στο έπος ο ποιητής διηγείται, στο δράμα αντίθετα αποκτά έναν δευτερεύοντα ρόλο, για να αφήσει τα πρόσωπα να μιλήσουν και να δράσουν από μόνα τους.

Στη συνέχεια, δεν μπορούμε να παραλείψουμε την αξία της δημοτικής ποίησης. Δημοτική ποίηση λέγεται το σύνολο των ανωνύμων ποιημάτων ενός λαού, δηλαδή τα ποιήματα που πολλές φορές δεν έχουν έναν συγκεκριμένο δημιουργό αλλά από πολλούς και διαφορετικούς και συνήθως συντίθενται προφορικά στόμα με στόμα. Σημαντικές πηγές δημοτικής ποίησης, από τις οποίες αντλούνται ιστορικά στοιχεία είναι τα δημοτικά τραγούδια και τα κλέφτικα. Τα δημοτικά τραγούδια πετυχαίνουν τη σύνδεση της αρχαιότητας με τη σύγχρονη Ελλάδα. Αναφορικά με τη σύγχρονη νεοελληνική ποίηση πολλοί ποιητές περνούσαν τις ιστορικές πληροφορίες διαμέσου των έργων τους, τα οποία λειτουργούν ως παρακαταθήκη.

Μάλιστα τα λογοτεχνικά έργα με ιστορικά στοιχεία καλύπτουν τα κενά, τις ασυνέχειες, τις ελλείψεις και τις αλλοιώσεις που υπάρχουν στην ιστορία και η φαντασία προεκτείνει την ιστορική αφήγηση. Ο μαθητής αποκτά μια ρεαλιστική εικόνα για το παρελθόν και δια φωτίζεται ως προς τις ασυνάφειες, που υπάρχουν ανάμεσα σε γεγονότα και σε καταστάσεις.

### **3.4 Το ιστορικό Μυθιστόρημα**

Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι το λογοτεχνικό έργο το οποίο χρησιμοποιεί πραγματικά ιστορικά πρόσωπα, γεγονότα, τόπους και χρονολογίες, για να «στήσει» μια αφήγηση μυθοπλασίας. Ο Joanathan Nield αναφέρει ότι ένα μυθιστόρημα γίνεται ιστορικό όταν εισάγει πρόσωπα, ημερομηνίες ή γεγονότα, που μπορούν πολύ εύκολα να προσδιοριστούν. (Σαχίνης, 28). Το ιστορικό μυθιστόρημα δεν αποτελεί μια απλή περιγραφή του παρελθόντος αλλά μια ζωντανή και αναδημιουργημένη πραγματικότητα με την ατμόσφαιρα της αντίστοιχης ιστορικής εποχής.

Η ιστορία αποτελεί τη βάση της μυθοπλασίας αλλά οι ήρωες και οι μεταξύ τους σχέσεις βρίσκονται στο επίκεντρο της αφήγησης και όχι τα ιστορικά γεγονότα αυτά καθ'εαυτά. Μάλιστα αποδεικνύει το ιστορικό μυθιστόρημα ότι τα ανθρώπινα κίνητρα, τα συναισθήματα και τα πάθη είναι διαχρονικά στους αιώνες. Το επίτευγμα του ιστορικού μυθιστορήματος είναι ότι το παρελθόν για μας ήταν παρόν για άλλους ανθρώπους και ότι αντίστοιχα το δικό μας παρόν θα είναι παρελθόν για τις επόμενες γενιές. Έβγαλε την Ιστορία από τα μουσεία και έδειξε ότι είναι ενδιαφέρουσα και πολύχρωμη, χωρίς να υπάρχει έντονος διδακτισμός.

Το ιστορικό μυθιστόρημα εμφανίστηκε στη Μεγάλη Βρετανία στα μέσα του 18<sup>ου</sup> αιώνα. Πριν από την εμφάνισή του η Ιστορία «συζούσε» με τη Μυθιστορία. (Πολίτη: 91) Οι παράγοντες που βοήθησαν σε αυτό ήταν τόσο η θεμελίωση της ιστορικής επιστήμης από τον David Hume, τον William Robertson, Oliver Goldsmith και τον Edward Gibbon, που έδωσαν το περιεχόμενο και τις ιδέες όσο και η ανάπτυξη του μυθιστορήματος ως έργο τέχνης. Σταθμό στην εξέλιξη του είδους υπήρξαν τα έργα του Walter Scott. Για τον πατέρα του ιστορικού μυθιστορήματος, όπως ονομάστηκε ο Sir Walter Scott, το συγκεκριμένο είδος γραφής διέθετε τα παρακάτω χαρακτηριστικά. Έπρεπε να αναφέρεται σε άλλη εποχή και χώρο, να παρουσιάζει κάποια ιστορικά πρόσωπα ως ήρωες της αφήγησης και να βασίζεται σε δεδομένα της ιστορίας. Τότε το ιστορικό μυθιστόρημα ακούταν απλά στην πιστή αναπαράσταση της εποχής. Οι μυθιστοριογράφοι δημιουργούσαν εκτενείς περιγραφές με υψηλή πιστότητα στην ιστορική αλήθεια.

Από τα χρόνια του Walter Scott έχουν διαμορφωθεί τρεις μορφές ή τρεις τύποι του ιστορικού μυθιστορήματος. Η πρώτη είναι η ρομαντική και δραματική μορφή, η δεύτερη η φιλοσοφική και «επιστημονική» και η τρίτη η ρεαλιστική και «συγχρονισμένη» ( Σαχίνης : 62) . Η επιτυχία του Walter Scott όμως δεν παρέμεινε μόνο στα στενά όρια της Αγγλίας αλλά επεκτάθηκε σε όλη την Ευρώπη. Οι Έλληνες συγγραφείς δεν μπόρεσαν να μην επηρεαστούν από αυτό το ρεύμα γραφής.

Στον 20<sup>ο</sup> πλέον αιώνα παρουσιάζονται ποικίλες διαφορές στα ιστορικά μυθιστορήματα. Απαλλάσσονται από τη στείρα φιλοπατρία και τον συντηρητισμό των προηγούμενων ετών και η πλοκή δίνεται με περιπετειώδη στοιχεία και παραμυθώδη αφήγηση. Υπάρχει ταυτόχρονα πιο έντονα ο μυθιστορηματικός ρεαλισμός. Η δυνατότητα δηλαδή συνύπαρξης ιστορικών προσώπων μαζί με μυθιστορηματικούς χαρακτήρες σε περιβάλλοντα που αλληλεπιδρούν.

Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο ενώ το ιστορικό μυθιστόρημα που απευθυνόταν σε ενήλικο κοινό άρχισε να φθίνει, στο παιδικό και εφηβικό κοινό είχε τα αντίθετα αποτελέσματα. Ήταν πρωτοπορία μάλιστα να δημιουργούνται τα συγκεκριμένα μυθιστορήματα έχοντας ως

μοναδικούς αποδέκτες τα παιδιά. Πλήθος συγγραφέων μέσω των έργων τους εκδήλωσαν την επιθυμία οι νέοι να γνωρίσουν πτυχές της Ιστορίας με έναν διασκεδαστικό αλλά ταυτόχρονα ενημερωτικό τρόπο. Στην παιδική και νεανική λογοτεχνία της εποχής κέρδιζε συνεχώς έδαφος και «έκλεβε την καρδιά» των αναγνωστών του, γιατί τους βοηθούσε μέσω των προγόνων τους και των ένδοξων πράξεων τους, να καταλάβουν τους εαυτούς τους.

Το ιστορικό μυθιστόρημα δυστυχώς είχε και αρνητική χρήση. Το γεγονός ότι αποτέλεσε ένα μέσο απλούστευσης της γνώσης και ταυτόχρονα μέσο εδραίωσης μιας ορισμένης ιστορικής αντίληψης για το έθνος, το καθιστούσε αυτόματα και επικίνδυνο στα χέρια συγγραφέων προσκείμενων σε συγκεκριμένες ιδεολογίες. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις ιστορικών μυθιστορημάτων, όπου δημιουργοί τους έφτασαν σε σημείο να στρεβλώνουν την πραγματικότητα και να παραχαράσσουν τελικά την ιστορία, χειραγωγώντας έτσι το αναγνωστικό κοινό τους.

### **3.4.1 Το ιστορικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα**

Τα στοιχεία που έχουμε για το ιστορικό μυθιστόρημα στον ελλαδικό χώρο τα οφείλουμε κυρίως σε διεξοδικές μελέτες του Απόστολου Σαχίνη (1981) και της Σοφίας Ντενίση (1994). Όλο το φάσμα της ελληνικής ιστορίας έχει αποτελέσει πηγή έμπνευσης πολλών έργων και αναπόφευκτα εκφράζει μια μορφή πατριωτισμού. Στα ιστορικά μυθιστορήματα μέχρι τον 19<sup>ο</sup> αιώνα κυριαρχούσε η λεπτομερής αναπαράσταση των γεγονότων, η ηθογραφία και η έντονη φιλοπατρία. Κυριαρχούν οι αναλυτικές περιγραφές και δίνονται πολλές πληροφορίες, όπως για παράδειγμα οι διατροφικές συνήθειες, ο τρόπος ενδυμασίας ή για να μπορέσει να αποδοθεί όσο πιο πιστά γίνεται το κλίμα της εποχής. Σκοπός τους φυσικά η ενίσχυση του εθνικού φρονήματος του αναγνώστη και η ανάδειξη της συνέχειας του πολιτισμού μας.

Έλληνες συγγραφείς επηρεάστηκαν από τον Sir Walter Scott. Ενδεικτικά θα αναφέρουμε «Ο Αυθέντης του Μορέως» (1850) του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή, η «Τασσώ» (1858) του Αχιλλέως Λεβέντη, η «Ηρωίς της Ελληνικής Επανάστασεως» (1861) του Στέφανου Ξένου, ο «Κατσαντώνης: κλεφτικόν επεισόδιον» (1862) και ο Χαλέτ-Εφέντης (1867) του Κωνσταντίνου Ράμφου Ασφαλώς, η «Πάπισσα Ιωάννα» (1866) του Εμμανουήλ Ροΐδη, ο «Λουκής Λάρας» (1879) του Δημητρίου Βικέλα ή «Η Μετανάστις» (1879), οι «Εμποροι των Εθνών» (1883) και η «Γυφτοπούλα» (1884) του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Ο Απόστολος Σαχίνης μάλιστα φτάνει να ταυτίσει το ιστορικό μυθιστόρημα με το μυθιστόρημα της ρομαντικής περιόδου και να ορίσει ως πρώτη περίοδο του νεοελληνικού μυθιστορήματος την πεντηκονταετία 1830-1880, που ονομάζεται περίοδος του ιστορικού μυθιστορήματος, γιατί οι περισσότεροι συγγραφείς αντλούσαν τη θεματολογία τους από το παρελθόν (Σαχίνης, 39).

Έπειτα από τον τελευταίο Παγκόσμιο πόλεμο υπάρχει έκρηξη παραγωγής ιστορικών μυθιστορημάτων. Όλες αυτές οι δυσκολίες που βίωνε το ελληνικό έθνος, οδήγησαν τους μυθιστοριογράφους να μελετήσουν τους αγώνες του, για να ενδυναμωθούν. Η ελληνική ιστορία μπορούσε να παραθέσει πληθώρα παραδειγμάτων ηρώων, που αποτέλεσαν πηγή



έμπνευσης για τους δημιουργούς αλλά και ουσιαστικής δύναμης για την αντιμετώπιση της δύσκολης καθημερινότητας.

### **3.4.2 Το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα**

Το ιστορικό έργο δεν τέρπει μόνο ενήλικους αναγνώστες αλλά και παιδιά. Μαθαίνουν για την Ιστορία του έθνους τους μέσα από πολλές ανθρώπινες ιστορίες και ταυτόχρονα είναι «ένα διάλειμμα» από τη δική τους πραγματικότητα. Το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα συνεχίζει να έχει μεγάλη απήχηση ακριβώς, γιατί μεταφέρει τα παιδιά σε άλλες εποχές, χρησιμοποιώντας ως βασικό όπλο τη φαντασία τους. Το έργο πρέπει να κάνει την ιστορική επινόηση απολαυστική, χωρίς να χάνει τον μορφωτικό της στόχο και χωρίς να είναι εξόφθαλμα διδακτική.

Η συγγραφέας που μελετάται μάλιστα αναφέρει ότι την πείθουν περισσότερο οι συγγραφείς που έχουν την ικανότητα να συλλαμβάνουν με τις ειδικές «κεραίες» τους και να βιώνουν σαν δικά τους και τα βιώματα άλλων. Γιατί εκείνοι μπορούν να «ζούν» και σε διαφορετικές καταστάσεις ή εποχές. Και ευτυχώς που συμβαίνει αυτό. Διαφορετικά, δεν θα είχαμε λόγω χάρη ιστορικά μυθιστορήματα- για να μην αναφέρουμε τις αρχαίες τραγωδίες, τασαιπρική έργα ή τα πλήθος άλλα γνωστά έργα της παγκόσμιας λογοτεχνίας, που δεν αναφέρονται στην εποχή ή στα προσωπικά βιώματα των δημιουργών τους. ( Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου : 53)

Πρώτο βασικό βήμα για τη συγγραφή του ιστορικού μυθιστορήματος δεν είναι άλλο από την επιλογή της ιστορικής περιόδου, των γεγονότων και των προσώπων, με τα οποία θέλει να καταπιαστεί ο συγγραφέας. Μέσα από μία τεράστια δεξαμενή ιστορικού υλικού επιλέγει ο συγγραφέας και καλείται να το μελετήσει ενδελεχώς. Πρέπει επίσης να έχει διασταυρώσει τις ποικίλες πηγές, για να μην οδηγηθεί σε μονομέρειες ή ακόμα χειρότερα σε ανακρίβειες. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα μπορέσει να αναβιώσει με πιστότητα την εποχή, που θα ντύσει την αφήγησή του και να πείσει τον αναγνώστη του.

Ο συγγραφέας του παιδικού ιστορικού μυθιστορήματος αναλαμβάνει ένα ιδιαίτερος απαιτητικό έργο, καθώς καλείται να πλάσει ανθρώπινους χαρακτήρες μιας μακρινής εποχής αλλά με διαχρονικά στοιχεία, που θα συνεχίσουν να συγκινούν και τα παιδιά του σήμερα και θα τα κάνουν να ταυτιστούν μαζί τους.

Η δυσκολία έγκειται στην ελευθερία που έχει ο λογοτέχνης απέναντι στο υλικό του. Δεν μπορεί να προσπεράσει επιστημονικά δεδομένα και ιστορικές αλήθειες και είναι πολύ σημαντικό να αναπαριστά τόσο το παρόν όσο και το παρελθόν με ειλικρίνεια χωρίς βέβαια να τρομάξει τους αναγνώστες. Υπάρχουν σαφώς μαύρες σελίδες στην ιστορία του έθνους μας που οι Έλληνες λόγω αδυναμίας δεν φέρθηκαν αντάξιοι των περιστάσεων αλλά ακόμα και τότε οι σκηνές παρατίθενται χωρίς εξιδανικεύσεις ή σκόπιμες στρεβλώσεις. Οι συγγραφείς δεν παραπλανούν τους ανήλικους αναγνώστες τους και φροντίζουν να αποδώσουν τα γεγονότα με ευαισθησία. Αντιθέτως αναγνωρίζουν την ευθύνη που έχουν απέναντι αφενός στην Ιστορία και αφετέρου στα παιδιά.

### 3.4.3 Το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα

Στη χώρα μας το ιστορικό μυθιστόρημα που απευθυνόταν στα παιδιά ήταν επηρεασμένο από το ρεύμα του ρομαντισμού και τόνιζε θέματα ψυχής και συναισθημάτων παρά τα γεγονότα αυτά καθ'εαυτά. Ο Καρακίτσος αναφέρει μάλιστα ότι το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά μέχρι και τη Μεταπολίτευση μπορεί να ενταχθεί στα όρια μιας επικής αφήγησης και διδακτικής διάπλασης (Καρακίτσος, 2004:86). Οι συγγραφείς εμπνέονταν από τη μυθολογία, την αρχαία Ελλάδα αλλά και από την επανάσταση του 1821. Ο έντονος διδακτισμός μάλιστα οδηγούσε πολλές φορές στην εξιδανίκευση των ηρώων.

Τομή για το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα αποτελούν τα έργα της Πηνελόπης Δέλτα. Μέχρι τότε δεν είχαν γίνει ιδιαίτερες συγγραφικές προσπάθειες που να έχουν αποδέκτες τα παιδιά. Με μια πολύ σύντομη αναφορά στα έργα της Δέλτα τα θρησκευτικά και πατριωτικά πλαίσια, μέσα στα οποία ενεργούν οι χαρακτήρες, είναι αυστηρά οριοθετημένα. Παρουσιάζονται μεν παιδιά ως πρωταγωνιστές των ιστοριών της, χωρίς όμως να διεκδικούν ακόμα αυτονομία από τους μεγαλύτερους. Η φιλοπατρία κυριαρχεί, προσπαθώντας να ενισχύσει τον πατριωτισμό των νέων και ο διδακτισμός υπάρχει έμμεσα. (Κατσίκη- Γκίβαλου : 56). Η ίδια πίστευε ότι τα ιστορικά μυθιστορήματα έχουν τη δυνατότητα να μάθει το παιδί ιστορικά γεγονότα .

Η Πηνελόπη Δέλτα από την άλλη πλευρά βέβαια έφερε την καινοτομία να γράψει σε μια γλώσσα πιο γνώριμη και κατανοητή στο παιδί. Ενδιαφερόταν οι ιστορίες της να είναι πραγματικά απολαυστικές για το νεανικό κοινό χωρίς- όπως προαναφέραμε- να χάνεται ο διδακτισμός τους. Όπως εξομολογείται μάλιστα την παρακίνησε σε αυτό τον τρόπο γραφή το γεγονός ότι όταν ήταν η ίδια παιδί δεν μπορούσε να βρει, για να διαβάσει τέτοια βιβλία στην ελληνική λογοτεχνία. Να είναι ταυτόχρονα απολαυστικά, να μεταλαμπαδεύουν ελληνικές αξίες, να διαδραματίζονται στην Ελλάδα και κυρίως να είναι γραμμένα στα ελληνικά! Εκείνη μάλιστα αναφέρει αφοπλιστικά : « Μη μου ζητάτε φιλολογικά προτερήματα, δεν τα έχω! Κάμνω τα δυνατά μου, να πω του Ελληνόπαιδου μερικά ιστορικά γεγονότα που δεν μπορεί να μάθει αλλού».

Ύστερα, άλλος ένας σημαντικός παράγοντας στην εξέλιξη του ιστορικού μυθιστορήματος στην Ελλάδα ήταν η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά. Στόχευσε στην δημιουργία ιστορικών μυθιστορημάτων, που θα ένωναν το παιδί της Ελλάδας με τις ρίζες του και το παρελθόν του. Μάλιστα ο Δελώνης αποδίδει αυτή την «ελληνοποίηση» του παιδικού βιβλίου της εποχής ως αντίδραση στην προσπάθεια άλλων φορέων για αμερικανοποίηση ή αποξένωση από την ελληνική Ιστορία.

Συνεχίζοντας στον 20<sup>ο</sup> αιώνα, τα παραδείγματα μυθιστορημάτων για παιδιά και εφήβους εξελίσσονται σε νεωτερικές μορφές λογοτεχνικής αφήγησης. Στη νεοελληνική λογοτεχνία τα ιστορικά μυθιστορήματα τα χωρίζουμε σε δύο ειδικότερες κατηγορίες της γενιάς του '30 και της σύγχρονης εποχής, ιστορικά μυθιστορήματα, που γράφτηκαν δηλαδή από την δεκαετία του '80 και έπειτα

Οι συγγραφείς συμπεριλαμβάνουν ιστορικά γεγονότα, που είναι βιωμένη πραγματικότητα για τους ίδιους. Το ιστορικό μυθιστόρημα λοιπόν περνάει και σε μία μορφή αυτοβιογραφικής

μαρτυρίας. «Το βιωμένο ντοκουμέντο, στοιχείο πολύ εκμεταλλεύσιμο από τη λογοτεχνία, ήρθε ως αυθεντική μορφή λόγου ν'αξιοποιήσει την ανακάλυψη και απελευθέρωση της φωνής του παιδιού μετά από αιώνες καταπίεσης και σκληρής χειραγώγησης της από το λόγο των μεγάλων». (Λότη Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου, 2005 :208). Η Ιστορία αποτελεί κυρίως το πλαίσιο και λιγότερο το κεντρικό θέμα της αφήγησης. Το ενδιαφέρον στρέφεται στις κοινωνικές, τις πολιτικές και τις οικονομικές συγκυρίες, που οδήγησαν σε ένα ιστορικό γεγονός και πώς αυτό βιωνόταν από τους ανθρώπους της εποχής και λιγότερο στα ίδια τα ιστορικά γεγονότα.

Σύμφωνα με την Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου (2015) ο αυτοβιογραφικός λόγος συνυφασμένος με τη μαρτυρία συνδέεται άμεσα με τη μνήμη, η οποία από ατομική μετατρέπεται σε συλλογική. Η απελευθέρωση από τα στεγανά της στείρας κατάθεσης ιστορικών γεγονότων επιτυγχάνεται μέσα από την προσφυγή στη μικροϊστορία, στη μαρτυρία και στη βιωμένη ιστορική πραγματικότητα. Το γεγονός ότι οι ίδιοι οι συγγραφείς βίωσαν τις καταστάσεις που περιγράφουν, τους καθιστά περισσότερο υπεύθυνους προς τους αναγνώστες τους και συνάμα αντικειμενικούς. Οι πολιτικές απόψεις που παραθέτουν δεν είναι για χειραγώγηση του παιδιού ή για την κομματικοποίησή τους αλλά για την καλλιέργεια της υγιούς πολιτικής του συνείδησης.

#### **3.4.4 Τα ιστορικά μυθιστορήματα της Λότης Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου**

Η κυρία Πέτροβιτς όταν ρωτήθηκε τον λόγο που ασχολείται με θέματα της νεότερης ελληνικής Ιστορίας στα βιβλία της, έδωσε μια διπλή απάντηση. Αρχικά γιατί δεν νοείται άνθρωπος, που δεν γνωρίζει την ιστορία του. Σε μία συνέντευξή της μάλιστα αναφέρει ότι «Πιστεύω πως όποιος δεν έχει μνήμη ιστορική μοιάζει με δεντράκι που προσπαθεί να μεγαλώσει χωρίς ρίζες. Αυτό ακριβώς τονίζω και στα παιδιά, όταν με καλούν στα σχολεία: Όπως τα δέντρα τρέφονται από τις ρίζες τους, έτσι και οι άνθρωποι τρέφονται από το παρελθόν, με εργαλεία τους τη μνήμη και την ιστορία.» Αφετέρου η ενασχόλησή της με τα θέματα της Ιστορίας πραγματοποιείται, για να παρακινήσει τα παιδιά να την μελετήσουν περισσότερο. Αποτελεί δηλαδή έναυσμα ουσιαστικά για περαιτέρω προσωπική έρευνα. Τόνισε ότι τα παιδιά έχουν γνωστικό κενό της περιόδου από την επανάσταση του 1821 έως το Πολυτεχνείο. Δεν γνωρίζουν τι μεσολάβησε, τι γινόταν παράλληλα στην Ευρώπη και τι τελικά οδήγησε στα γεγονότα.

Η συγγραφέας μας ανοίγει τον ιστορικό μυθιστορηματικό κύκλο της το 1976 με το μυθιστόρημα ο Μικρός αδερφός (1976) και συνεχίζει μέχρι και σήμερα με το Φιλί της Λύκαινας (2016) .Τα δεκαπέντε μυθιστορήματα αυτής της χρονικής περιόδου συνδέονται μεταξύ τους ιστορικά και κοινωνικά, έτσι ώστε να μιλά κανείς για ένα ενιαίο μυθιστόρημα ενηλικίωσης – Bildungsroman. Αρχικά, αναφέρεται η σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας, για να εξεταστούν στη συνέχεια τα μυθιστορήματα ως προς το βασικό θέμα τους, τα πρόσωπα και τα διακείμενα που περιλαμβάνουν και πώς συνδέεται με αυτά το ιστορικό στοιχείο.

Η Τζίνα Καλογήρου (2006: 133) διατυπώνει την άποψη ότι « η τέχνη της αφήγησης, άρρηκτα συνυφασμένη με τη μυθολογία, συναντά την πλήρωση των δυνατοτήτων της στο πλούσιο έργο της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου. Συγγραφέας με μεγάλη συγγραφική εμπειρία, κινείται με την ίδια χαρακτηριστική άνεση στο χώρο του παραμυθιού και του μυθιστορήματος. Σε όλα της τα έργα η Πέτροβιτς υφαίνει με δεξιοσύνη τον αφηγηματικό ιστό: η συνεπαγωγή και η συνέπεια στη διάρθρωση των γεγονότων, η δημιουργία κλίματος μυστηρίου και εναγωνίας αναμονής στη σαγήνευση του αναγνώστη και τροφοδοτούν το ενδιαφέρον του από την πρώτη ως την τελευταία σελίδα».

### **3.4.5 Η χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων στην εκπαίδευση**

Η χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων στην εκπαίδευση είναι κομβικής σημασίας από την πλευρά του δασκάλου. Το μάθημα που ξεκινά με την πρόκληση ενδιαφέροντος των παιδιών μόνο επιτυχία μπορεί να έχει. Η Λογοτεχνία έχει τη δύναμη να συντηρήσει το ενδιαφέρον του αναγνώστη συγκριτικά με το σχολικό εγχειρίδιο. Μάλιστα η συγγραφέας Μαρία Αγγελίδου αναφέρει : «Για μένα, ωστόσο, το πλέον σημαντικό, το πλέον σπουδαίο είναι όποια εκδοχή της ιστορίας κι αν επιλέγουμε να αφηγηθούμε, όποια οπτική κι αν αποφασίζουμε, ας μην πνίγουμε το ενδιαφέρον των ακροατών/αναγνωστών μας. Ξεκινάμε όλοι τη ζωή και την πορεία μας στη μάθηση με μια προίκα περιέργειας. Ο δικός μου προσωπικός στόχος είναι να κλείνει ο αναγνώστης το βιβλίο και να θέλει ν' ακούσει κι άλλο» (Αγγελίδου, 2015). Ηχηρό παράδειγμα αποτελεί ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο οποίος χρησιμοποιούσε τα ποιητικά κείμενα στο μάθημα της ιστορίας «για να ζωντανέψουν ένα ιστορικό γεγονός, πρόσωπο ή κατάσταση.» (Μαλαφάντης, 1999:102)

Τα ιστορικά μυθιστορήματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν ποικιλοτρόπως στην εκπαιδευτική πράξη. Από τη μία πλευρά, μπορούν να ενισχύσουν την ιστορική παιδεία των μαθητών. Αν ο μαθητής επιβεβαιώσει και εμπεδώσει μόνος του τις ιστορικές πληροφορίες που συνάντησε δεν θα τις λησμονήσει και έτσι θα μπορέσει να μεταβεί ομαλά και σταδιακά στην επιστημονική και ακαδημαϊκή μορφή της ιστορίας. Ξεκινώντας όμως από τα σχολικά εγχειρίδια, ο άπειρος από ιστορική γνώση μαθητής είναι πιθανόν να αποθαρρυνθεί για μελλοντική ενασχόλησή του με το αντικείμενο. Από την άλλη, η Ιστορία μπορεί να εισάγει μια σειρά μαθημάτων μιας ιστορικής περιόδου που διδάσκεται. Προκαλείται αβίαστα το ενδιαφέρον τους για τα ιστορικά γεγονότα που πρόκειται να διδαχθούν και θα υπάρξει αποτελεσματικότητα στη μάθηση, μιας και η γνώση εκμεταλλεύεται την ευχαρίστηση των παιδιών.

Αδιαμφισβήτητα δεν γίνεται τυχαία η επιλογή του λογοτεχνικού έργου αλλά θα πρέπει να εξυπηρετεί τους διδακτικούς στόχους της ενότητας για μελέτη και να ανταποκρίνεται στο επίπεδο και τις ανάγκες των μαθητών της τάξης. Σχετικά με την επιλογή των βιβλίων που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός για τη διδασκαλία της Ιστορίας πρέπει να υπάρχει το κριτήριο της ακρίβειας και της εγκυρότητας των στοιχείων. Ο δάσκαλος προηγουμένως πρέπει να έχει διασταυρώσει την ακρίβεια των γεγονότων που περιγράφονται και να ταυτίζονται τα γεγονότα με τον ιστορικό χώρο και χρόνο, που εξετάζεται. Άλλο ένα

σημαντικό κριτήριο είναι τα κείμενα πέρα από την ιστορική πληροφόρηση που παρέχουν να ευαισθητοποιούν τους μαθητές, ώστε να ασχοληθούν περαιτέρω με την Ιστορία. Επίσης, χρήση του ιστορικού μυθιστορήματος προϋποθέτει ο μαθητής να μην αρκестεί στα αναγνώσματα και στα συμπεράσματα αλλά να ανακαλέσει τις ιστορικές γνώσεις που έχει και να τις συσχετίσει με τα καινούρια δεδομένα, που ανακαλύπτει. Μόνο με αυτό τον τρόπο η μάθηση είναι επιτυχής και έχει μακροπρόθεσμα αποτελέσματα.

## Δ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΩΝ

### 4.1 Τα οφέλη της χρήσης των ιστορικών μυθιστορημάτων στους μαθητές

Έχει αποδειχθεί από όλα τα προαναφερθέντα ότι τα ιστορικά μυθιστορήματα συμβάλλουν στην κατανόηση της Ιστορίας. Η Λότη Πέτροβιτς σε συνέντευξή της παραθέτει: «Αν τα ξεχάσεις, θα τα ξαναζήσεις» ήταν γραμμένο σ' έναν τοίχο του Άουσβιτς, αν δεν κάνω λάθος. Στο βαθμό λοιπόν που λησμονούμε όσα μαθήματα μας δίνει η ιστορία, επαναλαμβάνουμε τα ίδια λάθη. Όταν την αφήνουμε να μας διδάξει, τότε καταφέρνουμε να τα αποφύγουμε» (Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, χ.χ).

Η εποχή μας με την πληθώρα ερεθισμάτων απαιτεί κριτική ματιά των γεγονότων και όχι παθητική θέασή τους. Αυτό συμβαίνει αρχικά, γιατί τα συγκεκριμένα λογοτεχνικά βιβλία συνοψίζουν τις γνώσεις για το παρελθόν μας χωρίς να αρκούνται στην απλή και άχρωμη- αν μου επιτρέπεται – παρουσίαση των γεγονότων. Τα βιβλία αυτά ως συνέπεια, βοηθούν τον νέο «να συνθέσει μια γνώμη πλήρη και συγκροτημένη» (Mattozzi, :130) για τον κόσμο. Αναμφίβολα, η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των Λογοτεχνικών κειμένων θεωρώ ότι μπορεί να προσφέρει αναρίθμητα οφέλη, καθώς επιστρατεύει ποικίλες δεξιότητες του παιδιού, τα οποία αναλύονται διεξοδικότερα

#### Γνωστικά οφέλη

Το παιδί από την τριβή του με μυθιστορήματα με ιστορικές πληροφορίες ενισχύει οι γνωστικές του δεξιότητες πολλαπλά. Σε ένα πρωταρχικό επίπεδο το παιδί καλείται να μάθει τις έννοιες του χρόνου και του χώρου και να οριοθετήσει τον εαυτό του μέσα σε αυτές. Στο δημοτικό σχολείο κρίνεται αναγκαία η ύπαρξη των συνόρων. Είναι συνετό το παιδί να διδάσκεται βαθμιαία τις παραπάνω έννοιες και να περνάει σταδιακά από οικείες καταστάσεις σε πιο μακρινές. Ιδανικό θεωρείται λοιπόν ο μαθητής να ξεκινά από ένα παρελθόν που δεν έχει μεγάλη χρονική εγγύτητα από το ίδιο, όπως είναι για παράδειγμα το οικογενειακό του παρελθόν και μπορεί να το δομήσει από μαρτυρίες των γονέων ή και των παππούδων του.

Αυτή έναρξη συμβάλλει ώστε οι πληροφορίες να είναι περισσότερο κατανοητές και το παιδί να μην χαθεί στο χάος του χρόνου. Στη συνέχεια, μπορεί να προχωρήσει με το τοπικό παρελθόν, που του είναι επίσης οικείο και η βάση –ουσιαστικά- της ιστορικο-διδασκτικής έρευνας και σταδιακά να προχωρήσουν «στο ιστορικό-επιστημονικό παρελθόν και την παραχθείσα ιστοριογραφική γνώση» (Mattozzi :93).

Η Λότη Πέτροβιτς σε συνέντευξή της ( χ.χ ) αναφέρει : «Ένα τέτοιο ταξίδι πάντως θα το συνιστούσα στον καθένα, άσχετα αν είναι συγγραφέας ή όχι. Το να ψάχνει κανείς στο παρελθόν της οικογένειάς του θα έλεγα πως είναι χρέος. Στους προγόνους μας οφείλουμε πολλά, είτε έτυχε να είναι γνωστές προσωπικότητες, είτε παρέμειναν άγνωστοι για τους πολλούς. Όλοι, από τον τυχόν ξεχωριστό διανοούμενο και διακεκριμένο επιστήμονα, ως τον πιο απλό και ίσως μη εγγράμματο εργάτη, τον βασανισμένο αγρότη, ή τον ταλαιπωρημένο βοσκό, αξίζουν το σεβασμό και το θαυμασμό μας για ό,τι κατάφερε ο καθένας, μικρό ή μεγάλο.»

Στις μικρότερες τάξεις μάλιστα, που διδάσκεται η Ιστορία η συμβολή του ιστορικού μυθιστορήματος αλλά και των ιστορικών παραμυθιών είναι μεγίστης σημασίας. Το παιδί, που σε αυτή την ηλικία δεν διαθέτει όλα τα νοητικά εργαλεία, διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο μπορεί ευκολότερα «να πραγματοποιεί συνειδητά άλματα στο ιστορικό παρελθόν» (Λεοντίνης, 1996: 233). Το σωστό ιστορικό μυθιστόρημα «μεταφέρει» τα παιδιά σε μια χρονική στιγμή, που τους είναι άγνωστος ο τρόπος ζωής, ο πολιτισμός και οι άνθρωποί του. Άνθρωποι που έχουν διαφορετικές αξίες και συμπεριφορές από τους σημερινούς ανθρώπους. Η ζωντανή αφήγηση χωρίς να είναι υπερφορτωμένη με επιστημονικά δεδομένα, προσφέρει μια συναισθηματική και διανοητική εμπειρία, η οποία οδηγεί σε βαθιά κατανόηση.

Διδάσκεται την χρονολόγηση και έτσι το αφηρημένο του χρόνου αισθητοποιείται σε μία νοητή ιστορική γραμμή, στην οποία μπορεί ο ίδιος να ενσωματώσει τις ιστορικές γνώσεις. Αποκτούν δηλαδή την ικανότητα τα ιστορικά γεγονότα, τις αλλαγές και τα πρόσωπα να «τα εντάσσουν σε ένα χρονολογικό σύστημα» (Sebba :30), να χρησιμοποιούν χρονολογίες, για να χαρακτηρίσουν μία ιστορική εποχή και να τοποθετούν γεγονότα σε σωστή χρονολογική σειρά. Τα γεγονότα δεν είναι πια αφηρημένα αλλά πλαισιώνονται από χρονικούς προσδιορισμούς και αριθμητικά δεδομένα. Έχοντας επομένως κατακτήσει την ικανότητα να οργανώνει τα γεγονότα διαθέτει την ικανότητα να τα ανακαλεί και διαδοχικά.

Στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου η ιστορική γνώση αποκτά μεγαλύτερο βάθος. Τα παιδιά αναλύουν τις ποικίλες κοινωνίες, που έχουν μελετήσει και προχωρούν σε συγκρίσεις. Με αυτόν τον τρόπο μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι η αλλαγή στην Ιστορία «σχετίζεται με τις προθέσεις, τα κίνητρα και τις πεποιθήσεις, αλλά και με περιβαλλοντικούς παράγοντες» (Sebba, :49). Καλλιεργείται έτσι ένας μηχανισμός ερμηνείας του κόσμου γύρω μας από «την συνειδητοποίηση του βάθους του παρελθόντος των λαών» (Mattozzi: 97) αλλά και η δυνατότητα πρόβλεψης μελλοντικών γεγονότων, μιας και η Ιστορία επαναλαμβάνεται.

Στα ιστορικά μυθιστορήματα είναι εμφανής η ιστορικότητα της καθημερινής ζωής και των συναισθημάτων. Η αφήγηση δείχνει ότι οι ατομικές ιστορίες και τα συναισθήματα των ηρώων μας επηρεάζονται από τις ιστορικές εξελίξεις. Η ανθρώπινη ζωή έχει αμφίδρομη σχέση με την Ιστορία: επηρεάζεται από εκείνη αλλά και την επηρεάζει. Δεν θα πρέπει να

λυσμονεί ο μαθητής ότι η Ιστορία, πριν γίνει μάθημα, είναι ζωή, όπως αναφέρει και η συγγραφέας Μαρία Αγγελίδου (2014). Και συνεχίζει πολύ εύστοχα ότι η «ζωή η δική μας καθημερινότητα, οι φόβοι και οι ελπίδες μας, οι δικές μας διαδρομές, και οι αυριανές των παιδιών μας, κι αυτές γίνονται μέρα με τη μέρα Ιστορία. Για κάποιους άλλους θα είναι κεφάλαια ξεχασμένα, πολλές σελίδες πίσω από τις δικές τους». (2014)

Και μόνο το γεγονός ότι το παιδί μπορεί αν έρθει σε επαφή με συγκρουσιακές καταγραφές γεγονότων ή διαφορετικές οπτικές συγγραφέων και ιστοριογράφων, οδηγείται στο να ανιχνεύσει τη μυθοπλαστική επέμβαση της λογοτεχνίας και να ανακαλύψει ο ίδιος την αλήθεια ως ιστορικός. Η διδασκαλία δεν μένει στο επιφανειακό επίπεδο αναφοράς των ιστορικών γεγονότων, ημερομηνιών, τοπωνυμίων και προσώπων αλλά το παιδί μαθαίνει να διακρίνει τα πραγματικά ιστορικά στοιχεία από τα μυθοπλαστικά μέσα στις αφηγήσεις. Ο μαθητής θα εξελίξει αυτήν την αρχική διάκριση σε συναίσθηση των διαφορετικών εκδοχών της Ιστορίας και κατανόηση του πλουραλισμού των ιστοριογραφικών πηγών και απόψεων. Κατά συνέπεια, ο μαθητής οδηγείται στη συνειδητοποίηση «της σχετικότητας των αξιολογικών κρίσεων και μέσω αυτής στην επίγνωση της αναγκαιότητας του σεβασμού της ιδιαιτερότητας.» (Κόκκινος, :318). Φτάνει στο σημείο ο μαθητής να μπορεί ο ίδιος να χρησιμοποιεί πλήθος πηγών για την ενημέρωσή του και να διασταυρώνει τις πηγές του, πριν προβεί στην λήψη προσωπικών αποφάσεων.

Η εμπάθυνση που προσφέρει ένα λογοτεχνικό κείμενο στις αναφορές των ιστορικών γεγονότων αναπτύσσει την κριτική ικανότητα των μαθητών, που αποτελεί και τον ανώτερο στόχο της παιδείας. Ο παθητικός δέκτης ενός συμβατικού μαθήματος Ιστορίας με τη συμβολή των λογοτεχνικών κειμένων μετατρέπεται σε έναν κριτικό αναγνώστη. Η ανάπτυξη κριτικού πνεύματος οδηγεί αυτόματα και σε μια άλλη δεξιότητα του μαθητή. Εκείνος μαθαίνει να αναγνωρίζει την οπτική γωνία του αφηγητή από την οπτική γωνία του συγγραφέα, που είναι σπουδαίο για τη συνέχεια της εκπαιδευτικής τους πορεία. Ταυτόχρονα συνειδητοποιεί ότι είναι διαφορετικός ο χρόνος της ιστορίας από τον χρόνο της αφήγησης των γεγονότων, που μπορεί να εξηγήσει και απόψεις του συγγραφέα από την χρονική απόσταση από τα γεγονότα.

Τέλος, δεν ήταν δυνατόν να παραληφθούν τα οφέλη στην ανάπτυξη του λεξιλογίου του παιδιού. Η επαφή του παιδιού με ένα είδος τέχνης, της τέχνης του λόγου, το καλλιέργει και γλωσσολογικά πολύ πιο αποτελεσματικά από μάθημα της Γλώσσας. «Νομίζω ότι είναι απλό το συμπέρασμα ότι κάθε δάσκαλος σε όποια βαθμίδα κι αν διδάσκει, μπορεί και οφείλει να κάνει και γλωσσική παιδεία ευκαιριακά στον τομέα της διδασκαλίας του, για το επίπεδο του ακροατηρίου του» (Βώρος, 110) Μαγεύεται από τις ικανότητες μυθοπλασίας του συγγραφέα, γνωρίζει ποικίλες αφηγηματικές τεχνικές και λέξεις, που ναι μεν είναι λιτές αλλά ταυτόχρονα γεμάτες νόημα. Ο συγκεκριμένος τρόπος γραφής είναι παράδειγμα προς μίμηση για τον νέο και σε συνδυασμό με την κατάκτηση λεπτομερών σημείων των κειμενικών ειδών, βελτιώνεται και η παραγωγή τόσο του προφορικού όσο και του γραπτού λόγου.

Εν κατακλείδι, ο μαθητής αποκτά πέρα από τις προφανείς ιστορικές γνώσεις, δεξιότητες ιστορικού. Καταφέρνει να αναπτύξει την κρίση του, να συλλέγει και να ταξινομεί πληροφορίες βάσει των ομοιοτήτων ή των διαφορών τους, να διακρίνει τα επιχειρηματολογικά κείμενα από τα αφηγηματικά, ν'αξιολογεί τα αίτια και τις συνέπειες των

γεγονότων, να χαρακτηρίζει προωπικότητες πέρα από τις πράξει τους, να προχωρά στη διεξαγωγή συμπερασμάτων, «δεξιότητες που μπορεί να αξιοποιηθούν αργότερα και σε άλλους γνωστικούς τομείς, πέραν της Ιστορίας» (Καρύμπαλη, :73).

### Ηθικά-Συναισθηματικά οφέλη

Η βιωματικότητα, που αποτελεί βασική αρχή της εκπαιδευτικής διαδικασίας, χαρακτηρίζει τον λογοτεχνικό λόγο σε σχέση με τη σείρα ιστορική αφήγηση. Οι λογοτέχνες με τις ζωντανές περιγραφές του καταφέρνουν να συντηρούν αμείωτο το ενδιαφέρον των αναγνωστών τους. Ο εκπαιδευτικός επομένως, που επιλέγει να εμπλουτίσει το μάθημα της Ιστορίας με τη χρήση ιστορικού μυθιστορήματος προκαλεί ενθουσιασμό, για να εστιάσει την προσοχή των μαθητών του. Διδασκαλία, που ξεκινάει από συναισθηματική βάση κερδίζει ακόμα και μαθητές με δυσκολίες προσοχής ή αλλοδαπά παιδιά, που μπορεί να μην έχουν κίνητρο να προσέξουν την Ιστορία ενός άλλου έθνους. Η βιωματική πρόσληψη, οδηγεί στην ευκολότερη κατανόηση του ιστορικού πλαισίου και στην ερμηνεία του.

Η ενασχόληση με τα λογοτεχνικά βιβλία ενεργοποιεί τη φαντασία του παιδιού και γεννά την περιέργεια για το παρελθόν, που εξιστορείται. Δεν προσφέρονται έτοιμες γνώσεις, όπως στο σχολικό βιβλίο αλλά το βάζει το παιδί σε διαδικασία να κατασκευάσει το ίδιο τις αισθητηριακές παραστάσεις των κειμένων που διαβάζει. Αυτό είναι εντονότερο στα ιστορικά μυθιστορήματα, επειδή ναι μεν βασίζονται σε ιστορικά γεγονότα αλλά έχουν «περίβλημα» μυθοπλασίας . Από τη μία πλευρά, οι δημιουργοί τους καλούνται με τη φαντασία - αν δεν ήταν οι ίδιοι αυτόπτες ή αυτήκοοι μάρτυρες- να καλύψουν τα ιστορικά κενά των αφηγήσεων και από την άλλη στους αναγνώστες ενισχύεται η δημιουργική επινόηση. Γεννούνται ερωτήματα που κινητοποιούν το νέο να αναζητήσει επιπρόσθετες πληροφορίες πάνω στην ιστορία και τον παρωθούν «να συμπληρώσει, να εμπλουτίσει ή να αμφισβητήσει την ιστορική αφήγηση» (Λαζαράκου, 2011: 54). Μάλιστα αυτή ενεργοποίηση για περαιτέρω διερεύνηση του ιστορικού παρελθόντος είναι το έναυσμα και η επιδίωξη συγγραφής των ιστοριών αυτών.

Επιπλέον, δεν είναι δυνατό να αποσιωπηθεί ο ηθικοπλαστικός χαρακτήρας της λογοτεχνίας. Οι πρωταγωνιστές των ιστοριών αποτελούν πρότυπα για τα παιδιά, καθώς τις περισσότερες φορές είναι «διαποτισμένοι» με υψηλές αξίες και ιδανικά, όπως η φιλοπατρία, η ανδρεία, η φιλία, η αγάπη, η αξιοπρέπεια, ο σεβασμός, η εμπιστοσύνη, που εκλείπουν στο παρόν. Το παιδί τους θαυμάζει και εγγαράσσονται στην ψυχή του αυτές οι αρετές του ήθους και επιθυμεί να τις μιμηθεί στην μετέπειτα ζωή του. Τα αληθινά πρότυπα ανθρώπων στις σελίδες των βιβλίων, δεν είναι τυχαίο ότι αιχμαλωτίζουν τις καρδιές των αναγνωστών, μιας και τους συγκινούν βαθιά στις δύσκολες και απάνθρωπες μέρες, που διανύουμε.

Παράλληλα, μπορούν να παρουσιαστούν και παραδείγματα προς αποφυγήν. Οι άνθρωποι έχουν προτερήματα και ελαττώματα και έτσι πρέπει να παρουσιάζονται αλλιώς ενισχύονται στερεότυπα και μύθοι αβάσιμοι. «Όταν του δείχνουμε μόνο την ομορφιά, δεν μαθαίνουν την ασχήμια» (Λουρωτού, 2007: 24). Για παράδειγμα, οι αφηγήσεις για πράξεις ηγεμόνων, που δεν υπήρξαν πρότυπα ηθικής, μπορούν να δώσουν και άλλες διαστάσεις στην Ιστορία. Ο πόλεμος, τρέφεται από το μίσος, τον φανατισμό και οικονομικές σκοπιμότητες και εξαγριώνει τον άνθρωπο. Με αφορμή λοιπόν αυτές τις πληροφορίες, ο νέος γίνεται «θεατής



του καλού και του κακού» (Δανασής-Αφεντάκης : 49) και εμπεδώνει τα δεινά που επιφέρει ο πόλεμος. Φτάνει στο σημείο να απαξιώσει τον πόλεμο λόγω όλων των συμφορών, που συνεπάγεται και φυσικά να τον απορρίψει νιώθοντας τη δική του ευθύνη απέναντί τους ως ώριμος πολίτης στο μέλλον.

Ταυτόχρονα, όταν η διδασκαλία της Ιστορίας πραγματοποιείται με τη συμβολή των λογοτεχνικών έργων καλλιεργείται η ενσυναίσθηση. Το παιδί βλέπει την οπτική διαφορετικών ιστορικών προσώπων, αντιμετωπίζει τα διλήμματα τους και καλείται να τους κατανοήσει, για να κρίνει τις πράξεις και τα κίνητρά τους. Τα ιστορικά μυθιστορήματα φαίνονται ως καθρέφτης της ανθρώπινης φύσης διαχρονικά. Γνωρίζει ότι οι άνθρωποι δεν είναι μονόπλευροι χαρακτήρες αλλά ότι έχουν διαβαθμίσεις στα συναισθήματά τους. Μαθαίνοντας την Ιστορία από τα μέσα και βιωματικά, εγχαράσσεται η Ιστορία και «επαναλαμβάνεται στο διηνεκές στη συνείδηση του μαθητή» (Βαγιανός, 1995 :250). Αποκτά λοιπόν την ικανότητα να ερμηνεύει τις πράξεις των ανθρώπων και στο μέγιστο βαθμό να ερμηνεύει και τον ίδιο του τον εαυτό κατακτώντας την αυτογνωσία του.

Θα ήταν μεγάλη παράλειψη αν δεν αναφέραμε την απόλαυση που δημιουργεί η ανάγνωση ενός βιβλίου συγκριτικά με τη στείρα παρουσίαση τόσο συνταρακτικών γεγονότων στα σχολικά εγχειρίδια. Ο μαθητής «περιπλανιέται» σε άλλες εποχές, πολιτισμούς και χώρες και γνωρίζει σπουδαίες ιστορικές προσωπικότητες χωρίς διδακτισμό και αυθεντίες. Γίνεται ένας αναγνώστης, που επιλέγει να περάσει το χρόνο του συντροφιά με ένα βιβλίο, τέρπεται από τις ιστορίες της Ιστορίας και δεν βαρυγκωμά τη γνώση που λαμβάνει. Αυτή η ευχαρίστηση βοηθά τη γνώση να παγιωθεί μέσα του και να μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε αντίστοιχες καταστάσεις. Με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται και η φιλαναγνωσία στα σχολεία.

### Κοινωνικά οφέλη

Με τη χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων καλλιεργούνται και οι επικοινωνιακές ικανότητες του παιδιού. Το παιδί καλείται να εκφραστεί με ένα «ευρύ φάσμα μέσων επικοινωνίας»(Sebba:48) δηλαδή με την ομιλία, την ακρόαση, την ανάγνωση και την γραφή. Ασφαλώς η εκπαίδευση γενικότερα αποσκοπεί στην καλλιέργεια των παραπάνω δεξιοτήτων αλλά η επαφή με τη Λογοτεχνία έχει τη δυνατότητα να το πραγματοποιήσει αβίαστα.

Ταυτόχρονα ο νέος γίνεται μαθαίνει να αλληλεπιδρά και να συνεργάζεται, μιας και αποτελεί μέλος της ομάδας της τάξης ή επιμέρους ομάδων, που έχουν προκαθοριστεί από τον δάσκαλο. Οι ομάδες ανταλλάσσουν τις απόψεις τους, συνδιαλέγονται εποικοδομητικά με βάση τα ιστορικά κείμενα, που έχουν στη διάθεσή τους και αποφασίζουν από κοινού για τα επόμενα βήματά τους. Μαθαίνει λοιπόν ο κάθε μαθητής να ενθαρρύνει τον άλλο, επειδή καταλαβαίνει ότι το αποτέλεσμα της εκάστοτε ομάδας είναι συλλογικό, βγαίνει από το άτομό του και αποκτά πραγματικό ενδιαφέρον και σεβασμό για τους συνεργάτες τους.

Με την επαφή με την Ιστορία και την Λογοτεχνία μπορεί ο καθένας να κατανοήσει ότι ο άνθρωπος ορίζεται μέσα από την κοινωνία στην οποία ζει και συμμετέχει ο ίδιος. Είναι μια βαρυσήμαντη συνειδητοποίηση, επειδή με αυτόν τον τρόπο καλλιεργείται ουσιαστικά η ιστορική συνείδηση. Ο Ε. Π Παπανούτσος ορίζει την ιστορική συνείδηση ως κάτι πολύ βαθύ. « Είναι πρώτα η αντίληψη ότι δεν αρχίζει από μας ο κόσμος του ανθρώπου. Οι κοινωνικοί θεσμοί, οι οικονομικές συναλλαγές, οι πολιτικοί αγώνες, οι προστριβές των λαών,

τα θρησκευτικά δόγματα, οι ηθικοί κώδικες, οι επιστημονικές εξερευνήσεις, οι κατακτήσεις της Τέχνης. Έχει αρχίσει από χρόνους μακρούς. Ούτε θα τελειώσει με μας. Θα συνεχίσει να πλουτίζεται, να φτωχαίνει, να προκόβει και να φθίνει, άλλοτε πιο ήρεμος και υποφερτός, άλλοτε πιο βάνανσος και πιο καταθλιπτικός, όταν θα έχουμε περάσει από τη σκιη και μεις όπως αναρίθμητες γενιές πριν από μας, όσο θα υπάρχει αυτό το ταλαίπωρο και μοναδικό ζώο: ο άνθρωπος» (Παπανούτσος: 86). Τότε μπορούμε πραγματικά να κατανοήσουμε ότι κάθε κίνητρο δράσης, σκέψη, αξία, πεποίθησή, πράξη μας πρεσβεύει τη συλλογική βούληση της κοινωνίας στην οποία ζούμε και ότι δεν μπορούμε να ορίζουμε το άτομο έξω από εκείνη. Επιτυγχάνεται επομένως τόσο η ατομική όσο και η συλλογική αυτογνωσία του νεαρού ατόμου, ο καθορισμός του μέσα στον κοινωνικό σχηματισμό αλλά και η πολιτισμική και διαπολιτισμική του ωρίμανση.

### Εθνικά-Διεθνικά οφέλη

Στα λογοτεχνικά βιβλία, που προσφέρουν και ιστορική γνώση συνυπάρχει εθνικός και διεθνικός χαρακτήρας. Πιο συγκεκριμένα, ο νέος, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω οριοθετείται μέσα στην κοινωνία στην οποία ζει. Ως συνέπεια, κατανοεί βαθύτερα την έννοια του χώρου και ειδικότερα της χώρας στην οποία ζει. Η Ελλάδα είναι μια χώρα με μεγάλο πλούτο στην ιστορία της και είναι γνωστό ότι σε παγκόσμιο επίπεδο χρησιμοποιούνται οι μύθοι, οι θρύλοι και τα σημαντικά ιστορικά της γεγονότα.

Σε ένα πρώτο επίπεδο, με συνοδοιπόρο τις σελίδες ενός λογοτεχνικού βιβλίου το παιδί μπορεί να «ταξιδέψει» σε όλα τα σημεία της Ελλάδας. Δίνεται αυτή δυνατότητα και σε παιδιά που δεν μπορούν να γνωρίσουν από κοντά αυτές τις τοποθεσίες. Το σημαντικότερο όμως είναι ότι ένα μέρος μένει «χαραγμένο» στο μυαλό, όταν υπάρχει και μία συναισθηματική σύνδεση μαζί του. Αυτή τη σύνδεση μπορεί σαφώς να την προσφέρει το ιστορικό μυθιστόρημα περισσότερο από το συμβατικό σχολικό εγχειρίδιο της ιστορίας.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο, τα παιδιά δεν είναι εύκολο να κατανοήσουν τη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού μέσα στο χρόνο. Οι ιστορικές περίοδοι που διδάσκονται ανά τάξη, τους δημιουργούν την πεποίθηση ότι υπάρχει τεράστιο χάσμα και διαφοροποίηση. Οι χαρακτήρες όμως των ιστορικών μυθιστορημάτων έρχονται να ανατρέψουν αυτή την πεποίθηση με τη διαχρονικότητά τους και να αναδείξουν τον ελλητισμό ως μια αξία στατική, που διατηρήθηκε στο χρόνο και δεν επηρεάστηκε από κανέναν παράγοντα. Ποιος μπορεί άλλωστε να παραγνωρίσει την επιτυχία ηρώων λογοτεχνικών έργων που έχουν γραφτεί τόσα χρόνια πριν; Οι ήρωες των ιστορικών μυθιστορημάτων χαρακτηρίζονται για την φιλοπατρία τους-η οποία πολλές φορές φτάνει και σε αυτοθυσία- και το εκπέμπουν με τη ζωή τους, όχι μόνο επιφανειακά λεκτικά. Το παιδί λοιπόν συγκινείται από το παράδειγμά τους και μαθαίνει ν' αγαπά την πατρίδα του, την ελληνικότητά του και «μπολιάζεται» με υγιή εθνισμό και όχι με εθνικισμό.

«Το ελληνικό σύμπαν θυμίζει μέσα από τα έργα έναν καθρέφτη πολλαπλών πολιτισμικών και φυλετικών αντανάκλασεων: έναν καθρέφτη μέσα στον οποίο έχουμε τη δυνατότητα να κοιτάξουμε το πρόσωπο του άλλου πέρα από διαχωριστικές ζώνες, ως αναπόσπαστο δικό μας κομμάτι, αλλά και (έχει σημασία) ως μια εντελώς διαφορετική και ξέχωρη (γεμάτη από ανεξερεύνητα στοιχεία) εμπειρία» (Χατζηβασιλείου, 2010). Αυτό συμβαίνει γιατί η τέχνη του

λόγου έχει τη δύναμη να καταδείξει τις αλληλεπιδράσεις και τις ανταλλαγές μέσω των οποίων διαμορφώθηκε η γλώσσα, τα έθιμα και οι συνήθειες της κοινωνίας μας αλλά και γιατί μας φέρνει σε επαφή με όλους τους πολιτισμούς του πλανήτη. Φτάνοντας σε όλα τα σημεία του κόσμου αλλάζει εύκολα η κοσμοθεωρία του ατόμου. Το παιδί δηλαδή από μικρό καταλαβαίνει ότι δεν είναι ο εαυτός του το κέντρο του σύμπαντος και ότι μπορεί να ταυτιστεί με παιδιά που ζουν την ίδια κατάσταση με εκείνον αλλά σε άλλες χώρες.

Η σημασία του γεγονότος είναι τεράστια, καθώς το παιδί καταλαβαίνει τη μοναδικότητα του κάθε λαού και ανθρώπου, δέχεται την διαφορετικότητα, συνειδητοποιεί την οικουμενικότητα των συναισθημάτων, περιορίζει την αλλοξοβία της υπεροχής του έναντι άλλων και είναι σε θέση να καταπολεμήσει τον ρατσισμό και φυλετικές προκαταλήψεις. «Ο άνθρωπος που γνωρίζει και σέβεται τον τόπο του μπορεί να κατανοήσει ευκολότερα τον Άλλο, να γεφυρώσει τις αποστάσεις ανάμεσα στο οικείο και το ξένο, στο «εδώ» και το «αλλού» (Καλογήρου, Τέρψεις :252).

#### **4.2 Απαραίτητες ποιότητες και χαρακτηριστικά του δασκάλου**

Αδιαμφισβήτητα, ο δάσκαλος θα πρέπει να έχει αγάπη ισοδύναμη τόσο για το μάθημα της Ιστορίας όσο και για το μάθημα της Λογοτεχνίας. Αν δεν τα απολαμβάνει ως αντικείμενα, δεν υπάρχει περίπτωση να παρακινήσει και το ενδιαφέρον των μαθητών του για ενασχόλησή τους με εκείνα. Αντίθετα το μεράκι του θα τους εμπνεύσει θέληση για περαιτέρω προσωπική αναζήτηση. Κρίνεται αναγκαίο να έχει διαβάσει ο ίδιος πληθώρα ιστορικών μυθιστορημάτων, για να έχει προσωπική άποψη των αποσπασμάτων προς χρήση. Η απλή παράθεση χρονολογιών, τοπωνυμίων, ονόματα ηγεμόνων, στρατιωτικών, πολιτικών ανδρών θα ξεχαστεί σε βάθος χρόνου αλλά ο εκπαιδευτικός, ο οποίος θα δώσει κίνητρα στους μαθητές του να συνειδητοποιήσουν ότι η Ιστορία τους αφορά άμεσα, θα μείνει ανεξίτηλος στη μνήμη τους.

Την ίδια στιγμή, δεν αρκεί μόνο η αγάπη του δασκάλου αλλά οφείλει να είναι και επιστημονικά καταρτισμένος. Πιο συγκεκριμένα, πρέπει να διαθέτει ιστορικές γνώσεις, γνώσεις για τις θεωρίες της Λογοτεχνίας, παιδαγωγικές αρχές, σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους και δημιουργικότητα, ως προϋπόθεση για την αποτελεσματική διδασκαλία. Για να μπορέσει λοιπόν να είναι σε μια «εκπαιδευτική εγρήγορση», αν μπορούμε να το πούμε, ο δάσκαλος χρειάζεται να επενδύει στη δια βίου μάθησή του μέσω της συνεχούς ενημέρωσής του και σεμιναρίων, που μόνο ωφέλεια θα έχει, αν τα παρακολουθεί.

Τα παιδιά μεγαλώνουν σε μια σύγχρονη τεχνολογικά κοινωνία και τα περισσότερα από αρκετά μικρή ηλικία είναι εξοικειωμένα με τη χρήση τους. Ο δάσκαλος οφείλει να το δει ως πλεονέκτημα και να χρησιμοποιεί τα τεχνολογικά μέσα στο μάθημά του -ίσως και να το επιβάλλει πλέον η εποχή- ως βοηθητικά εργαλεία. Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να τα αντιμετωπίζει εχθρικά και δεν τον αντικαθιστούν στα μάτια των παιδιών αλλά αντιθέτως τον εξυψώνουν. Ναι μεν η βάση είναι το λογοτεχνικό βιβλίο και το εγχειρίδιο της Ιστορίας αλλά αν πλαισιωθεί η ανάγνωσή του με την παρουσίαση οπτικών και ηχητικών ντοκουμέντων από τον υπολογιστή, θα επιτευχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.

«Η διδασκαλία πρέπει να είναι συγκεκριμένη και αναπτυξιακά κατάλληλη». (Stephen Elliot, 2008:738) Ο εκπαιδευτικός οφείλει να έχει εξετάσει την αντιληπτική ικανότητα του μαθητικού δυναμικού, που διαθέτει στην τάξη του και βάσει αυτού να διαμορφώσει τους βραχυπρόθεσμους και τους μακροπρόθεσμους στόχους στη διδασκαλία του και να οργανώσει την παράδοση του μαθήματος του. Με αυτόν τρόπο φαίνεται προνοητικός σε κενά ή απορίες, που μπορεί να προκύψουν κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας και φροντίζει να κάνει το μάθημά περισσότερο κατανοητό και εύκολο αλλά και να κάνει «τις αναγκαίες εννοιολογικές αναλύσεις με τον πιο πρόσφορο τρόπο» ( Φ.Κ Βώρου:23).

Με τη χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων η διδασκαλία δεν θα είναι δασκαλοκεντρική και ο εκπαιδευτικός θα καταφέρει να ξεφύγει από το αυστηρό πλαίσιο της συμβατικής διδασκαλίας και θα είναι περισσότερο ευέλικτος και δημιουργικός. Θα πρέπει να τονίζει ότι δεν χρειάζεται το παιδί να εξηγεί την κάθε λέξη «μέρος» της αφήγησης και έτσι να χάνει την απόλαυση του «όλου» κειμένου. Σε καμία περίπτωση δεν διακόπτουμε την ευχαρίστηση της ανάγνωσης, για να κάνουμε γραμματική και συντακτική ανάλυση στο κείμενο. Ούτε βάζουμε το παιδί στη διαδικασία εμμονικά να βρίσκει συνεχώς το νόημα πίσω από τις λέξεις. Έτσι θα απωθήσουμε τα παιδιά από το να διαβάζουν από επιλογή λογοτεχνικά βιβλία.

Εκτός των ανωτέρω προϋποθέσεων ο εκπαιδευτικός πρέπει συνεχώς να θυμάται ότι το μάθημα της Ιστορίας στηρίζεται στην αφήγηση και στην επεξήγηση των γεγονότων. Μια συναρπαστική αφήγηση χωρίς κενά μπορεί να εντυπωθεί πολύ εύκολα στο μνημονικό των παιδιών και ειδικά των μεγαλύτερων τάξεων. Όσο μεγαλώνουν τα παιδιά, μεγαλώνουν και οι απορίες τους, οπότε ο εκπαιδευτικός χρειάζεται «να εξηγεί με λογικό και συνεκτικό τρόπο τα στοιχεία της αφήγησης, για να είναι περισσότερο αντιληπτός» (Αβδελά, 1998:122). Η αφήγησή του, όταν συμπληρώνεται από αφηγήσεις συγγραφέων αποκτά μεγαλύτερη δυναμική. Με την παραπομπή στο ιστορικό υλικό «άλλοτε ενισχύει και άλλοτε αμφισβητεί τις υποθέσεις και τα συμπεράσματα των μαθητών του αποφεύγοντας την εκτροπή τους προς μη επιθυμητές κατευθύνσεις» (Λαζαράκου, 2011:57) και επιτυγχάνοντας τη βαθιά κατανόηση.

#### **4.3 Ο ρόλος του δασκάλου**

Ο εκπαιδευτής και ο εκπαιδευόμενος δημιουργούν σχέσεις αλληλεξάρτησης στη σύγχρονη πραγματικότητα. Η υπόσταση του ενός δεν ισχύει χωρίς του άλλου. Ο εκπαιδευτικός έχει πάψει να λειτουργεί αυταρχικά και να είναι η αυθεντία, όπως σε προγενέστερες εποχές. Αντίθετα, η μάθηση είναι μαθητοκεντρική και ο εκπαιδευτικός έχει έναν ρόλο περισσότερο συμβουλευτικό, οργανωτικό, υποβοηθητικό για την επίτευξη των νέων μαθησιακών στόχων με συνεχή εμπύχωση και ενσυναίσθηση των παιδιών. Δεν αποσκοπεί πια στην στείρα διδασκαλία απομνημόνευσης των γεγονότων αλλά στην κατανόηση εις βάθος του θέματος λόγω της παρακίνησης για διερεύνηση και αυτοέκφραση. Η παρακίνησή του να μην περιορίζεται απλά στην ανάγνωση αλλά και στην ανακοίνωση των σημαντικότερων στοιχείων από όσα διάβασαν και τις προσωπικές εντυπώσεις τους μέσα στην τάξη

Αρχικά, ο ίδιος ο δάσκαλος οφείλει να είναι αναγνωστικό πρότυπο για τους μαθητές τους. Είναι αδύνατον να πείσει τα παιδιά να διαβάζουν βιβλία, αν δεν το αντιπροσωπεύει με το παράδειγμά του και αν δεν δείχνει ενθουσιασμό για την ανάγνωση. Να παρακινεί τα παιδιά για εξωσχολικό διάβασμα βιβλίων όχι μόνο με την εθνική τους Ιστορία αλλά και με την Ιστορία όλης της ανθρωπότητας. Για διευκόλυνσή του μπορεί να δημιουργήσει μία λίστα προτεινόμενων βιβλίων με ιστορικά στοιχεία, ώστε να ανατρέχουν τα παιδιά και να προχωρούν στην επιλογή τους. Η καλλιέργεια της Φιλαναγνωσίας αποτελεί μεγάλο «στοίχημα» για έναν δάσκαλο, γιατί οι σημερινοί φιλαναγνώστες, θα είναι οι μελλοντικοί σκεπτόμενοι και δημιουργικοί πολίτες.

Ο εκπαιδευτικός λειτουργεί και ως «ξεναγός στα μυστικά των λέξεων» (Μπαλάσκας, χ.χ: 69). Εκείνος που είναι εξοικειωμένος με τα κείμενα και τα μυστικά που κρύβουν μέσα στις λέξεις του, καλείται να τα γνωρίσει και στα παιδιά. Σε αυτό το ταξίδι που ξεκινούν μαζί έχει τη θέση του ξεναγού. «Αποτελεί τον πλοηγό των μαθητών στη διαδικασία απόκτησης διανοητικών δεξιοτήτων, αλλά και στη χάραξη διανοητικού και ηθικού προσανατολισμού» (Κόκκινος, :317). Αναλαμβάνει δηλαδή να τους δείξει το δρόμο, για να βρουν τα κρυμμένα στοιχεία, να αποκωδικοποιήσουν τα μηνύματα και νοηματοδοτήσουν τη δική τους ζωή. Φροντίζει να αναπτύσσει την ερευνητική διάθεση των παιδιών και τη φαντασία τους.

Άλλος ένας ρόλος, που «βαραίνει τις πλάτες» του δασκάλου είναι εκείνος του διαμεσολαβητή και συναναγνώστη. Η τάξη είναι ένα σύνολο αναγνωστών με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Μπορεί οι αναγνώστες της να ξεκινάνε από διαφορετική μητρική γλώσσα, διαφορετική κουλτούρα και κοσμοθεωρίες αλλά καλούνται να συνεργαστούν μεταξύ τους, για να συνδιαλεχθούν με τις αλήθειες του κειμένου, που έχουν μπροστά τους. Ο δάσκαλος είναι εκείνος που γεφυρώνει τα κενά και στέκοντας στο πλάι τους, συντονίζει την αναγνωστική διαδικασία με επιτυχία. Παράλληλα, ως συναναγνώστης βοηθά τα παιδιά να είναι αντικειμενικά, όταν διαβάζουν ένα κείμενο και να μην επηρεάζονται από άλλες παραμέτρους.

## **ΣΤ' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΛΟΤΗΣ ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ-ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ**

### **5.1 Προσωπικές συναντήσεις με την Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου**

Είχα την τύχη και την τιμή να συναντήσω δύο φορές την κυρία Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου. Η πρώτη φορά ήταν σε ένα μάθημα του μεταπτυχιακού μας, που ήταν η επίτιμη καλεσμένη μας. Το μάθημα πραγματοποιήθηκε στο Μαράσλειο Διδασκαλείο στις 23/1/2017. Ήταν φιλική, πρόσχαρη και ακούραστη ν'απαντήσει σε όλα τα ερωτήματα, που

τις επέβαλαν οι φοιτητές. Ήταν ειλικρινής, με ιδιαίτερο χιούμορ και έντονη αίσθηση του μέτρου. Ταυτόχρονα όμως ήταν τόσο γλυκιά και προσηνή. Η παρουσία της μου επιβεβαίωσε και τον λόγο, που ενστικτωδώς είχα διαλέξει το βιβλίο της για την εκπόνηση της εργασίας μου.

Η δεύτερη συνάντησή μας ήταν στις 20/10/2018 σε έναν περίπατο που είχε οργανωθεί από τις εκδόσεις Πατάκη με τη συγγραφέα. Η εκδήλωση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας «Αθηναϊκές Διαδρομές Βιβλίου». Στη διαδρομή είχαμε την ευκαιρία να περπατήσουμε μαζί με τη Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου στην περιοχή των Εξαρχείων όπου γεννήθηκε και έζησε τα χρόνια της Κατοχής. Ξεκινώντας από την οδό Ακαδημίας και ανηφορίζοντας ως τον λόφο του Στρέφη, σταθήκαμε σε ιστορικά σημεία της διαδρομής με παράλληλες αναγνώσεις από τα βιβλία *Ο καιρός της σοκολάτας* και *Τραγούδι για τρεις*.



Μου προκάλεσε μεγάλη εντύπωση η διαύγεια και το εξαιρετικό μνημονικό της συγγραφέως. Η όρεξή της να αναβιώσει μπροστά στα μάτια μας τις εικόνες που είχε από την εποχή της ήταν απεριόριστη! Ακούραστη μας εξηγούσε τις ιστορίες που εκτυλίσσονταν στα συγκεκριμένα σημεία για 3 περίπου ώρες. Ενώ κάναμε στάσεις, για να μας ξεναγήσει ουσιαστικά, σε κάποια μέρη που αναφέρονται στο βιβλίο της, μας διάβαζε με στόμφο τα αποσπάσματα από τα βιβλία της και μας έλεγε και επιπρόσθετες πληροφορίες με λεπτομέρειες. Στο τέλος του περιπάτου, ήταν διαθέσιμη να απαντήσει στις ερωτήσεις μας και μας μοίρασε καραμέλες όπως στο απόσπασμά της στο βιβλίο *ο Καιρός της σοκολάτας*.

## **5.2 Η βιογραφία της συγγραφέως**

Η Λότη Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου γεννήθηκε στις 12.8.1937 στην Αθήνα με γονείς τον λόγιο Νατάλη Εμμ. Πέτροβιτς και την αθηναία Ματίνας Ράμμου. Στην πρωτεύουσα τελείωσε με υποτροφία αριστούχου τις εγκύκλιες σπουδές της. Σπούδασε μουσική και ξένες γλώσσες (αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά) και παρακολούθησε μαθήματα αγγλικής φιλολογίας.

Εργάστηκε επί 27 χρόνια (1958-1984) στην αποστολή Ελλάδος του Διεθνούς Οργανισμού Μεταναστεύσεως (IOM: <http://greece.iom.int/en/iom-mission> και <https://www.youtube.com/watch?v=5hCBz4Xt0JI>) για την προστασία μεταναστών και προσφύγων. Παράλληλα με τη βιοποριστική εργασία της, ασχολήθηκε εντατικά με τη μελέτη της παιδικής/νεανικής λογοτεχνίας και τη συγγραφή βιβλίων κυρίως για παιδιά και νέους. Ως σήμερα έχει γράψει συνολικά 73 βιβλία ( 65 για παιδιά και νέους, τρία για ενήλικες και 5 θεωρητικά για την παιδική λογοτεχνία) καθώς και πλήθος άρθρα για την παιδική λογοτεχνία. Μετέφρασε τέσσερα ξένα παιδικά βιβλία και πολλά δοκίμια. Από το 1986 ασχολείται και με το κολάζ. Με την τεχνική αυτή έχει εικονογραφήσει έξι από τα βιβλία της (σε μία από τις εικόνες της έχει βασιστεί η διακόσμηση αυτής της ιστοσελίδας). Είναι μια πολυβραβευμένη συγγραφέας με διακρίσεις σε όλα τα πεζογραφικά είδη, με τα οποία έχει καταπιαστεί, δηλαδή το μυθιστόρημα, το διήγημα και το παραμύθι.

Έχει τιμηθεί από την Ακαδημία Αθηνών με το Βραβείο Παιδικής Λογοτεχνίας του Ιδρύματος Ουράνη (1984) και δύο φορές με το Κρατικό Βραβείο παιδικού λογοτεχνικού βιβλίου (1999 και 2009). Από άλλους φορείς τής έχουν απονεμηθεί δέκα ακόμη βραβεία παιδικής λογοτεχνίας. Επίσης έλαβε δύο τιμητικά διπλώματα: Το 1989 από το Πανεπιστήμιο της Padova για την αναγραφή βιβλίου της στον Τιμητικό Πίνακα του Πανευρωπαϊκού Βραβείου Pier Paolo Vergerio και το 1992 για την αναγραφή βιβλίου της στον Τιμητικό Πίνακα της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα (International Board on Books for Young People - IBBY). Προτάθηκε δύο φορές ως υποψήφια από την Ελλάδα για το διεθνές βραβείο παιδικής λογοτεχνίας H.C. Andersen, του 1994 και του 2010. Το 2014 προτάθηκε από πολιτιστικό φορέα εκτός Ελλάδας για το διεθνές βραβείο Astrid Lindgren Memorial Award 2015. Το 1995 η Ιστορική και Λαογραφική Εταιρία Σερρών-Μελενίκου της απένειμε τιμητική πλακέτα. Από άλλους φορείς τής έχουν απονεμηθεί επτά ακόμη τιμητικές πλακέτες για την προσφορά της στην παιδική λογοτεχνία. Το 2015 η Γυναικεία Λογοτεχνική Συντροφιά της απένειμε το Βραβείο «Τατιάνα Σταύρου» για τη συνολική προσφορά της στην Παιδική Λογοτεχνία.

Έργα της έχουν μεταδοθεί από το ραδιόφωνο, έχουν μεταφερθεί στην τηλεόραση, έχουν περιληφθεί σε ανθολογίες και έχουν μεταφραστεί στα ιαπωνικά, στα αγγλικά, στ' αλβανικά, στα κορεατικά και στα αραβικά. Δηγήματα και παραμύθια της έχουν δημοσιευτεί σε ελληνικά και ξένα περιοδικά. Σε ελληνικά και ξένα περιοδικά έχουν επίσης δημοσιευτεί άρθρα της για την παιδική λογοτεχνία (αγγλικά, ισπανικά, ιταλικά, ρωσικά, εβραϊκά). Το έργο της έχει αποτελέσει θέμα διπλωματικών και μεταπτυχιακών εργασιών, καθώς και διδακτορικών διατριβών στα Παιδαγωγικά Τμήματα Δημοτικής Εκπαίδευσης και στα Τμήματα Νηπιαγωγών των Ελληνικών Πανεπιστημίων.

Παράλληλα με το συγγραφικό της έργο, έχει δώσει πολλές ομιλίες και διαλέξεις για την παιδική λογοτεχνία και έχει μιλήσει σε εκατοντάδες σχολεία, συλλόγους, σωματεία και πνευματικά κέντρα σε όλη την Ελλάδα. Το 1978 εξελέγη μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου του Κύκλου του Ελληνικού Βιβλίου - Ελληνικού Τμήματος της IBBY (<http://www.greekibby.gr>), για τους σκοπούς του οποίου (ανάπτυξη και προαγωγή της ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας) εργάστηκε εθελοντικά επί τριάντα χρόνια. Διετέλεσε Σύμβουλος, Ταμίας, Γενική Γραμματέας, Υπεύθυνη επικοινωνίας με την IBBY και από το 2000 ως το 2008 Πρόεδρος. Την άνοιξη του 2009, η Γενική Συνέλευση την ανακήρυξε Επίτιμη Πρόεδρο.

Ως εκπρόσωπος του Ελληνικού Τμήματος έλαβε μέρος στα διεθνή συνέδρια της IBBY (<http://www.ibby.org>) στη Γερμανία (1978, 1992), στην Τσεχοσλοβακία (1980), στη Βρετανία (1982), στην Κύπρο (1984), στην Ιαπωνία (1986), στη Νορβηγία (1988), στις ΗΠΑ (1990), στην Ισπανία (1994), στην Ινδία (1998), στην Κολομβία (2000) και στην Ελβετία (2002). Το 1988 μετέσχε σε 8ήμερη συνάντηση στη Μόσχα με τους παράγοντες του περιοδικού Detskaya Literatura. Επίσης, ως εκπρόσωπος της Ελλάδας, συμμετέσχε το 1979 σε 40ήμερο διεθνές συμπόσιο στις ΗΠΑ, με θέμα Βιβλία και Τηλεόραση για παιδιά. Το 1998, η Γενική Συνέλευση των 62 χωρών μελών της IBBY την εξέλεξε μέλος της 10μελούς Εκτελεστικής Επιτροπής που διοικεί την οργάνωση αυτή, για τη διετία 1998-2000. Το

Σεπτέμβριο του 2000, η Γενική Συνέλευση της IBBY την επανεξέλεξε για τη διετία 2000-2002. Εξελέγη επίσης πρόεδρος της κριτικής επιτροπής για την απονομή του διεθνούς βραβείου φιλαναγνωσίας IBBY-Asahi 2002 και 2003. <http://www.ibby.org/index.php?id=388> <http://www.ibby.org/index.php?id=389>. Το 2014 η IBBY την ανακήρυξε επίτιμο μέλος της.

Από το 1979 ως το 1981 ήταν μέλος της άμισθης συντακτικής επιτροπής του περιοδικού ΧΕΛΙΔΟΝΙΑ του Υπουργείου Παιδείας, για τα παιδιά του δημοτικού. Από το 1981 ως το 1988 ήταν άμισθη ανταποκρίτρια του διεθνούς περιοδικού έρευνας της παιδικής λογοτεχνίας PHAEDRUS. Από το 1982 έως το 2004 ήταν άμισθη ανταποκρίτρια του διεθνούς θεωρητικού περιοδικού BOOKBIRD της IBBY. Το 1986, μαζί με οκτώ προσωπικότητες της παιδικής λογοτεχνίας, ίδρυσαν το πρώτο ελληνικό θεωρητικό (μη κερδοσκοπικό) περιοδικό για την παιδική/νεανική λογοτεχνία, με τον τίτλο ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ. Είναι μέλος Εθνικής Εταιρίας των Ελλήνων Λογοτεχνών, της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών-Μελενίκου, της Ελληνικής Εταιρίας Μεταφραστών Λογοτεχνίας, κ.α. Επίσης έχει διατελέσει μέλος κριτικών επιτροπών για την απονομή λογοτεχνικών βραβείων.

Είναι παντρεμένη με τον Ανδρέα Ι. Ανδρουτσόπουλο κι έχει ένα γιο (τον ηλεκτρολόγο μηχανικό ηλ. υπολογιστών Ίωνα Ανδρουτσόπουλο) μία κόρη (την ψυχολόγο-ψυχοθεραπεύτρια Αθηνά Ανδρουτσοπούλου) και μια εγγονή, την Ίριδα Παπαθεοδώρου.



### **5.3 Τα αυτοβιογραφικά στοιχεία στο βιβλίο *Ο καιρός της σοκολάτας***

Η Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου ήδη από τον πρόλογο του μυθιστορήματος δηλώνει ότι είναι ένα καθαρά αυτοβιογραφικό αφήγημα. *«Για τα χρόνια εκείνα θα σου μιλήσω λοιπόν σε αυτό το βιβλίο, θα σου διηγηθώ ιστορίες που έζησα, ιστορίες αληθινές που ίσως σου φανούν απίστευτες, όπως τα παραμύθια. Δύο λόγους έχω που τις γράφω εδώ για να τις διαβάσεις»*(Ο καιρός της σοκολάτας, σελ.11). Η επιλογή του συγκεκριμένου τίτλου δεν είναι τυχαία, καθώς η συγγραφέας αποκαλύπτει ότι αγαπά τη σοκολάτα *«Όταν ήμουν παιδί, τρελαινόμουν για σοκολάτα. Μόνο που σπάνια έβρισκα έστω κι ένα μικρό κομμάτι- τόσο δύσκολη εκείνη η εποχή. Ίσως γι' αυτό ακόμα και τώρα μια σοκολάτα πάντα τη λαχταράω, πάντα με ξεκουράζει, πάντα με παρηγορεί έπειτα από κάποια στενοχώρια, όπως εκείνα τα χρόνια.»* Σε όλο το βιβλίο η αφήγηση γίνεται σε α' πρόσωπο, επιβεβαιώνοντας τον αυτοβιογραφικό χαρακτήρα του.

Στη συνέχεια του προλόγου, η συγγραφέας παρουσιάζει τους δύο λόγους, που την ώθησαν να γράψει το παρόν βιβλίο. *«Δύο λόγους έχω που τις (:ιστορίες) γράφω εδώ για να τις διαβάσεις. Ο πρώτος είναι ότι πίσω από τις γραμμές τους κρύβεται ένα κομμάτι της νεότερης Ιστορίας μας, μια εποχή που όσα βιβλία και αν γραφτούν γι' αυτήν ποτέ δεν θα είναι αρκετά. Αξίζει λοιπόν τον κόπο, νομίζω, τούτο το ταξίδι στο χρόνο, σε μια τόσο καθοριστική για την Ελλάδα ιστορική περίοδο, μέσα και από τις δικές μου μαρτυρίες.»* (Ο καιρός της σοκολάτας, σελ.11) και *« Ο δεύτερος λόγος είναι τούτος: πολλές φορές με ρωτούν τα παιδιά αν είναι*



*αληθινά όσα διαβάζουν στα βιβλία μου, αν είναι βιώματά μου όσα γράφω. Τους απαντώ πως τα βιώματα είναι πολύτιμα για κάθε συγγραφέα, όμως αυτά και μόνο δεν αρκούν.»*

#### **5.4 Επιλογή του βιβλίου και Κριτικές του**

Η επιλογή του συγκεκριμένου βιβλίου έγινε, γιατί επιθυμούσα να εστιάσω στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο της Ιστορίας, την οποία τα παιδιά γνωρίζουν από τις σχολικές τους γιορτές και τα βιβλία της Γλώσσας και –παραδόξως- λιγότερο από το σχολικό εγχειρίδιο της Ιστορίας. Ειδικότερα στο σχολικό βιβλίο η δεκαετία 1941-1949, παρουσιάζεται σε μία μόνο σελίδα ( 213) του Κεφαλαίου 9 (Μια δεκαετία αγώνων και θυσιών για την ελευθερία) της Ενότητας Ε (Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου). Η περίοδος της Κατοχής αναφέρεται κυριολεκτικά μέσα σε τρεις γραμμές. Τα παιδιά εξαιτίας του πυκνογραμμένου κειμένου χάνουν την ουσία των γεγονότων. Σε αυτό το σημείο το λογοτεχνικό μας βιβλίο έχει τη δυνατότητα να «κάνει ένα ταξίδι στο παρελθόν» και να συγκινήσει τους ανήλικους αναγνώστες τους.

Άλλος ένας λόγος που επιλέχθηκε το συγκεκριμένο βιβλίο είναι για να αναδειχθεί το μήνυμα ότι οι δυσκολίες στη ζωή των παιδιών, τους ενδυνάμωσαν και δεν τους σταμάτησαν από το να ψάχνουν για την ευτυχία. Τα παιδιά της σημερινής εποχής έχουν μεγαλώσει με ευνοϊκές συνθήκες και με άνεση -σε μεγαλύτερο ποσοστό- από τα παιδιά των προηγούμενων δεκαετιών, τους γονείς, τους παππούδες και τους προπαππούδες τους. Επιπλέον, έχουν χαθεί οι αφηγήσεις των παλαιότερων για τα παιδικά τους χρόνια και τις στερήσεις με τις οποίες μεγάλωσαν. Σαν αποτέλεσμα, τα παιδιά δεν μαθαίνουν να εκτιμούν αυτά που έχουν σήμερα και αρκετές φορές γίνονται -υπερβολικά- απαιτητικά. Με την ανάγνωση των σελίδων του βιβλίου θα συνειδητοποιήσουν ότι δεν θεωρούνταν όλα τα πρόσφατα κερτημένα αυτονόητα και να αισθάνονται πραγματικά ευλογημένα για όσα τους χαρίζονται απλόχερα.

## **Z' ΚΕΦΑΛΑΙΟ : ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ**

#### **6.1 Παρουσίαση των χαρακτήρων του ιστορικού μυθιστορήματος «Ο καιρός της σοκολάτας»**

Αδιαμφισβήτητα το βασικότερο στοιχείο ενός μυθιστορήματος είναι οι χαρακτήρες της ιστορίας. Οι χαρακτήρες στα ιστορικά μυθιστορήματα δεν μας απασχολούν ως πραγματικά

ιστορικά πρόσωπα, καθώς πολλές φορές υπάρχει η σύμβαση ότι θα τα δούμε σε άλλο πλαίσιο, δηλαδή εντός της μυθοπλασίας. Η Άννα Τζούμα (1991:160) αναφέρει ότι: «Μέσα στο μύθο η πραγματικότητα αναδιατάσσεται σημασιολογικά, αφού χάνει την αυτοτέλειά της και λειτουργεί ως μέρος του φανταστικού και το φανταστικό ως μέρος δικό της μια και εγγράφεται πάνω της». Ανάλογα με την ιστορική περίοδο, οι χαρακτήρες, είτε είναι πραγματικοί είτε φανταστικοί, θα πρέπει να συμπεριφέρονται σύμφωνα με τα δεδομένα που επιβάλλει το μυθοπλαστικό πλαίσιο.

Οι χαρακτήρες των βιβλίων της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου παρουσιάζονται αυθεντικοί και γνήσιοι. Τα πρόσωπα είναι οι αγωγοί της δράσης και όλες οι πράξεις, οι συμπεριφορές, οι ενδόμυχες σκέψεις αλλά και οι ύποπτες σιωπές τους συνιστούν το ήθος τους. Οι συγγραφείς, για να μπορέσουν να παρουσιάσουν ολοκληρωμένους χαρακτήρες στην αφήγησή τους είναι απαραίτητο να εμβαθύνουν στη συμπεριφορά, για να «φωτίσουν» τον χαρακτήρα ως άνθρωπο με όλες τις πλευρές του. Μεγάλη αξία έχει και το χωροχρονικό πλαίσιο, που «χτίζει» ο δημιουργός, ο τρόπος αφήγησης και η εύστοχη χρήση του λεξιλογίου. Η χρήση του κατάλληλου λεξιλογίου προσθέτει αληθοφάνεια τόσο στους ήρωες όσο και στην αντίστοιχη περίοδο αναφοράς της ιστορίας. Χαρακτήρες άλλων εποχών ή περιοχών με γλωσσικά ιδιώματα, παρουσιάζονται ολοκληρωμένοι όταν ο τρόπος ομιλίας τους συνάδει με το γενικότερο πλαίσιο στο οποίο κινούνται.

Ο συγγραφέας είναι εκείνος που επιλέγει κάθε φορά το είδος του αφηγητή που ταιριάζει στην εκάστοτε ιστορία του και αυτή η επιλογή συνήθως γίνεται βάσει του θέματος που θίγει στο έργο του. Με βάση τον παραπάνω διαχωρισμό γίνεται κατανοητό ότι η Λότη Πέτροβιτς στο βιβλίο της λειτουργεί ως ένας ξεκάθαρα ομοδιηγητικός αφηγητής κάνοντας αναδρομή στην παιδική της ηλικία. Η συγγραφέας αναφερόμενη σε περιστατικά από την αληθινή της ζωή και από τη ζωή πραγματικών προσώπων, που γνώρισε, άλλες φορές έχει πρωταγωνιστικό ρόλο στις ιστορίες και άλλες φορές δευτερεύοντα. Η αφήγηση σε πρώτο πρόσωπο εξασφαλίζει αμεσότητα, πειστικότητα και αληθοφάνεια και ταυτόχρονα αποκτά έναν εμπιστευτικό κι εξομολογητικό χαρακτήρα, που «κερδίζουν» τον αναγνώστη.

Η ίδια μάλιστα αναφέρει ότι δεν έκανε χρήση τριπρόσωπης αφήγησης του παντογνώστη αφηγητή στα μυθιστορήματά της αλλά χρησιμοποιεί είτε «πρωτοπρόσωπη αφήγηση περισσότερων του ενός ηρώων είτε μίξη τριτοπρόσωπης και πρωτοπρόσωπης αφήγησης ή εσωτερικού μονολόγου, ώστε να απεικονίζεται κατά το δυνατόν πληρέστερα η πολυπλοκότητα της πραγματικότητας» είτε «συνδυασμό διαφορετικών αφηγηματικών χρόνων και μείξη παρόντος και παρελθόντος, ώστε η έννοια του χρόνου να διευρύνεται και να συλλαμβάνεται κατά το δυνατόν η διαφορετική για τον κάθε άνθρωπο ροή, βίωση και σημασία του» (Πέτροβιτς, 1998:56). Συμπλέκεται έτσι η αυτοβιογράφιση με την ετεροβιογράφιση, οι προσωπικές αναμνήσεις δεν ξεχωρίζουν από τις ενθυμήσεις ιστορικών γεγονότων δίνοντας έμφαση στην ιστορική εμπειρία του υποκειμένου και στη δράση του. Για να πετύχει την αντικειμενικότητα και την συναισθηματική απεμπλοκή, η συγγραφέας τεκμηριώνει το υλικό της με μαρτυρίες.

Ο αφηγηματικός τρόπος ενός κειμένου, εάν είναι κυριαρχικός, αυταρχικός ή αντίθετα δημοκρατικός, πλουραλιστικός, διαλεκτικός αποκαλύπτει, ακόμη και χωρίς να το συνειδητοποιεί ο συγγραφέας του, τη βαθύτερη, πραγματική ιδεολογία του (Κανατσούλη,

2002 :47). Στο υπό μελέτη έργο, η συγγραφέας δεν τοποθετεί τον εαυτό της στην πρωταγωνιστική θέση και δίνει χώρο σε άλλα πρόσωπα συγκεντρώσουν την προσοχή του αναγνώστη. Σε πολλές ιστορίες, παρατίθενται μεγάλα διαλογικά μέρη μεταξύ των προσώπων, τα οποία ενισχύουν τον πλουραλισμό των απόψεων στα διηγήματα και αναδεικνύοντας το δημοκρατικό πνεύμα της Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου.

Το γεγονός της πρωτοπρόσωπης αφήγησης έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές της παιδικής λογοτεχνίας. Ένα πρόβλημα που προκύπτει από την πρωτοπρόσωπη οπτική γωνία είναι η διαφορά του πραγματικού χρόνου της ιστορίας και του χρόνου της αφήγησης των γεγονότων. Ο άνθρωπος που βίωσε αυτά τα γεγονότα ως παιδί τα κατέγραψε στη συνείδησή του με έναν συγκεκριμένο τρόπο πρόσληψης (περισσότερο αθώο). Ως αφηγητής της ιστορίας όμως καλείται να ανασύρει και να αφηγηθεί αυτά τα γεγονότα, κατόπιν μακροχρόνιας επεξεργασίας. Αυτή η χρονική απόσταση που μεσολάβησε και τα ερεθίσματα, που είχε μετά την ενηλικίωσή του τον αλλάζουν ως άνθρωπο και του παρουσιάζουν έναν διαφορετικό τρόπο θέασης της πραγματικότητας. Το παιδί που βίωσε τα γεγονότα στο παρελθόν ωρίμασε. Είναι πολύ δύσκολο και απαιτεί εξαιρετική τεχνική ο ενήλικος συγγραφέας να αναβιώσει το ανήλικο «Εγώ» του στην αφήγηση χωρίς να φαίνεται προσποιητός και αρκετά διδακτικός.

Επιπλέον, άλλο ένα θέμα που προκύπτει είναι ότι η πρωτοπρόσωπη αφήγηση των ηρώων *«αντιπαραθέτει στην αντικειμενικότητα της ιστορικής αλήθειας την υποκειμενικότητα και τη σχετικότητα της δικής τους αλήθειας. Τα υποκείμενα της εκφώνησης/ οι αφηγήτριες αναδεικνύονται σε ιστορικά υποκείμενα και ταυτόχρονα καταξιώνουν τη λειτουργία και τη σημασία της ατομικής μνήμης. Είναι οι εξατομικευμένες αλήθειες, που συνθέτουν την ιστορική πραγματικότητα. Είναι οι ατομικές μνήμες που εγγράφονται αθροιστικά στη συλλογική μνήμη ενός λαού»* (Καλογήρου, 2003:55).

Η συγγραφέας στο βιβλίο της αφηγείται δέκα αυτοτελείς ιστορίες με πρωταγωνιστές τον εαυτό της και τα συγγενικά της πρόσωπα, ανθρώπους διάσημους αλλά και άσημους, που σημάδεψαν την παιδική ζωή της. Το καθημερινό σκηνικό υπάρχει ως πρώτη ύλη. *«Ένα είδος φακέλου από καταθέσεις μαρτυρίας κάποιων ανθρώπων, για μια περίοδο της κοινής ζωής τους, όπου η μαρτυρία παραπέμπει και καθρεφτίζεται σ'όλες τις άλλες. Ο λόγος τους έρχεται εκ δευτέρου να σχολιάσει μονολογικά, δηλαδή από κάποια εσωτερική απόσταση πλέον, κάποιες εμπειρίες που από πρώτο χέρι τα ίδια αυτά σώματα ζουν ή έχουν ζήσει»* (Λότη Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου,2005:205). Κρίνεται αναγκαίο πριν την παρουσίαση, να κατηγοριοποιηθούν οι ήρωες των ιστοριών σε ομάδες βάσει το δεσμό, που τους συνέδεε με τη συγγραφέα σε συγγενικά πρόσωπα, φίλους και σε ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο.

### **Τα συγγενικά πρόσωπα**

Η οικογένεια στο έργο της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου αποτελεί τον βασικότερο θεσμό που πλαισιώνει τα παιδιά. Η οικογένεια είναι η πρώτη μορφή οργάνωσης, που γνωρίζει ο άνθρωπος στη ζωή του. Οι αξίες και οι τρόποι συμπεριφοράς που έχει λάβει λοιπόν το κάθε παιδί σηματοδοτούν τη σχηματοποίηση της προσωπικότητάς του στα πρώτα εύπλαστα χρόνια της ζωής του. Μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας τα παιδιά συνεχίζουν να μεγαλώνουν ισορροπημένα και με συναισθηματική ασφάλεια παρά τις δύσκολες συνθήκες

της εποχής. Η οικογένεια μέσα από τα διηγήματα φαίνεται ουσιαστικά ότι αποτελεί ένα ασφαλές καταφύγιο για τα μέλη της απέναντι στα σημαντικά ιστορικά γεγονότα και κοινωνικά προβλήματα που κλονίζουν τις οικογενειακές ισορροπίες. Ο οικογενειακός θεσμός αποτελεί μία σταθερά, η οποία διαμορφώνει την προσωπικότητα των ηρώων, καθώς εσωτερικεύουν αξίες, διδάσκονται συμπεριφορές και προετοιμάζονται για την κοινωνία.

Συγχρόνως, μέσα στο έργο της, η συγγραφέας παρουσιάζει με ρεαλισμό και ειλικρίνεια τις σχέσεις ανάμεσα στα αδέρφια. Δεν αποκρύπτει τους αδελφικούς τσακωμούς και τις συγκρούσεις, οι οποίες ξεκινούν από τον αυθορμητισμό της παιδικής ηλικίας και από τους περιορισμούς της Κατοχής. Οι φιλονικίες αυτές, όσο δυνατές και να είναι δείχνουν ότι δεν έχουν ισχύ μετά την ολοκλήρωσή τους και αναδεικνύουν τη βαθύτερη αγάπη και το σεβασμό μεταξύ των αδερφών. Σε άλλα διηγήματα τα αδέρφια φαίνονται να συζητούν και να παίζουν, συμβάλλοντας, έτσι, στην ύπαρξη ενός αρμονικού κλίματος, μέσα στην οικογένεια .

### Οι γονείς

Οι γονείς της Λότης παρουσιάζονται στα διηγήματα «Η ξύλινη κασετίνα», «Ο θεός από το φεγγάρι», «Τα δάκρυα της δασκάλας» και « Ο κατάσκοπος Παναγιώτης». Στα διηγήματα αυτά σκηνικό των ιστοριών είναι η οικία των Πέτροβιτς και φαίνονται στιγμές της καθημερινότητάς τους. Οι ρόλοι των γονέων είναι παραδοσιακά καθορισμένοι. Η μητέρα ήταν υπεύθυνη για το σπίτι και την ανατροφή των παιδιών ενώ ο πατέρας αναλάμβανε τις εξωτερικές δουλειές της οικογένειας.

Ειδικότερα, η μητέρα φαίνεται τρυφερή και προστατευτική προς τα παιδιά της. Αποκαλεί τη συγγραφέα «καρδούλα μου» και δείχνει πραγματικό ενδιαφέρον για την κάλυψη των αναγκών των τέκνων της, τόσο των υλικών όσο και των συναισθηματικών. Επισημαίνονται στα κείμενα κυρίως παρατηρήσεις της για το φαγητό. Σε μία δύσκολη εποχή ευρέσεως τροφής βάζει πίσω τον εαυτό και δεν διστάζει να παραχωρεί το φαγητό της , για να είναι τα παιδιά της χορτασμένα και υγιή («*Ο,τι φαγώσιμο έβρισκαν, το έδιναν πρώτα σε μας τα παιδιά, τον εφτάχρονο αδερφό μου κι εμένα, δύο χρόνια μικρότερη. Εκείνοι έτρωγαν το λιγοστό που περίσσευε*», σελ.20). Την περίοδο που ήρθε στο σπίτι τους ένα κουνελάκι, δεν μπορούσε να το δει συναισθηματικά ως κατοικίδιο και λόγω της ασιτίας, το μαγείρεψε, για να έχουν η Λότη και ο Μάνος λίγο κρέας ως τροφή (« *Άδικα προσπαθούσε η μάνα μας να του εξηγήσει ότι τα κουνέλια αυτόν τον προορισμό έχουν, και μάλιστα σε καιρό φοβερής πείνας, που τα παιδιά πρέπει με κάθε θυσία να τρώνε για να μεγαλώσουν*», σελ.22). Φαίνεται ως μία δυνατή γυναίκα που προσπαθούσε συνεχώς να στηρίζει την οικογένεια της αυτή τη δύσκολη ιστορικά και κοινωνικά περίοδο. Η μοναδική χρονική στιγμή που φαίνεται ότι η μητέρα λυγίζει ανθρώπινα από φόβο ήταν όταν συνέλαβαν το σύζυγό της λόγω μιας παρερμηνείας των λόγων της μικρούλας Λότης («*Θρήνος και κοπετός ακολούθησε. Η μάνα μου και η Όλγα έκλαιγαν αγκαλιασμένες*», σελ.64).

Ο πατέρας κάνει την εμφάνισή του σε δύο διηγήματα: «Ο κατάσκοπος Παναγιώτης» και «Ο θεός από το φεγγάρι». Ο πατέρας φρόντιζε να παρέχει στην οικογένειά του τα είδη πρώτης ανάγκης για την επιβίωσή τους και φαίνεται να διευθετεί όλες τις εξωτερικές υποθέσεις της οικογένεια Πέτροβιτς. Ήταν περιπετειώδης η ζωή του μιας και είχε ζήσει τον Α Παγκόσμιο

Πόλεμο και στάλθηκε εξόριστος στη Βουλγαρία. Αυτή τη ιστορία την εξιστορούσε συχνά στα παιδιά του δείχνοντας ότι ήταν δυναμικός άνθρωπος και αγωνιστής. Ήταν σωστός οικογενειάρχης και η συγγραφέας μας δείχνει και την τρυφερή πλευρά του, όταν την καθισύχαζε σε δύσκολες στιγμές (*«Θα 'ρθει σύντομα ο καιρός να χορτάσετε σοκολάτα»* μας παρηγορούσε ο πατέρας μου, σελ.75). Επιπλέον, φαίνεται ως ένας άνθρωπος που προσπαθούσε να κρατήσει την ισορροπία στο σπίτι με την ψυχραιμία του (*«Ο πατέρας όρμησε στο σπίτι κι έπεσε σε μία καρέκλα εξουθενωμένος. Τέλος καλό, όλα καλά ξανάσανε»*, σελ.64, *«Απλώς ντρεπόμουν λιγάκι για κείνη την ανοησία, που παρολίγο να στοιχίσει τη ζωή του πατέρα μου.»*, σελ.66). Τέλος, αξίζει ν' αναφέρουμε ότι ο πατέρας της μικρής Λότης δείχνει μία δύναμη και αισιοδοξία απέναντι στις τραγικές και δύσκολες στιγμές της Κατοχής (*«Τέτοια χαρά που μας έδωσε ο ερχομός σου(:θεός Αντώνης) πρέπει να τη γιορτάσουμε είτε το άλλο μεσημέρι ο πατέρας μου, όταν γύρισε από το σπίτι το συγγενικό, μια που ο κίνδυνος είχε περάσει»*, σελ.57).

### **Ο αδελφός της, Μάνος**

Ο μεγαλύτερος αδελφός της συγγραφέως, Μάνος, συμμετέχει στις περισσότερες από τις ιστορίες του βιβλίου, καθώς αποτελούσε τη βασική παρέα για τη μικρούλα Λότη. Παρουσιάζεται ως ένα ζωηρό παιδί με όρεξη για παιχνίδια και ζωή, όπως όλα τα παιδιά της ηλικίας του. Σκαρφίζεται πολεμικά παιχνίδια στο λόφο του Στρέφη με την παρέα των φίλων του, για να ξεφύγουν από τις δυσκολίες της εποχής. Αν και οι φίλοι του δεν θέλουν τη Λότη να συμμετέχει ως κορίτσι στα παιχνίδια τους, ο Μάνος φαίνεται πάντα ότι δεν την αποχωρίζει στις εξορμήσεις τους. Στα κείμενα *«Η ξύλινη κασετίνα»* και *«Τα δάκρυα της δασκάλας»* η συγγραφέας επιτρέπει να δούμε την ευαίσθητη πλευρά του Μάνου, καθώς κλαίει στην πρώτη περίπτωση έχοντας χάσει το αγαπημένο του κουνελάκι (*«Δεν ξαναγύρισε στο τραπέζι ο αδερφός μου. Έπεσε μπρούμυτα στο κρεβάτι κι έκλαιγε για ώρες. Εκείνος έκλαιγε απαρηγόρητα.»*, σελ.22) και στη δεύτερη περίπτωση λόγω της ατυχούς «φάρσας» στη δασκάλα της τάξης του (*«Ταραγμένος φαινόταν, έτοιμος να βάλει τα κλάματα. Εκείνος δεν έβγαζε λέξη»*, σελ.50). Είναι πολύ ενδιαφέρον και ανθρώπινο το γεγονός ότι η συγγραφέας δεν διστάζει να δείξει τον μεγάλο της αδερφό «ευάλωτο» μπροστά σε δύσκολες προσωπικές του καταστάσεις. Η ευαισθησία του αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον ατρόμητο χαρακτήρα που δείχνει στα παιχνίδια με τους φίλους του αλλά και στη γενικότερη νοοτροπία της εποχής για την εξωτερική των συναισθημάτων των αγοριών.

### **Η ξαδέρφη Όλγα**

Άλλο ένα αγαπημένο συγγενικό πρόσωπο της συγγραφέως είναι η μεγαλύτερη ξαδέρφη της, η Όλγα. Συμμετέχει στα διηγήματα *«Τα δάκρυα της δασκάλας»*, *«Ο θεός από το φεγγάρι»*, *«Ο κατάσκοπος Παναγιώτης»* ως μέλος της οικογένειας αλλά στο διήγημα *«Τα πράσινα μανίκια της σοκολάτας»* ο χαρακτήρας της είναι η βασική αιτία για τη γνωριμία της μικρής Λότης με την εθνική μας τραγουδίστρια Σοφία Βέμπο. Σε γενικές γραμμές η Όλγα εμφανίζεται ως μία προστατευτική γυναικεία φιγούρα μετά τη μητέρα της συγγραφέως χωρίς να χάνει όμως και το διασκεδαστικό στοιχείο με τα μικρότερα ξαδέρφια της. Νοιάζεται και υπεραγαπά τα παιδιά, μιας και δεν διστάζει να δώσει τη μερίδα φαγητού της σ' εκείνα. Στο διήγημα *«Τα πράσινα μανίκια της σοκολάτας»* φαίνεται το ταλέντο της Όλγας στο τραγούδι ότι αποτέλεσε το εισιτήριο για τη συνάντησή τους με *«την τραγουδίστρια της νίκης»*. Η

Σοφία Βέμπο θέλησε να γνωρίσει αυτό το κορίτσι με την όμορφη φωνή και έτσι η Όλγα πήρε μαζί της τη μικρή της ξαδέρφη («Μ'άρπαξε λοιπόν από το χέρι και πήγαμε μαζί στην περίφημη μπλε πολυκατοικία των Εξαρχείων- εκεί έμεινε η τραγουδίστρια της νίκης», σελ.77). Η συνάντηση αυτή φυσικά έμεινε ανεξίτηλη στη μνήμη και των δύο κοριτσιών για όλη τους τη ζωή.

### **Θεός Αντώνης**

Στη συνέχεια, διαβάζουμε το διήγημα «Ο θεός στο φεγγάρι». Είναι προφανές ότι πέραν της συγγραφέως, του αδερφού της και των γονέων της, παρουσιάζεται ο θεός Αντώνης («Ο θεός Αντώνης από τον τόπο το μυθικό!», «Υπήρχε στ'αλήθεια λοιπόν τούτος ο θεός! Ήταν αληθινός σαν τους άλλους μου θεούς, από το σόι της μάνας μου. Και να που ερχόταν σαν δώρο ευλογημένο αντί για τους Γερμανούς, που τελικά δε φάνηκαν εκείνο το βράδυ.», σελ.56). Αξιοσημείωτο είναι ότι στο παρόν κείμενο γίνεται για πρώτη φορά αναφορά σε σοκολάτα, μιας και ήταν προσφορά τους θείου Αντώνη στα ανίψια του («Και μου έβαλε στο χέρι ένα μικρούτσικο κομμάτι από τα πιο δυσεύρετα πράγματα εκείνης της εποχής :Ένα κομματάκι σοκολάτα!»,σελ. 59).

### **Ο Θεός Νίκος**

Στο διήγημα «Οι καραμέλες» εμφανίζεται για πρώτη φορά ο θεός Νίκος, που εξηγεί στα παιδιά τη σημασία των Ολυμπιακών Αγώνων («Αύριο θα ανέβω μαζί σας στο λόφο, να σας δείξω παιχνίδια της προκοπής» αποφάσισε ο θεός ο Νίκος, ο μικρότερος αδερφός της μητέρας μου, που σπάνια έβγαινε από το σπίτι», σελ.27) και τους προτρέπει να συμπεριλάβουν και τη μικρή Λότη στα παιχνίδια τους. Παρουσιάζεται ως «ειρηνοποιός», γιατί παρακίνησε τα παιδιά να αντικαταστήσουν τα πολεμικά παιχνίδια τους με αγωνίσματα των Ολυμπιακών Αγώνων. Η μικρή Λότη τον σεβόταν και τον αγαπούσε, επειδή ήταν υποστηρικτής στο να συμμετέχει κι εκείνη στα παιχνίδια των αγοριών, που μέχρι τότε συνήθως την απέκλειαν.

### **Οι φίλοι**

#### **Η παρέα του Μάνου**

Η παρέα του Μάνου αποτελείται από τον Μίλωνα, τον Λεωνίδα, τον Ιορδάνη, τον Αλέκο και αναφέρεται σε δύο διηγήματα: στο «Η τρελή των Εξαρχείων» («Και σουζα εμείς όλοι, ο αδελφός μου ο Μάνος κι οι φίλοι του -ο Μίλων, ο Λεωνίδας, ο Ιορδάνης, ο Αλέκος κι οι άλλοι- που πήγαιναν πια και σχολείο, από κοντά κι εγώ το νήπιο, το μόνο κορίτσι, το «νιάνιαρο» της συντροφιάς», σελ.15) και στο διήγημα «Οι καραμέλες». Στο δεύτερο διήγημα περιγράφεται η ζωή των παιδιών της Κατοχής που παρά τις δυσκολίες, συνέχιζαν να παίζουν ξένοιαστα και να ονειρεύονται σύμφωνα με την ηλικία τους. Ο Μάνος με τους φίλους του έπαιζαν στο λόφο του Στρέφη πολεμικά -κυρίως- παιχνίδια, στα οποία απέκλειαν τα κορίτσια, αναγκάζοντας έτσι τη μικρή αδερφή του να είναι μόνη της και να σκαρφίζεται ιστορίες, για να περάσει το χρόνο της («Ήμουν δεν ήμουν τεσσάρων πέντε χρονών τότε, στα μέσα της Κατοχής -το μόνο κορίτσι σε εκείνο το τσούρμο που, παρ'όλο το λίγο φαϊ, σκαρφάλωνε συχνά για να παίξει στο λόφο του Στρέφη.», «Δεν παίζουνε τα κορίτσια», σελ.24). Τα αγόρια παρουσιάζονται έξυπνα και δραστήρια χωρίς να αποδίδεται κάποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό

στον καθέναν. Μία ξεχωριστή αναφορά γίνεται στον Αλέκο ο οποίος έφαγε κρυφά τις καραμέλες της Λότης, που τις της χάρισε ο Μύλων (*«Κανέννας δεν πρόσεξε τον Αλέκο που σύρθηκε ως το δεντράκι. Κανέννας δεν είδε για πότε μπουκώθηκε με τρεις τέσσερις καραμέλες κι έβαλε τις υπόλοιπες στην αριστερή του τσέπη χωρίς το γυαλιστερό περιτύλιγμα-τα ομολόγησε όλα μήνες αργότερα»*, σελ.34). Εκείνος τα ομολόγησε μήνες αργότερα στη συγγραφέα.

### **Συμμαθήτρια-Φλέρυ Νταντωνάκη**

Στο τελευταίο διήγημα του βιβλίου «Ένα σοκολατάκι για μια μικρή τραγουδίστρια», πρωταγωνιστεί μια πολύ καλή φίλης της συγγραφέα και συμμαθήτριά της. Ξεχώριζε από μικρή στις εκδηλώσεις του σχολείου λόγω του ταλέντου της φωνής, που διέθετε (*«Έμεινε μόνο η φωνή της να συνεχίζει το τραγούδι. Κι όταν τελείωσε, ξεσπάσαμε όλοι σε χειροκροτήματα»*, σελ.83). Η φίλη της είναι η γνωστή τραγουδίστρια Φλέρυ Νταντωνάκη, την οποία η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουστοπούλου θαυμάζει (*«Ήταν 20 Φεβρουαρίου του 1947, δύο μήνες και είκοσε μέρες πριν κλείσει τα δέκα, η πρώτη μέρα που η αγαπημένη μου φίλη μάγεψε το κοινό της. Ένα κοινό που χρόνια αργότερα, όταν ο πόλεμος κι ο εμφύλιος σπαραγμός θ'απλωνόταν πέρα από την πατρίδα της και θα λάτρευε τη Φλέρυ Νταντωνάκη»*, σελ.85).

Η Λότη Πέτροβιτς αναδεικνύει και τη φιλία ως μια σπουδαία κοινωνική σχέση μέσω του έργου της. Τα παιδιά βλέπουμε να κινούνται πάντα ως ομάδες και ελάχιστες φορές ατομικά, αναδεικνύοντας τη δύναμη της ομαδικότητας. Οι φιλικές σχέσεις στο έργο της συγγραφέως ικανοποιούν την ανάγκη των ηρώων για παιχνίδι, αισιοδοξία και επικοινωνία σε μία κρίσιμη περίοδο για το ελληνικό έθνος. Η παρέα συνομηλίκων παρέχει στα παιδιά ήρωες ασφάλεια, αγάπη, δημιουργία εμπιστοσύνης, σεβασμό και αποδοχή, μέσα σε δύσκολες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που βιώνουν. Η φιλία, στα διηγήματα παρουσιάζεται ως ένα ισχυρό θεμέλιο και μέσω κανονικότητας για την εποχή, πάνω στο οποίο «χτίζονται» οι προσωπικότητες των ηρώων μας. Τα παιδιά όταν συναναστρέφονται μαζί με τους φίλους τους συνεχίζουν να ονειρεύονται και να ελπίζουν. Τέλος, οι φιλικές αυτές σχέσεις, αν και δημιουργούνται σε μικρή ηλικία και αποδεικνύουν τη σημασία και τη διαχρονικότητά τους, όπως η φιλία της συγγραφέως με τη Φλέρυ Νταντωνάκη.

### **Ευρύτερος κοινωνικός περίγυρος**

#### **Η κυρα- Αυγούστα**

Στο διήγημα «Η τρελή των Εξαρχείων» πρωταγωνιστικό ρόλο έχει η κυρα- Αυγούστα ή τρελή των Εξαρχείων ή Ροζαλία (*«Εκεί ακριβώς ήταν το υπόγειο της κυρα-Αυγούστας», «Αν δεν φας το πλιγούρι σου, θα φωνάξω την κυρα-Αυγούστα!»*, *«Πώς να μην φοβηθείς την κυρα-Αυγούστα;»* σελ.15). Ήταν μια αινιγματική γυναίκα, η οποία όπως υπάρχει ο υπαινιγμός ανήκε στην αντίσταση έχοντας το ψευδώνυμο Ροζαλία και εκτελέστηκε από τους Γερμανούς.

#### **Ο κύριος Παρασκευαΐδης**

Στο διήγημα «Η ξύλινη κασετίνα» ο κύριος Παρασκευαΐδης φέρνει στην οικογένεια Πέτροβιτς ένα κουνελάκι, τον Ασπρούλη (*«Ο Ασπρούλης ήρθε στο σπίτι μας, στην οδό Εμμανουήλ Μπενάκη 67, ένα χειμωνιάτικο μεσημέρι μέσα σ'ένα καλάθι. Τον έφερε «για τα παιδιά» ο κύριος Παρασκευαΐδης, φίλος του πατέρα μου»*, σελ.20). Η προσφορά του αυτή είναι υψίστης σημασίας, καθώς ο Ασπρούλης πρωταγωνιστεί στο συγκεκριμένο διήγημα.

## **Κυρ-Κώστας, ο τσαγκάρης**

Η ιστορία «Ο αθάνατος τσαγκάρης» έχει ως βασικό πρόσωπο τον κυρ-Κώστα, τον τσαγκάρη, τον οποίο επισκεπτόταν η Λότη, για να της επιδιορθώνει τα παπούτσια της (*«Τότε, το 1943, ο μόνος τσαγκάρης που ήξερα ήταν ο κυρ Κώστας, με το παλιό μικρό τσαγκάρικο σ'ένα μονώροφο κτίσμα, Εμμανουήλ Μπενάκη και Ανδρέου Μεταξά γωνία, δίπλα στο «Γραφείο Κληματιανού», απέναντι από το πατρικό μου σπίτι, στα Εξάρχεια»*,σελ. 38). Στην ίδια ιστορία γίνεται σύντομη αναφορά και στον βοηθό του κυρ Κώστα, στον Γιώργο, ο οποίος εκτελέστηκε από τους Γερμανούς για τη συμμετοχή του στην αντίσταση (*« Τον έναν τον ήξερα. Ήταν ο Γιώργος, ο ξάδερφος και βοηθός του τσαγκάρη.»*,σελ.43). Είναι ένας απλό άνθρωπος, ο οποίος με πολύ προσωπικό μόχθο επιβίωνε μέσω του επαγγέλματός του. Η ιδιότητα του κυρ Κώστα δίνει το όνομα στον τίτλο του κειμένου, καθώς η συγγραφέας του είχε υποσχεθεί ότι θα τον συμπεριλάβει σε μία από τις ιστορίες της, καθιστώντας τον αθάνατο στο χρόνο (*«Το μόνο που θέλω από σένα είναι να μην ξεχάσεις την υπόσχεσή σου . Θέλω να με βάλεις σε ένα από τα παραμύθια που λες πως γράφεις με το μυαλό σου, ακούς; Όχι μόνος μου, με το Γιώργο να είμαι μαζί. Κι όταν μεγαλώσεις και τη γράψεις κανονικά την ιστορία μας, να την κάνεις βιβλίο. Ξέρεις γιατί στο ζητάω αυτό; Γιατί μέσα στο βιβλίο σου ο Γιώργος θ'αναστηθεί κι εγώ θα μείνω αθάνατος»*, σελ.46).

## **Η Δασκάλα του Μάνου**

Στο τέταρτο διήγημα συμμετέχουν η Λότη, ο Μάνος, οι συμμαθητές του αλλά πρωταγωνιστεί η δασκάλα τους (*«Τελευταία έμπαινε η δασκάλα, που κόντευε να μην ξεχωρίζει από παιδιά, έτσι που είχε απομείνει πετσί και κόκκαλο. Καταλάβαινες πως ήταν μεγάλη από τα μάτια της και μόνο, που τα σκοτείνιαζαν ολόγυρα δυο μαύροι κύκλοι»*, σελ.51). Η δασκάλα ως λογοτεχνικός χαρακτήρας είναι συγκλονιστικός. Η ίδια υπομένει την πείνα με μεγάλη αξιοπρέπεια μπροστά στους μαθητές της, για να μην τους στενοχωρήσει. Τη στιγμή όμως που αντιλαμβάνεται τη γλυκόζη στο χερούλι της πόρτας, λυγίζει από την ασιτία αλλά με πολύ ανθρώπινο τρόπο «συνετίζει» τα παιδιά για την σπατάλη τους και την υποτιθέμενη φάρσα τους. Είναι ένα πολύ δυνατό και συγκινητικό διήγημα, το οποίο και η ίδια η συγγραφέας ξεχωρίζει –όπως έχει δηλώσει σε παρουσιάσεις της- και αναφέρει πάντα, για να τονίσει τις δυσκολίες της εποχής και τις στερήσεις, που πέρασαν.

## **Η Πόπη Αστριά**

«Ο κατάσκοπος Παναγιώτης» από το ομώνυμο διήγημα είναι μια κοκκάλινη κούκλα, η οποία δόθηκε στη μικρή Λότη από την οικογενειακή τους φίλη και γειτόνισσα, Πόπη Αστριά (*« Ο Παναγιώτης ήρθε στο σπίτι μας την τελευταία παραμονή των Χριστουγέννων της Κατοχής, στις 24 Δεκεμβρίου του 1943. Τον έφερε η κυρία Πόπη Αστριά, φίλης της μάνας μου, γειτόνισσα που έμενε ακριβώς απέναντι, σε ένα διώροφο παραδοσιακό που υπάρχει ακόμα και σήμερα. Δικός της ήταν ο κούκλος. Τον είχε φέρει ενθύμιο από τη Σμύρνη ανάμεσα στα λιγοστά που κουβάλησε στην Αθήνα με χίλιους κινδύνους και μπόλικη τύχη.»*, σελ.60). Μία μέρα μια απροσεξία της μικρής βάζει σε κίνδυνο όλη την οικογένειά της, καθώς αναφέρει μπροστά στους Γερμανούς τον Παναγιώτη ως ένοικο μαζί με την οικογένεια και εκείνοι θεώρησαν ότι ήταν κατάσκοπος (*«Τους εξήγησα και πάλι τι εννοούσε η μικρή και τελικά με πίστεψαν πως*



επρόκειτο για τον κούκλο», σελ.64). Στη σκηνή συμμετέχουν οι γονείς της Λότης, ο Μάνος και η ξαδέρφη τους, η Όλγα. Αξίζει εδώ να σημειωθεί πως ο κούκλος αυτός υπήρξε το αγαπημένο παιχνίδι της. Η ίδια ομολογεί ότι τον είχε στο δωμάτιό της και της κρατούσε συντροφιά ως το 2019. Τώρα βρίσκεται στο Μουσείο Παιχνιδιών, του Μουσείου Μπενάκη.

## Ο μπάρμπα-Θωμάς

Στο διήγημα «Ο μπάρμπα- Θωμάς και τα παγόνια» το κεντρικό πρόσωπο φαίνεται ήδη από τον τίτλο. Ο μπάρμπα-Θωμάς ήταν ο φύλακας στο λόφο του Στρέφη, όπου τα παιδιά περνούσαν ώρες ξενοιασιάς (*«Την εποχή εκείνη, ωστόσο, τα χρόνια της Κατοχής- Γενάρης του 1944 θα ήταν- μονάχα ο μπάρμπα-Θωμάς του Στρέφη μ'ένοιαζε εμένα. Πάντα χαμογελαστός και καλοσυνάτος, ο ασπρομάλλης φύλακας γλυκομιλούσε στα παιδιά που ανέβαιναν για παιχνίδι, φρόντιζε να είναι καθαρός ο λόφος, περιποιόταν όσο μπορούσε τα δέντρα, τάιζε με ό,τι έβρισκε τα ελάχιστα ζωντανά που είχαν απομείνει εκεί και, όταν ερήμωνε ο λόφος του σούρουπο, μαζευτόταν στο μικρό του σπιτάκι να ξεκουραστεί»*, σελ.68). Στο προαναφερθέν απόσπασμα η συγγραφέας περιγράφει τα καθήκοντα του φύλακα και μας αφήνει να διαπιστώσουμε στο τέλος της ιστορίας ότι τα παγόνια, που είναι ένα αξιοθαύμαστο είδος πτηνού, έφτασε στο σημείο να τα φάει ο άνθρωπος, για να χορτάσει στην περίοδο της Κατοχής.



## Η Σοφία Βέμπο

Μια ιστορία, που -προσωπικά θεωρώ- ότι στιγμάτισε τη συγγραφέα ως εμπειρία ήταν η συνάντησή της με την τραγουδίστρια του έθνους μας, Σοφία Βέμπο. Η γνωριμία τους, ενθουσίασε τη συγγραφέα (*«Εμείνα να την κοιτάζω εκστατική.»*, σελ.78, *«Όσο μιλούσαν, εγώ έμενα στην αγκαλιά της μαγικής Σοφίας Βέμπο»*, σελ.79). Αυτά τα συναισθήματα διέκοψε βίαια η σειρήνα πολέμου και η Λότη φοβήθηκε πάρα πολύ. Η «τραγουδίστρια της νίκης» καταλαβαίνοντας προσφέρει ένα κομμάτι σοκολάτας στη μικρή Λότη, η οποία ως παιδί αισθάνθηκε αυτή την κίνηση ως παροχή ασφάλειας (*«Σκέφτομαι καμιά φορά πως ίσως από τότε δέθηκε μέσα μου η γεύση της σοκολάτας με την ανακούφιση, τη σιγουριά, την ηρεμία... Μπορεί από τότε, όποτε χρειάζομαι τούτα τα συναισθήματα, να λέω μέσα μου καιρός για σοκολάτα»*, σελ.80). Η Σοφία Βέμπο σαγηνεύει τα μικρά κορίτσια με την εμφάνισή της. Παρά τη μεγάλη της φήμη ήταν ιδιαίτερα προσιτή και φιλική προς τις καλεσμένες της (*«Με πήρε αγκαλιά, μου έδωσε ένα ολόζεστο φιλί»*, σελ.78). Την ίδια στιγμή όμως εμφανίζεται αγέρωχη, τολμηρή και θαρραλέα απέναντι στην απειλή των Γερμανών (*«Εγώ θα φύγω σε λίγο καιρό, θα πάω στη Μέση Ανατολή, στην Αίγυπτο ή ίσως και αλλού, δεν ξέρω, μα όταν τελειώσει ο πόλεμος θα γυρίσω»*, σελ.79). Στο περιστατικό με το συναγερμό στη Μπλε πολυκατοικία των Εξαρχείων η κυρία Βέμπο ήταν πολύ προστατευτική και ιδιαίτερος καθησυχαστική προς τη μικρή Λότη, δίνοντάς της ένα κομματάκι σοκολάτας, γεγονός που η συγγραφέας μας δε λησμόνησε σε όλη της τη ζωή.

Η ίδια η συγγραφέας έχει σχολιάσει για τους ήρωες της (1998: 53) : «Σημαίνει ότι πρέπει να υπάρξουν ως πρόσωπα ολοζώντανα. Πρέπει να τους πλάσω στη φαντασία μου τόσο ζωηρά, ώστε να γνωρίζω και να μπορώ να περιγράψω κάθε τι που τους αφορά. Έτσι συχνά σκιαγραφώ την προσωπικότητά τους, καταγράφω τις ιδιομορφίες, τις συνήθειες, τα χαρακτηριστικά τους ή ό,τι άλλο κρίνω απαραίτητο για την ολοκλήρωση της παρουσίας τους. Οι λογοτεχνικοί ήρωες -παιδιά της Λότη Πέτροβιτς Ανδρουστοπούλου βλέπουμε ότι δεν ανήκουν σε μία συγκεκριμένη κοινωνική τάξη, γι'αυτό δεν χάνουν τη φρεσκάδα τους και μπορούν συνεπώς να αποκτήσουν την «παγκοσμιότητα του κλασικού» (Αργυρίδης, :78).

Το πλάσιμο των χαρακτήρων δεν είναι βέβαια κάτι εύκολο. Γι'αυτό και όταν τελικά το πετύχω, έχω την αίσθηση ότι τα πρόσωπα που δημιούργησα έχουν αληθινή οντότητα, είναι για μένα πρόσωπα πραγματικά, που παραμένουν στον περίγυρό μου και αποτελούν τους «εκ φαντασίας» συγγενείς μου. Και τότε νιώθω πόσο δίκιο είχε ο Balzac όταν ετοιμοθάνατος σιγοψιθύρισε, «αν ήταν εδώ ο Μπιανσόν, θα μ'έκανε καλά!» Ο γιατρός Μπιανσόν, της Ανθρώπινης Κωμωδίας, ήταν για τον δημιουργό του το πιο κατάλληλο πρόσωπο για να δράσει σε κείνη την τόσο τραγική στιγμή» (Λότη Πέτροβιτς Ανδρουστοπούλου, 1998: 53).

Αξίζει τέλος να σημειωθεί ότι στον επίλογο του βιβλίου της επιτυγχάνεται η κάθαρση, καθώς γίνεται αναφορά σε πέντε περιστατικά που «δείχνουν ότι η καλοσύνη και η ανθρωπιά δεν χάνονται, ακόμα και σε καιρούς βαρβαρότητας. Πράγμα που σημαίνει ότι το καλό και το δίκιο έχουν περισσότερη δύναμη από το κακό και το άδικο. Γι' αυτό και στο τέλος η νίκη είναι δική τους»,σελ.86). Στα συμβάντα αυτά πρωταγωνιστούν άνθρωποι διαφορετικών εθνικοτήτων-άρα αυτομάτως και εχθροί- οι οποίοι αλληλοβοηθήθηκαν στις συνθήκες πολέμου δείχνοντας ότι η ανθρωπιά δεν έχει εθνικότητα.

### **Η μικρή Λότη ως λογοτεχνικός χαρακτήρας**

Θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στη μικρή Λότη των διηγημάτων. Η συγγραφέας μέσω των κειμένων μας επιτρέπει να δούμε στιγμές από την παιδική της ηλικία και να βγάλουμε κάποια συμπεράσματα για τον χαρακτήρα της. Ήταν ένα κορίτσι που αγαπούσε πάρα πολύ την οικογένειά της. Δείχνει μεγάλη ενσυναίσθηση παρά το νεαρό της ηλικίας της Αντλαμβανόταν τις θυσίες που έκαναν οι γονείς της για τα παιδιά τους κι εκείνη με τη σειρά της έδειχνε έντονο ενδιαφέρον για την κατάστασή τους («*Σκέφτηκα πως έτσι θα καταντούσαν κι οι μεγάλοι στο σπίτι αν συνέχιζαν να μηντρώνε, για να έχουμε φαγητό μόνο εμείς τα παιδιά. Κι ύστερα θα πέθαιναν ένας ένας- ο μπαμπάς, η μαμά, η ξαδέρφη μας η Όλγα...*, σελ.48). Γρήγορα αντιλήφθηκε την αδυναμία της συμμαθήτριάς της Φλέρυσ Νταντωνάκη και με μεγάλη γενναιοδωρία της πρόσφερε τη σοκολάτα της («*Μήπως ήταν λίγα τα παιδιά που άκουγα τότε πως χάνονται κάθε μέρα από αρρώστιες, πείνα και κακουχίες; Πήγα κοντά της αμέσως και της πρόσφερα ό,τι πολυτιμότερο ένιωθα πως είχα εκείνη τη στιγμή*», σελ.84).

Ήταν ένα κοινωνικό παιδάκι, μιας και ήθελε να βρίσκεται συνεχώς με είτε με την παρέα του αδερφού της, Μάνου είτε με την ξαδέρφη της Όλγα είτε με κάποια συμμαθήτριά της. Πειθαρχούσε στους κανόνες των παιχνιδιών αλλά τα αγόρια δεν τη ήθελαν σαν συντροφιά τους λόγω του φύλου της. Εκείνη όμως δείχνει δυναμισμό διεκδικώντας μια θέση κοντά τους. Όταν δεν της άφηναν άλλη επιλογή αποκλείοντάς την από τα ομαδικά παιχνίδια τους εκείνη

παρουσιάζεται εφευρετική, δημιουργική και ονειροπόλα, καθώς της άρεσε να δημιουργεί τις δικές της ιστορίες. Αυτό το γεγονός προοικονομεί και τη μετέπειτα επιτυχημένη συγγραφική της πορεία.

### Ενήλικοι χαρακτήρες

Οι ήρωες της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου είναι καθημερινοί άνθρωποι, απλοί, προσιτοί και οικείοι και αγγίζουν τους αναγνώστες κάθε ηλικιακής κατηγορίας. Οι ενήλικοι χαρακτήρες του βιβλίου είναι κατά κύριο λόγο είτε συγγενείς της συγγραφέως (μητέρα, πατέρας, θείος Αλέκος, θείος Νίκος) είτε άνθρωποι, που συναναστρεφόταν μαζί τους (Τσαγκάρης κυρ-Κώστας, μπαρμπα-Θωμάς, ο κύριος Παρασκευαΐδης, ο οποίος τους έφερε το κουνελάκι τον Ασπρούλη, η κυρία Πόπη, που ήταν οικογενειακή τους φίλη και η δασκάλα του αδελφού της Μάνου). Είχε προσωπικές σχέσεις με τους προαναφερθέντες και τους αφιέρωσε μία ιστορία, κάνοντάς τους γνωστούς στο ευρύ κοινό αλλά και αλησμόνητους στην αιωνιότητα.

Οι δύο ιστορίες, που πρωταγωνιστούν δύο γυναίκες εκτός του συγγενικού κύκλου της Λότης ήταν η «Τρελή των Εξαρχείων» ή αλλιώς κυρα-Αυγούστα ή Ροζαλία, που φόβιζε τα παιδιά (και τη συγγραφέα μας) και «Πράσινα μανίκια και ο καιρός της σοκολάτας», με πρωταγωνίστρια τη Σοφία Βέμπο. Η μικρή Λότη γνώριζε μέχρι τότε την εθνική μας τραγουδίστρια μόνο ονομαστικά και αυτή η συνάντησή τους τη σημάδεψε για το υπόλοιπο της ζωής της.

### **6.2 Το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης**

«Το σκηνικό είναι ο χώρος και ο χρόνος που αναπτύσσεται η πλοκή και μέσα στον οποίο δρουν οι χαρακτήρες και αναδεικνύονται μέσα από τη σχέση τους με το χρονότοπο». (Αθανασόπουλος, 2005:60). Ο Αθανασόπουλος χωρίζει σε 4 ομάδες τα στοιχεία που συνιστούν το σκηνικό: το φυσικό περιβάλλον, εσωτερικό και εξωτερικό, τον χρόνο που μπορεί αν είναι ιστορικός, φυσικός ή και ψυχολογικός, τις κοινωνικές συνθήκες, δηλαδή ήθη και έθιμα, συνήθειες, συμπεριφορές και το κοινωνικό, διανοητικό, συγκινησιακό, ηθικό, και θρησκευτικό περιβάλλον. Σκηνικό ενός μυθιστορήματος δεν είναι απλά ο τόπος αλλά μπορεί να είναι τα κατάλληλα ονόματα και η ηλικία των χαρακτήρων, ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, η ενδυμασία, οι διατροφικές συνήθειες, η παρουσία χαρακτήρων με αντιθετικά γνωρίσματα εκείνων του πρωταγωνιστή, ώστε να δίνουν τη σωστή ατμόσφαιρα της εποχής.

Η έννοια του χωροχρόνου δεν είναι μια αφηρημένη μαθηματική θεωρία του Αϊνστάιν, αλλά μια απαραίτητη έννοια για την κατανόηση της ζωής. Είναι σημαντική για τον άνθρωπο η συνειδητοποίηση του χωροχρόνου ως ενιαίας οντότητας, καθώς αποτελεί το κριτήριο λήψης κρίσιμων αποφάσεων ζωής. Ο άνθρωπος κατανοεί ότι έχει ένα χρονικό όριο η ύπαρξή του και αυτό τον ενεργοποιεί, για να μην είναι παθητικός δέκτης γεγονότων στη ζωή του αλλά ο πρωταγωνιστής. Είναι σε θέση να παίρνει αποφάσεις, που θα καθορίζουν το μέλλον του χωρίς να φοβάται τις εξωτερικές συνθήκες.

Όλοι οι θεωρητικοί της λογοτεχνίας, συμφωνούν ότι στα ιστορικά και στα περιπετειώδη μυθιστορήματα, με μυθιστορηματικά στοιχεία ή με στοιχεία που ωριμάζουν τον πρωταγωνιστή το σκηνικό παίζει καθοριστικό ρόλο στην επίλυση των συγκρούσεων και στην ανάδειξη των χαρακτήρων. Στην περίπτωση του ιστορικού μυθιστορήματος ο χώρος και ο χρόνος είναι θεμελιώδης για τη δημιουργία του πλαισίου δράσης των ηρώων. Απαιτείται ακρίβεια στην παρουσίαση των πληροφοριών για το γεωγραφικό χώρο, όπου διαδραματίζονται τα γεγονότα, για να υπάρξει πιστή αναπαράσταση της καθημερινότητας των χαρακτήρων. Το σκηνικό μπορεί επίσης να παραπέμπει στο κοινωνικό στάτους του ήρωα, στην ψυχική του κατάσταση, να συμβολίζει, πιθανόν, τη μοναξιά του, τους φόβους του, τη νοσταλγική του διάθεση, τη χαρά. Έτσι, στα ιστορικά μυθιστορήματα και τις βιογραφίες, ο τόπος και ο χρόνος αποκτούν, τις περισσότερες φορές, πρωταρχική σημασία, γιατί αντικατοπτρίζουν με πιστότητα την κοινωνία στην οποία ζουν, τις ιδέες της εποχής, τους θρύλους, τις δοξασίες, τα ήθη και τα έθιμα και οι χαρακτήρες πιστοποιούν έτσι τη δική τους αληθοφάνεια.

### **Εξάρχεια**

Η συγγραφέας έχοντας η ίδια ζήσει ως παιδί στο κέντρο της Αθήνας, περιγράφει τα μέρη, όπου διαδραματίστηκαν οι ιστορίες της. Από το πρώτο κιάλας διήγημα γίνεται γνωστή η τοποθεσία του πατρικού σπιτιού της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου στα Εξάρχεια. Στο πρώτο διήγημα περιγράφεται από τη συγγραφέα μια διαδρομή, που είχε ως εκκίνηση τα Εξάρχεια και μέσω των οδών Θεμιστοκλέους και Αραχώβης, διέσχισε τον πεζόδρομο της Βαλτετσίου, για να φτάσει στο υπόγειο της κυρα- Αυγούστας, που ήταν ο φόβος και ο τρόμος των παιδιών (« *Καρφίτσα δε θα πέφτει και στις καρέκλες της παραπάνω γωνίας, Θεμιστοκλέους και Βαλτετσίου, εκεί που άλλοτε ήταν η ΕΒΓΑ της γειτονιάς.*» σελ.14, «*Μπαίνω στο πεζόδρομο της Βαλτετσίου.*», σελ.15, «*Εκεί ακριβώς που ήταν το υπόγειο της κυρα-Αυγούστας.*», σελ.15).

Οι ήρωες ζουν και κινούνται σε ένα αστικό περιβάλλον, στο κέντρο μάλιστα της Αθήνας, που ήταν και η έδρα δράσης των Γερμανών. Δεν υπάρχει κάποια περιγραφή δραστηριότητας σε επαρχιακό μέρος, όπου τα παιδιά ζούσαν με μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων ομολογουμένως. Γίνεται απλά μια αναφορά στις Σέρρες, τόπο καταγωγής του πατέρα της Λότης και του θείου της Νίκου («*ΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ, τις Σέρρες-ή τα Σέρρες όπως λένε την πόλη τους οι ίδιοι οι Σερραίοι-όταν ήμουν παιδί την είχα στη φαντασία μου σαν τόπο απρόσιτο, σχεδόν μυθικό*», σελ.53).

### **Η Οικία της οικογένειας Πέτροβιτς**

Το σπίτι είναι σκηνικό στις περισσότερες ιστορίες του βιβλίου και αποτελεί σημείο ηρεμίας και ασφάλειας ολόκληρης της οικογένειας. Είναι ένας χώρος ευτυχίας πέρα των συνθηκών που μπορεί να ζουν. Το σπίτι φαίνεται ευρύχωρο, καθώς διέθετε υπόγειο, καταφύγιο και ταράτσα. Σε γενικές γραμμές δεν υπάρχουν περισσότερες λεπτομέρειες από το εσωτερικό ή

το εξωτερικό της οικίας. Το πατρικό σπίτι της οικογένειας Πέτροβιτς αναφέρεται στο διήγημα «Ο θεός από το φεγγάρι» («διηγείται πώς και γιατί είχε κάνει ένα τόσο μακρύ και άζαφνο ταξίδι ως την Αθήνα κι είχε φτάσει στο σπίτι μας μια τέτοια επικίνδυνη ώρα», σελ.57) και στο «Ο κατάσκοπος Παναγιώτης» («Ο ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΗΡΘΕ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΑΣ την τελευταία παραμονή Χριστουγέννων της Κατοχής, στις 24 Δεκεμβρίου του 1943»,σελ.60, «Στο σπίτι μας για πάντα ο χαμογελαστός Παναγιώτης», σελ.61, «Έκαναν το σπίτι άνω κάτω. Κατέβηκαν και στο υπόγειο. Μπήκαν στο καταφύγιο, εκεί που χωνόμασταν όλη η οικογένεια και μπόλικοι γείτονες μαζί για ώρες και ώρες», σελ.63).

### **Ο Λόφος του Στρέφη**

Ο λόφος του Στρέφη είναι η δεύτερη πιο συχνή τοποθεσία, που αναφέρεται μέσα στα κείμενα, μετά από το πατρικό σπίτι της οικογένειας. Λειτουργεί συμβολικά στο βιβλίο, καθώς ήταν τοποθεσία ξενοιασιάς και παιχνιδιού για τα παιδιά του κέντρου της Αθήνας στην Κατοχή. Εκεί ήταν η διέξοδός τους, το μέρος όπου ξεχνούσαν τις δυσκολίες της καθημερινότητάς και περνούσαν ώρες χαράς, όταν αυτό ήταν εφικτό. Μάλιστα η ίδια η συγγραφέας δείχνει την ιδιαίτερη αδυναμία που τρέφει για αυτό το μέρος των παιδικών της χρόνων, επειδή ήταν μέρος ονειροπόλησης για εκείνη: « Στο λόφο τους Στρέφη ανεβαίνω ακόμη και τώρα πολλές φορές για περίπατο, γιατί εξακολουθεί αν είναι πανέμορφος. Κι ανηφορίζοντας το χωματόδρομο θαρρώ πως ακούω τα λόγια του: Ο λόφος είναι δικός σου να το ξέρεις! Εδώ μπορείς να κάθεται όσο θέλεις και αν διασκεδάζεις με τον τρόπο σου: Να σκέφτεσαι, να ονειρεύεσαι, να χαίρεσαι τη φύση, να τραγουδάς δυνατά ή από μέσα σου, να λες μια προσευχή...»(σελ.73)

Ο λόφος αναφέρεται και στο διήγημα «Οι καραμέλες» («σκαρφάλωνε συχνά για να παίξει στο λόφο του Στρέφη.» σελ.24, «Τα αγόρια στον Στρέφη δε σκοτιζόνταν και πολύ για όσα έβλεπα εγώ στα παραμύθια που σκάρωνα.» σελ.26,). Μάλιστα στο συγκεκριμένο ο λόφος αποτέλεσε το «ιερό» μέρος που η μικρή Λότη έθαψε τις καραμέλες της και ανυπομονούσε να φυτρώσει μια καραμελιά. Επίσης, για τον λόφο γίνεται μια αναφορά στο διήγημα «Ο αθάνατος τσαγκάρης» («είπα και βγήκα χοροπηδώντας από το τσαγκάρικο, έτοιμη για νέες εξορμήσεις στις πλαγιές του Στρέφη», σελ.43).

Στην ιστορία «Ο μπαρμπα-Θωμάς και τα παγόνια» αποτελεί το βασικό σκηνικό του και . Ο μπαρμπα-Θωμάς ήταν ο φύλακας του λόφου και έμενε σε ένα σπιτάκι εκεί. («Την εποχή εκείνη, ωστόσο, τα χρόνια της Κατοχής- Γενάρης του 1944 θα ήταν- μονάχα ο μπάρμπα-Θωμάς του Στρέφη μ'ένοιαζε εμένα. Πάντα χαμογελαστός και καλοσυνάτος, ο ασπρομάλλης φύλακας γλυκομιλούσε στα παιδιά που ανέβαιναν για παιχνίδι, φρόντιζε να είναι καθαρός ο λόφος, περιποιόταν όσο μπορούσε τα δέντρα, τσίτσε με ό,τι έβρισκε τα ελάχιστα ζωντανά που είχαν απομείνει εκεί και, όταν ερήμωνε ο λόφος του σούρουπο, μαζευτόταν στο μικρό του σπιτάκι να ξεκουραστεί.» , σελ.68. Ο ίδιος αφηγείται στην μικρή συγγραφέα την ιστορία του λόφου, η οποία ξεκινάει από την αρχαιότητα («Ο λόφος του Στρέφη να θυμάσαι πως είναι αρχαίος όσο κι ο βράχος της Ακρόπολης, όσο και ο Λυκαβηττός», σελ.70). Αναδεικνύεται μάλιστα μια μορφή του λόφου πολύ διαφορετική από τη σημερινή, καθώς περιγράφεται με κλουβί με παγόνια (« Το μεγάλο κλουβί, όπου μέχρι πέρσι έβλεπες πέντ'έξι παγόνια πανέμορφα ήταν λίγο πιο πάνω», σελ.69) και λίμνη με χρυσόψαρα («ως και η λίμνη άδειασε λίγο λίγο από τα χρυσόψαρα», σελ.71). Η αλλαγή της ομορφιάς του συγκεκριμένου τοπίου κατά τη

διάρκεια της Κατοχής, οδηγεί τόσο τα παιδιά ήρωες όσο και τους σημερινούς αναγνώστες να κατανοήσουν την εξαθλίωση και την ανάγκη, στην οποία βρέθηκαν τότε οι Αθηναίοι, για να αντιμετωπίσουν τα ζώα του λόφου ως τροφή τους.

### **Η Μπλε πολυκατοικία**

Η Μπλε πολυκατοικία είναι μια από τις παλαιότερες πολυκατοικίες της Αθήνας. Εγείρεται το 1933 και το μπλε, στο οποίο, οφείλει και την ονομασία της, εμπνεύστηκε ο διακεκριμένος Έλληνας ζωγράφος Σπύρος Παπαλουκάς. Έκτοτε, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της πόλης, «μεγαλώνοντας» με αυτή και παίζοντας ενεργό ρόλο σε διάφορα σημαντικά γεγονότα. Ένοικοί της έχουν υπάρξει σπουδαίες προσωπικότητες της καλλιτεχνικής και πολιτικής σκηνής της Αθήνας. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν η «εθνική μας φωνή» Σοφία Βέμπο και πληθώρα άλλων. Καθόλου συμβολική δεν είναι η παρουσία της «Μπλε» στην ιστορία της πόλης. Ίσα ίσα, υπήρξε πιο ενεργή από ποτέ, συμβάλλοντας στα τεκταινόμενα όσο καμία άλλη. Πιο χαρακτηριστικά, κατά την διάρκεια της δικτατορίας Μεταξά και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε το «στρατηγείο» της αντικατασκοπικής οργάνωσης «Μίδα» καθώς και επιτελείο για την ομάδα του αξιωματικού Γιάννη Τσιγάντε. Επιπλέον, στοιχεία αναφέρουν ότι την εποχή των Δεκεμβριανών έγιναν τρεις απόπειρες για την ανατίναξη της από τους μαχητές της ΕΛΑΣ.

Ως κάτοικος του κέντρου της Αθήνας, η συγγραφέας αναφέρει τη μπλε πολυκατοικία των Εξαρχείων σε δύο διηγήματά της : «Η τρελή των Εξαρχείων» και στα «Πράσινα μανίκια και ο καιρός της σοκολάτας». Στο πρώτο διήγημα αποτελεί σημείο αναφοράς της διαδρομής που ακολουθούσε η συγγραφέας και δεν επιτελεί κάποια άλλη λειτουργία («το παλιό ζαχαροπλαστείο, εκεί, στο ισόγειο της μπλε πολυκατοικίας, που είχε τον καιρό του πολέμου στην ταράτσα της τη μαύρη μεγάλη σειρήνα να σημαίνει τους συναγερμούς», σελ.14).

Στο δεύτερο διήγημα αποτελεί το βασικό σκηνικό της ιστορίας και αποκτά συμβολική αξία για τη μικρή Λότη. Στη Μπλε πολυκατοικία, πήγε να επισκεφτεί τη Σοφία Βέμπο, η οποία σε έναν συναγερμό την καθησύχασε με ένα κομματάκι σοκολάτας. (« Μ' άρπαξε λοιπόν από το χέρι και πήγαμε μαζί στην περίφημη μπλε πολυκατοικία των Εξαρχείων – εκεί έμενε η «τραγουδίστρια της νίκης». Όπως άκουγα να τη λένε οι μεγάλοι την κυρία Βέμπο», σελ.77, «Η μεγάλη σειρήνα που βρισκόταν στην ταράτσα της μπλε πολυκατοικίας βάλθηκε να ουρλιάζει», σελ.79). Η ίδια η συγγραφέας παραδέχεται ότι από εκείνη τη στιγμή σ' εκείνη την πολυκατοικία συνδύασε τη σοκολάτα με την ανακούφιση και την ηρεμία. Γίνεται επομένως κατανοητή και η επιλογή του τίτλου του βιβλίου της. «Ο καιρός της σοκολάτας» σήμαινε το τέλος μιας επώδυνης εποχής για την Ελλάδα μέσα από τα μάτια ενός μικρού κοριτσιού.

### **Το Σχολείο**

Το σχολείο γίνεται σημείο αναφοράς σε δύο διηγήματα : στο «Τα δάκρυα της δασκάλας» και στο «Ένα σοκολατάκι για μια μικρή τραγουδίστρια». Αδιαμφισβήτητα, το σχολείο αποτελούσε ένα πλαίσιο ασφάλειας για τα μετά από το σπίτι τους. Τα παιδιά είχαν τη

δυνατότητα -ίσως και πολυτέλεια για την εποχή- να είναι αμέριμνα από τις έγνοιες της εποχής και να μοιράζονται στιγμές με τους φίλους τους.

Στο διήγημα με τη δασκάλα λειτουργεί ως το βασικό φόντο λόγω του ότι εκεί δινόταν τότε το συσσίτιο στα παιδιά (« *Κι έτσι γινόταν από κείνη τη μέρα σε κάθε συσσίτιο που κουβαλούσαμε οι δυο μας από το σχολείο*», σελ.49) αλλά ταυτόχρονα λειτουργεί και ως σκηνικό μύησης στην ωριμότητα του αδελφού της, του Μάνου. Στην τάξη του διαδραματίστηκε η ιστορία, η οποία ενώ ξεκίνησε ως «πλάκα» από πλευράς των παιδιών κατέληξε στη συνειδητοποίηση της πείνας της δασκάλας τους («*Ένα μεσημέρι, γυρίζοντας ο αδερφός μου από το σχολείο, δεν ήθελε να βάλει μπουκιά στο στόμα του*», σελ.50, «*Σε λίγο χτύπησε το κουδούνι να μπουνε στην τάξη*», σελ.50, «*Όταν μπαίνανε όλοι στην τάξη, έκλεινε την πόρτα*», σελ.51, «*Κοντά στην πόρτα της τάξης σκεφτόταν σκυφτή, σα να ψαχούλευε κάτι*», σελ.51,).

Στο τελευταίο διήγημα αποτελεί φόντο μιας σχολικής ανάμνησης της Λότης από την τάξη της, που φοιτούσε μαζί με τη γνωστή τραγουδίστρια Φλέρυ Νταντωνάκη, στην οποία αφιερώνεται και η ιστορία (« *Όπως ήταν τότε, τον τελευταίο χειμώνα της Κατοχής, όταν καθόμασταν δίπλα δίπλα στην πρώτη δημοτικού κι εγώ έτρεμα μην αρρωστήσει, μην πάθει κανένα κακό από το λίγο φαγητό που καταλάβαινα ότι έτρωγε*», σελ.84).

### **Το Τσαγκαράδικο**

Στο ομώνυμο διήγημα με τον θάνατο τσαγκάρη περιγράφεται το τσαγκαράδικο του, το οποίο βρισκόταν απέναντι από το πατρικό σπίτι της Λότης. Η μικρή Λότη, το επισκεπτόταν συχνά, για να επιδιορθώνει τα υποδήματά της, μιας και δεν υπήρχε τότε η δυνατότητα αγοράς καινούριων υποδημάτων. Είναι ο χώρος εργασίας του πρωταγωνιστή της συγκεκριμένης ιστορίας και δεν έχει κάποιον άλλο ενεργό ρόλο στην εξέλιξη. Η περιγραφή του προσθέτει στην αληθοφάνεια της διήγησης, καθώς μας παρουσιάζει στοιχεία για τον χαρακτήρα του τσαγκάρη («*Τότε, το 1943, ο μόνος τσαγκάρης που ήξερα ήταν ο κυρ Κώστας, με το παλιό μικρό τσαγκαράδικο σ' ένα μονόροφο κτίσμα, Εμμανουήλ Μπενάκη και Ανδρέου Μεταξά γωνία, δίπλα στο «Γραφείο Κληματιανού», απέναντι από το πατρικό μου σπίτι, στα Εξάρχεια*», σελ. 38).

### **6.3 Σκιαγράφηση των ηρώων μέσα από το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης**

#### **Οι ενήλικοι**

Οι ενήλικοι χαρακτήρες εμφανίζονται πολύ ανθρώπινοι και ήρεμοι σε γενικοί γραμμές, παρά το γεγονός ότι βιώνουν μία δύσκολη πραγματικότητα. Προσπαθούν παρά τις δυσκολίες να συνεχίσουν τις ζωές τους. Βλέπουμε οικογενειακές στιγμές στην οικία των Πέτροβιτς («*Σήμερα θα φάμε κοτόπουλο κοκκινιστό!*» μας ανήγγειλε η μητέρα κι έφερε στην τραπεζαρία την πατιέλα με το φαγητό που μοσχομύριζε», σελ.21, «*γέμισαν κρασί τα ποτηράκια των μεγάλων, τσούγκρισαν, ήπιαν μια γουλιά*», σελ.57). Η μοναδική περίπτωση, που κάποιος εμφανίζεται ως «κακός» είναι οι Γερμανοί, οι οποίοι στην ιστορία του «Κατάσκοπου Παναγιώτη» συλλαμβάνουν τον πατέρα του μικρού κοριτσιού λόγω μιας λεκτικής

παρεξήγησης. («*πεντ'έξι Γερμανοί στρατιώτες οπλισμένοι σαν αστακοί*», σελ.62, «*μίλησε ο προδότης διερμηνέας εξ ονόματος των Γερμανών της Γκεστάπο.*», σελ.63)

Η συγγραφέας καταφέρνει να μην προκαλέσει άγχος ούτε στενοχώρια στον νέο αναγνώστη μέσω των περιγραφών της. Όπως έχει ειπωθεί, «γράφεις ό,τι είσαι και είσαι ό,τι γράφεις». Ο συγγραφέας πρέπει να νιώθει και να έχει ο ίδιος ελπίδα και κουράγιο για τη ζωή, για να τ'αφήσει να βλαστήσουν και στα βιβλία του. (Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, 1995:20). Έχει την ικανότητα ακόμα και εξαφανίσεις κάποιων προσώπων (τρελή των Εξαρχείων, μπαρμπά-Θωμάς, κυρία Πόπη Αστριά) ή δολοφονίες (Γιώργος ξάδερφος τσαγκάρη, Λέλα Καραγιάννη) λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων και πράξεων να μην τρομοκρατούν το παιδικό αναγνωστικό κοινό. Γίνονται υπαινιγμοί χωρίς να δίνονται πολλές λεπτομέρειες («*Ο Γιώργος, ο βοηθός του τσαγκάρη, ο αγαπημένος του ξάδερφος με τους κατακόκκινους λεκέδες στο στήθος*», σελ.45).

Την ίδια στιγμή όμως δεν αποκρύπτεται η αλήθεια ούτε ωραιοποιείται η κατάσταση της εποχής. Στο διήγημα «*Τα δάκρυα της δασκάλας*» φαίνεται ολοκάθαρα η πείνα, που επικρατούσε, κάνοντας τη δασκάλα να φτάσει στο σημείο να γλείψει τη γλυκόζη από το πόμολο της πόρτας («*Είχε σκύψει κι έγλειφε την με λαχτάρα μια το χερούλι της πόρτας, μια την παλάμη της... Υστερα γύρισε και τους κοίταζε με παράπονο. Στα μάγουλά της έτρεχαν δάκρυα*», σελ.51). Ο φόβος από τις άλογες συλλήψεις που πραγματοποιούσαν οι Γερμανοί εμφανίζεται στον «*Κατάσκοπο Παναγιώτη*» («*τρόμαζαν όλοι στο σπίτι*», σελ.62, «*Πάγωσε ο πατέρας, μεγάλωσαν αφύσικα τα μάτια της μάνας μου, τρεμούλιασαν τα χείλια της ξαδέρφης μας της Όλγας, χλώμιασε ο αδερφός μου, το δικό μου το στόμα έγινε κατάξερο*», σελ.63) .

### Τα παιδιά

Τα παιδιά αν και ζουν σε συνθήκες μεταπολεμικές, φτώχειας και στερήσεων, δεν σταματούν να είναι παιδιά. Παίζουν, όταν υπάρχει διαθέσιμος χώρος και χρόνος («*το μόνο κορίτσι σε κείνο το τσούρμο που, παρ'όλο το λίγο φαΐ, σκαρφάλωνε συχνά για να παίξει στο λόφο του Στρέφη.*», σελ.24, «*Σίγουρα νωρίς το απόγευμα θ' ανεβαίναμε πάλι με την παρέα του αδερφού μου στο λοφάκι, έστω και για λίγο, μέχρι να δύσει ο ήλιος*», σελ.43). Δεν υπήρχαν πολλά ασφαλή σημεία για παιχνίδι αλλά εκείνα είχαν ανακαλύψει και ανέτρεχαν συχνά στο λόφο του Στρέφη, για να ζήσουν στιγμές ανέμελου παιχνιδιού («*Σίγουρα νωρίς το απόγευμα θ' ανεβαίναμε πάλι με την παρέα του αδερφού μου στο λοφάκι, έστω και για λίγο, μέχρι να δύσει ο ήλιος*», σελ.43). Οι ευκαιρίες για παιχνίδι οπωσδήποτε συνέβαλαν στην ψυχική ισορροπία τους, γιατί ζούσαν θηριωδίες στην καθημερινότητά τους, παρά το γεγονός ότι η συγγραφέας δεν τις παραθέτει με τρόπο που να ταράζει τον αναγνώστη της.

Τα παιδιά συνεχίζουν να συμπεριφέρονται συναισθηματικά παρά τη σκληρότητα της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα με τον Ασπρούλη, όπου στενοχωρήθηκαν μόλις κατάλαβαν ότι τον έχασαν ως φίλο τους, καθώς χρησιμοποιήθηκε ως φαγητό («*Άδικα προσπαθούσε η μάνα μας να του (:Μάνου) εξηγήσει ότι τα κουνέλια αυτόν τον προορισμό έχουν, και μάλιστα σε καιρό πείνας φοβερής, που τα παιδιά πρέπει με κάθε θυσία να τρώνε, για να μεγαλώσουν. Εκείνος έκλαιγε απαρηγόρητα.*», σελ.22, «*Κοίταξα περίλυπη τα θηλυκά παγόνια, κι ας είχαν γλιτώσει. Δεν μου άρεσε που είχαν μείνει έτσι μόνα τους*», σελ.72). Το αθώο παιδικό μυαλούδάκι δεν μπορεί να χωρέσει τη θηριωδία, που μπορεί να σκεφτεί ο



ανθρώπινος νους. Δεν έχουν τη δυνατότητα να σκεφτούν με σκληρότητα όσο δύσκολες συνθήκες κι αν αντιμετωπίζουν.

Επιπλέον, φαίνονται χαρακτηριστικά της παιδικής ιδιοσυγκρασίας όπως για παράδειγμα ο αυθορμητισμός («Και τώρα τούτα τα δύο δεν ανοίγουν την ουρά τους από λύπης, επειδή άρπαζαν οι κλέφτες τα υπόλοιπα;», σελ.71,κατάσκοπος Παναγιώτης) αλλά και η προδιάθεσή τους να είναι ευτυχισμένα με πολύ απλά πράγματα, όπως για παράδειγμα με ένα κομμάτι σοκολάτας («Και μου έβαλε στο χέρι ένα μικρούτσικο κομμάτι από τα πιο δυσεύρετα πράγματα εκείνης της εποχής: Ένα κομματάκι σοκολάτα!»,σελ. 59, «Σκέφτομαι καμιά φορά πως ίσως από τότε δέθηκε μέσα μου η γεύση της σοκολάτας με την ανακούφιση, τη σιγουριά, την ηρεμία... Μπορεί από τότε, όποτε χρειάζομαι τούτα τα συναισθήματα, να λέω μέσα μου καιρός για σοκολάτα», σελ.80, «Πήγα κοντά της αμέσως και της πρόσφερα ό,τι πολυτιμότερο ένιωθα πως είχα εκείνη τη στιγμή...δίνοντάς της το τελευταίο σοκολατάκι που είχε απομείνει στο μικρό μου καλάθι», σελ.84).

Ταυτόχρονα, η συγγραφέας κάνει αναφορές σε στρεσογόνες στιγμές των παιδιών, για να μην ωραιοποιεί την κατάσταση που βίωναν. Το γεγονός ότι έζησαν αυτή τη χρονική στιγμή ως παιδιά δεν καταργεί τη δυσκολία της αλλά οπωσδήποτε τους προσέδωσε δυναμισμό («εγώ έκλαιγα μονάχη»,σελ.64, «Ανοίξαμε με λαχτάρα», σελ.64, «Εγώ είχα κλείσει τα αυτιά μου κι έτρεμα σύγκορμη. Πάντα με τάραζε κείνος ο στριγκός, απαίσιος ήχος μα τούτη τη φορά ήταν πολύ δυνατότερος, πολύ πιο τρομαχτικός, έτσι που είχαμε τη σειρήνα πάνω από το κεφάλι μας.»,σελ79).

#### **6.4 Η επίδραση των συνθηκών στην εξέλιξη των χαρακτήρων**

##### Οι ενήλικοι χαρακτήρες

Η επίδραση του πολέμου αλλά και της Κατοχής είναι πιο έντονη στα λεγόμενα και τις συμπεριφορές των ενηλίκων χαρακτήρων των αφηγημάτων του βιβλίου. Υπάρχει μια αναστάτωση στην καθημερινότητά τους. Δεν έχουν το δικαίωμα να εκφράζονται πολιτικά με ελευθεία, γιατί φοβούνται τις διώξεις ή ακόμα χειρότερα και τον θάνατο. Δεν είναι λίγα άλλωστε τα παραδείγματα που παρουσιάζονται να τιμωρήθηκαν («Ίσως να βγήκε πάλι τη νύχτα και να την έπιασε η Γκεστάπο», σελ.17, «Πολλά χρόνια αργότερα έπεσε στα χέρια μου ένα βιβλίο με ονόματα αντιστασιακών που εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς. Το μάτι μου έπεσε σ'ένα όνομα γνωστό και μαζί ασυνήθιστο: Αυγούστα..», σελ.17, «Ο Γιώργος, ο βοηθός του τσαγκάρη, ο αγαπημένος του ξάδερφος με τους κατακόκκινους λεκέδες στο στήθος, σ'αυτό τον πόλεμο ήταν μαχητής: στην Αντίσταση»,σελ.45, «Κι έφυγε πραγματικά. Χάθηκε από τη γειτονιά την άλλη κιόλας μέρα. Κάτι για Μέση Ανατολή άκουσα τη μάνα μου να λέει ψιθυριστά σε μία θεία, κάτι για αντίσταση, για κίνδυνο που έτρεξε να τη συλλάβουν κι αυτή και τον άντρα της οι Ναζί», σελ.61, «Όταν έληξε ο πόλεμος, κάποιοι είπαν στη γειτονιά ότι ο φύλακας του λόφου είχε πεθάνει στη Γερμανία, σ'ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης όπου τον είχαν μεταφέρει οι Ναζί, επειδή έκρυβε τα βράδια στο σπιτάκι του αγωνιστές της Αντίστασης»,σελ.73, «Εγώ θα

φύγω για λίγο καιρό, θα πάω στη Μέση Ανατολή, στην Αίγυπτο ίσως ή αλλού, δεν ξέρω, μα όταν τελειώσει ο πόλεμος θα γυρίσω», σελ.79) .

Πολλές φορές οι «μεγάλοι» στα μάτια των παιδιών λόγω της ανέχειας της εποχής συμπεριφέρονταν ακραία-για τα σημερινά δεδομένα («*Τα παγόνια τα έκελψαν κάτι πεινασμένοι, κοριτσάκι μου, να τα φάνε αντί για κοτόπουλο*», «*Θηρίο γίνεται ο άνθρωπος από την πείνα. Ως και η λίμνη άδειασε λίγο λίγο από τα χρυσόψαρα*», σελ.71). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δασκάλα του Μάνου, η οποία έφτασε στο σημείο να γλείψει τη γλυκόζη από το πόμολο της πόρτας εξαιτίας της μεγάλης της πείνας («*Είχε σκύψει κι έγλειψε την με λαχτάρα μια το χερούλι της πόρτας, μια την παλάμη της... Ύστερα γύρισε και τους κοίταζε με παράπονο. Στα μάγουλά της έτρεχαν δάκρυα*», σελ.51). Επίσης, η μητέρα της οικογένειας, αν δεν ήταν πραγματική ανάγκη δεν θα μαγείρευε το κουνελάκι τους, που είχαν σαν κατοικίδιο και υπεραγαπούσαν τα παιδιά («*Ο πατέρας, η μάνα μου και η ξαδέλφη μας η Όλγα είχαν μείνει μισοί από την αδυναμία. Ό,τι φαγώσιμο έβρισκαν, το έδιναν πρώτα σε μας τα παιδιά, τον εφτάχρονο αδερφό μου κι εμένα, δύο χρόνια μικρότερη. Εκείνοι έτρωγαν το λιγοστό που περίσσευε.*», σελ.20, «*Αδिका προσπαθούσε η μάνα μας να του (:Μάνου) εξηγήσει ότι τα κουνέλια αυτόν τον προορισμό έχουν, και μάλιστα σε καιρό πείνας φοβερής, που τα παιδιά πρέπει με κάθε θυσία να τρώνε, για να μεγαλώσουν. Εκείνος έκλαιγε απαρρηγόρητα.*», σελ.22).

### Τα παιδιά

Ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος για την Ελλάδα, όπου τα παιδιά έχασαν απότομα την αθωότητά τους. Οι παιδικοί χαρακτήρες των βιβλίων βέβαια κρατάνε όλα τα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας. Συνέχιζαν να παίζουν αλλά οπωσδήποτε τα παιχνίδια τους ήταν επηρεασμένα από τις καταστάσεις που ζούσαν. Προτιμούσαν να παίζουν δηλαδή παιχνίδια με πολεμικούς ρόλους («*Καθρεφτίσματα του πολέμου των αγοριών τα παιχνίδια, και που θέση για μένα*», σελ.24, «*Τα κορίτσια δεν πολεμάνε*», σελ.24, «*Γιατί σαν να μην έφτανε που έλιωναν από μόνα τους τα ρούχα των αγοριών, του λόγου τους τα ζέσκιζαν κιόλας με τα παιχνίδια τα πολεμικά, με τα καλάμια-τουφέκια, με τις πέτρες- χειροβομβίδες πίσω στην τσέπη και με τα ξερόκλαδα για πιστόλια.*», σελ.26, «*Και πώς γίνεται παιχνίδι χωρίς εχθρούς;*», σελ.28).

Την ίδια στιγμή βέβαια δεν παραγκωνίζεται μέσα από τις σελίδες του βιβλίου η αισιοδοξία! Όπως έχει ειπωθεί, «γράφεις ό,τι είσαι και είσαι ό,τι γράφεις». Ο συγγραφέας πρέπει να νιώθει και να έχει ο ίδιος ελπίδα και κουράγιο για τη ζωή, για να τ' αφήσει να βλαστήσουν και στα βιβλία του» (Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου,1995 :20). Η συγγραφέας επισημαίνει ότι το παρελθόν των παιδιών δεν αποτέλεσε εμπόδιο για την επίτευξη των στόχων τους. Ενδεικτικά μία συμμαθήτρια της εξελίχθηκε σε αργότερα σε μια μεγάλη τραγουδίστρια («*Ένα κοινό που χρόνια αργότερα, όταν ο πόλεμος κι ο εμφύλιος σπαραγμός είχαν γίνει πια ιστορία, θ' απλωνόταν πέρα από την πατρίδα της και θα λάτρευε τη Φλέρυ Νταντωνάκη.*», σελ.85) αλλά και η ίδια που σκαρφιζόταν ιστορίες ως παιδί κατάφερε να γίνει μία από τις πιο αγαπητές συγγραφείς της χώρας («*Θα με βάλεις κι εμένα σε ένα παραμύθι;*», σελ.42, «*Σαράντα τρία χρόνια αργότερα, πήρα την απόφαση να τηρήσω επιτέλους την παιδική μου υπόσχεση και ν' αρχίσω να γράφω ένα μυθιστόρημα για την Κατοχή, όπου ρόλο σημαντικό θα είχε ένας Κώστας τσαγκάρης.*», σελ.47).

Ένα εξίσου σημαντικό στοιχείο προς αναφορά είναι το γεγονός ότι επειδή τα παιδιά εκείνης της εποχής, ζούσαν σε πολιτικοποιημένα περιβάλλοντα, βιώνουν με έναν εξατομικευμένο τρόπο την πολιτική, κυρίως μέσα από τις σχέσεις τους με τους ενηλίκους γύρω τους. Στη συνέχεια, με τη σειρά τους είναι και αυτοί σε θέση να διαμορφώσουν πολιτική άποψη και να δράσουν αναλόγως. Μέσα στο βιβλίο αναφέρεται πολλές φορές ότι κάποιο πρόσωπο ανήκε στην αντίσταση (*«Πολλά χρόνια αργότερα έπεσε στα χέρια μου ένα βιβλίο με ονόματα αντιστασιακών που εκτελέστηκαν από τους Γερμανούς.»*, σελ.17, *«Ο Γιώργος, ο βοηθός του τσαγκάρη, ο αγαπημένος του ξάδερφος με τους κατακόκκινους λεκέδες στο στήθος, σ' αυτό τον πόλεμο ήταν μαχητής: στην Αντίσταση.»*, σελ.45, *«μίλησε ο προδότης διερμηνέας εξ ονόματος των Γερμανών της Γκεστάπο.»*, σελ.63). «Το βιωμένο ντοκουμέντο, στοιχείο πολύ εκμεταλλεύσιμο από τη λογοτεχνία, ήρθε ως αυθεντική μορφή λόγου ν'αξιοποιήσει την ανακάλυψη και απελευθέρωση της φωνής του παιδιού μετά από αιώνες καταπίεσης και σκληρής χειραγώγησης της από το λόγο των μεγάλων». (Πέτροβιτς Ανδρουτσοπούλου,2005 :208)

Εκείνη την εποχή στην Ελλάδα ακόμα η θέση της γυναίκας ήταν παραγκωνισμένη, όπως φαίνεται και από τα παιχνίδια των παιδιών (*« Δεν παίζουνε τα κορίτσια μ'έκαναν πέρα. «Τα κορίτσια δεν πολεμάνε» μ'έσπρωχναν άσπλαχνα»*, σελ.24 *«Οι φίλοι του αδερφού μου, όσο κι αν μεγάλωνα, δεν έλεγαν να με βάλουν στο παιχνίδι- «νιάνιαρα» και κορίτσια, επέμεναν, δεν είχαν θέση στον «πόλεμο» που έπαιζαν»*,σελ.41,). Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο, που έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της εποχής, είναι ότι βασικοί ήρωες, που συναντάμε στα βιβλία της Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου δεν είναι μόνο αγόρια. Στο προς μελέτη βιβλίο η βασική ηρωίδα- συγγραφέας, επιζητεί να κατακτήσει ισότιμη θέση δίπλα στα αγόρια-ήρωες, τον αδελφό της Μάνο και την παρέα του. Αυτή η διεκδίκηση από πλευράς της ενισχύεται και από το γεγονός ότι και το οικογενειακό της περιβάλλον δεν έκανε διακρίσεις στα παιδιά λόγω του φύλου τους (Αργυρίδης, 2012:79).

## **H' ΚΕΦΑΛΑΙΟ: ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ**

### **7.1 Διδακτική πρόταση για την ιστορία με βάση το ιστορικό μυθιστόρημα *Ο καιρός της σοκολάτας***

Δύο βδομάδες πριν από τη διδασκαλία του κεφαλαίου της Ιστορίας, που αναφέρεται στην Κατοχή ο δάσκαλος μπορεί να αναθέσει στους μαθητές του την ανάγνωση του ιστορικού μυθιστορήματος της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου *Ο καιρός της σοκολάτας*. Λόγω εξοικονόμησης χρόνου θεωρείται καταλληλότερο να έχει προηγηθεί η ανάγνωση του βιβλίου από τους μαθητές. Θα υπάρχει ταυτόχρονα η δυνατότητα να έχουν μια σφαιρική άποψη για

τα διηγήματα του βιβλίου. Όταν η ύλη «φτάσει» στο συγκεκριμένο σημείο είναι εφικτή η επεξεργασία των αποσπασμάτων. Ο προτεινόμενος διδακτικός τρόπος προσέγγισης είναι η μελέτη του ιστορικού μυθιστορήματος σε ομάδες εργασίας των δύο ατόμων και στην καθεμία να ανατεθεί μια συγκεκριμένη δραστηριότητα.

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να αναθέσει στα ζευγάρια εργασίας τις παρακάτω δραστηριότητες:

Το 1<sup>ο</sup> ζευγάρι να προχωρήσει στο χαρακτηρισμό των ηρώων-πρωταγωνιστών.

Το 2<sup>ο</sup> ζευγάρι να περιγράψει τους χώρους του ιστορικού μυθιστορήματος και να τους συγκρίνει με τη σημερινή εικόνα τους και τη χρήση τους.

Το 3<sup>ο</sup> ζευγάρι να συγκεντρώσει υλικό από εφημερίδες ή άλλα έντυπα της εποχής με αναφορές σε γεγονότα ή πρόσωπα του μυθιστορήματος.

Το 4<sup>ο</sup> ζευγάρι να διατυπώσει τις θέσεις του για τη διαφύλαξη του αγαθού της ειρήνης.

Το 5<sup>ο</sup> ζευγάρι να ερευνήσει τη θέση του παιδιού εκείνη την εποχή και να την ανατιπαραθέσει με το παρόν.

Το 6<sup>ο</sup> ζευγάρι να δημιουργήσει ένα ζωγραφικό έργο βάσει του μυθιστορήματος.

Το 7<sup>ο</sup> ζευγάρι να γράψει μια σατιρική ιστορία με γεγονότα της εποχής.

Το 8<sup>ο</sup> ζευγάρι να συνθέσει ένα μουσικό κομμάτι με πηγή έμπνευσης μιας ιστορία από το βιβλίο.

Το 9<sup>ο</sup> ζευγάρι να φανταστεί και να περιγράψει τα συναισθήματα και τις σκέψεις ενός προσώπου ή μιας ομάδας εν όψει μιας κρίσιμης ιστορικής απόφασης.

Το 10<sup>ο</sup> ζευγάρι να δημιουργήσει ένα κόμικ βασισμένο σε κάποιο περιστατικό που περιγράφεται.

Οι ομάδες έχοντας την προθεσμία δύο εβδομάδων θα πρέπει να ολοκληρώσουν τις δραστηριότητες και να τις παρουσιάσουν στην τάξη. Μετά το πέρας ο κάθε μαθητής θα εργαστεί ατομικά, για να αφηγηθεί μια προσωπική ιστορία κατά την οποία βρέθηκε σε παρόμοια θέση με αυτή που βίωσε ένα ιστορικό πρόσωπο και να αναφέρει τα συναισθήματα και τις σκέψεις του.

Θα ήταν πολύ εποικοδομητικό, εάν η τάξη πραγματοποιούσε μια εκδρομή στα μέρη που περιγράφονται στο βιβλίο όπως ο λόφος του Στρέφη, τα Εξάρχεια, η μπλε πολυκατοικία και να διαβάζουν τα αντίστοιχα σημεία της αφήγησης. Η επίσκεψη θα τους συγκινήσει μιας και θα «αισθανθούν» βαθύτερα τους πρωταγωνιστές των ιστοριών, που γνώρισαν από τις σελίδες του βιβλίου. Θα γνωρίσουν τα μέρη που έπλασαν με τη φαντασία τους βάσει των αποσπασμάτων των κειμένων. Ίσως γίνει η αφορμή για μια σειρά μαθημάτων τοπικής Ιστορίας του κέντρου της Αθήνας.

## **7.2 Επιπρόσθετες δραστηριότητες με διαθεματικές προεκτάσεις**

Επιπλέον, παρατίθενται παρακάτω δραστηριότητες, που δημιουργήθηκαν με έμπνευση το βιβλίο μας και έχουν διαθεματικές προεκτάσεις. Μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τον εκπαιδευτικό στην τάξη ενισχυτικά, αν υπάρχει διαθέσιμος χρόνος και όρεξη. Οι πρώτες δύο δραστηριότητες αποσκοπούν στην ενίσχυση του λεξιλογίου των παιδιών μέσα από δημιουργικές ασκήσεις. Ακολουθούν δραστηριότητες, οι οποίες συνδέονται διαθεματικά με τα μαθήματα της Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής, της Γεωγραφίας, των Εικαστικών, της Μουσικής αλλά και της Μαγειρικής, για να αποδειχθεί η σφαιρικότητα των γνώσεων και όχι ο κατακερματισμός τους. Δημιουργήθηκε ακόμα και μια άσκηση δημιουργικής γραφής, η οποία στοχεύει στην καλλιέργεια της ενσυναίσθησης των μαθητών.

Τέλος, παρατίθενται μέρη λογοτεχνικών έργων Ελλήνων αλλά και ξένων συγγραφέων με τη ίδια θεματολογία με το βιβλίο μας. Τα κείμενα αυτά έχουν τη δυνατότητα να λειτουργήσουν συμπληρωματικά ως παράλληλα αναγνώσματα. Απώτερος σκοπός δημιουργίας αυτών των προτάσεων είναι η συνειδητοποίηση ότι η ανάγνωση ενός βιβλίου -ακόμα και με ιστορικό περιεχόμενο- μπορεί όχι μόνο να μας ενημερώσει αλλά και να μας διασκεδάσει.

Πάμε τώρα να δημιουργήσουμε το δικό μας αλφαβητάρι βγαλμένο από το βιβλίο μας. Από κάθε γράμμα λοιπόν θα πρέπει να βρείτε ονόματα, έννοιες, καταστάσεις, που υπάρχουν στις ιστορίες μας.

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω  
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

Μπορεί η ιστορία μας να διαδραματίζεται στην Ελλάδα αλλά η ιστορία του πολέμου δυστυχώς είναι παγκόσμια. Τι θα λέγατε να βρούμε τις παρακάτω λέξεις σε άλλες γλώσσες;

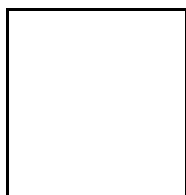
<b>ΕΛΛΗΝΙΚΑ</b>	<b>ΚΙΝΕΖΙΚΑ</b>	<b>ΓΑΛΛΙΚΑ</b>	<b>ΓΕΡΜΑΝΙΚΑ</b>	<b>ΡΩΣΙΚΑ</b>	<b>ΑΓΓΛΙΚΑ</b>
Ειρήνη					
Πόλεμος					
Σοκολάτα					
Δικτατορία					
Λημοκρατία					

## ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΗΡΩΩΝ

Στην κατοχή, για να φάνε στα συσσίτια έπρεπε τα άτομα να έχουν δελτία ταυτότητας. Ας φτιάξουμε λοιπόν τις ταυτότητές τους είτε με στοιχεία που ξέρουμε από το βιβλίο είτε με φανταστικά στοιχεία. Η πρώτη ταυτότητα ανήκει στη Λότη. Τη δεύτερη μπορείτε να τη φτιάξετε για τον αγαπημένο σας ήρωα.



**ΑΠΟΤΥΠΩ  
ΜΑ**



**ΟΝΟΜΑ: ΛΟΤΗ**

**ΕΠΩΝΥΜΟ: ΠΕΤΡΟΒΙΤΣ**

**ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:**

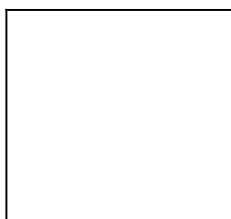
**ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ: ΑΘΗΝΑ**

**ΚΑΤΟΙΚΙΑ: ΑΘΗΝΑ**

**ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΦΑΓΗΤΟ:**

**ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΧΡΩΜΑ:**

**ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟ ΖΩΟ:**



**ΑΠΟΤΥΠΩΜΑ**



**ΟΝΟΜΑ:**

**ΕΠΩΝΥΜΟ:**

**ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:**

**ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ:**

**ΚΑΤΟΙΚΙΑ:**

**ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΦΑΓΗΤΟ:**

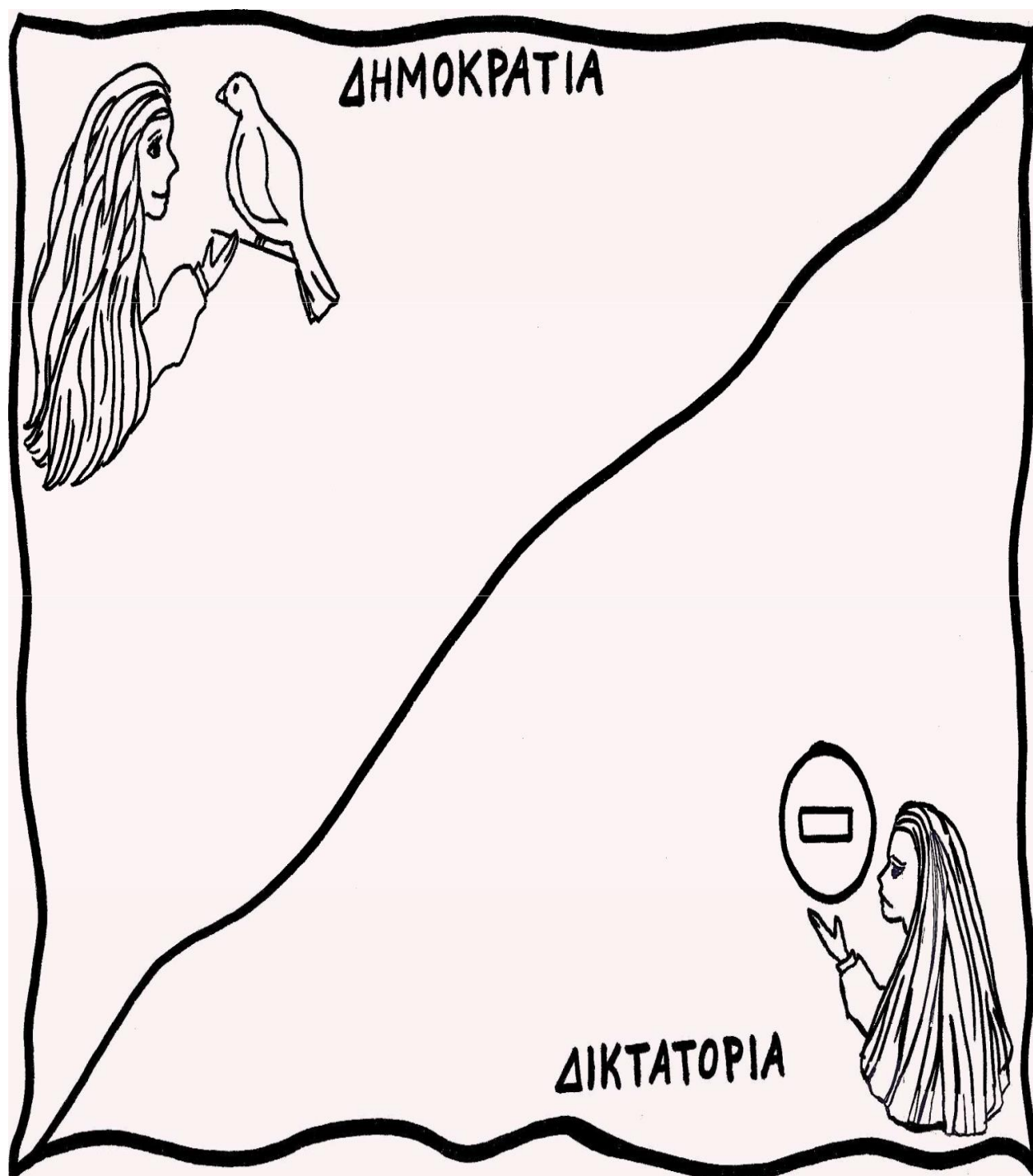
**ΑΓΑΠΗΜΕΝΟ ΧΡΩΜΑ:**

**ΚΑΤΟΙΚΙΔΙΟ ΖΩΟ:**



## Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή

«Ακολούθησαν χρόνια δύσκολα, ένας ακόμα πόλεμος, αργότερα μια εφτάχρονη δικτατορία.» Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της δικτατορίας; Ποιες είναι οι διαφορές με το δημοκρατικό πολίτευμα;



# Γεωγραφία

## Βρες τη διαδρομή

Ήδη στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου(σελ.14.-15) η μικρή Λότη μας περιγράφει μια γειτονιά στο κέντρο της Αθήνας. «Καρφίτσα δεν θα πέφτει και στις καρέκλες της παραπάνω γωνιάς , Θεμιστοκλέους και Βαλτετσίου, εκεί όπου άλλοτε ήταν η ΕΒΓΑ της γειτονιάς. Θα γεμίσουν οι πολυθρόνες μπροστά στο άλλοτε Φλοράλ, το παλιό ζαχαροπλαστείο, εκεί στο ισόγειο της μπλε πολυκατοικίας, που είχε τον καιρό του πολέμου στην ταράτσα της τη μαύρη μεγάλη σειρήνα να σημαίνει τους συναγερμούς, διαγωνίως απέναντι από το Βοζ, το θερινό σινεμά, Θεμιστοκλέους και Αραχώβης.»

Μπορείς να ακολουθήσεις τη διαδρομή της Λότης; Αν πηγαίνεις σωστά, θα τη συναντήσεις κάπου μέσα στο χάρτη.



Κόψε και βάλε πάνω στο χάρτη τα οικοδομήματα της εποχής εκείνης:



## ΤΕΧΝΕΣ

Η Λότη Πέτροβιτς έχει ασχοληθεί και με το κολάζ . Γνωρίζεις τι είναι; Είναι η εικόνα που δημιουργείται από κομμάτια υφάσματος, χαρτιού ή και από άλλα υλικά κολλημένα μεταξύ τους. Τι θα έλεγες να έφτιαχνες κι εσύ το δικό σου κολάζ για την ειρήνη.

Παρακάτω μπορείς να βρεις κάποιες ιδέες..



Το βιβλίο μας λέγεται ο καιρός της σοκολάτας! Τι θα έλεγες να φτιάξουμε ένα γλυκό με βασικό συστατικό τη σοκολάτα!!Καλή επιτυχία!



## ΣΥΝΤΑΓΗ ΓΙΑ ΚΡΕΜΑ ΣΟΚΟΛΑΤΑΣ

### ΣΥΣΤΑΤΙΚΑ

- 8 κουταλιές της σούπας ζάχαρη
- 5 κουταλιές της σούπας κακάο
- 4 κουταλιές της σούπας κορν φλάουρ
- 2 αυγά
- 100 γραμ. βούτυρο σκληρό λιωμένο
- 2 μεγάλα κουτιά γάλα εβαπορέ
- 2 (άδεια) κουτιά του εβαπορέ νερό

### ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

- Κατσαρολάκι μικρό
- Μίξερ

### ΟΔΗΓΙΕΣ

- 1)Λιώστε το βούτυρο.
- 2)Βάλτε όλα τα υλικά σε μια κατσαρόλα σε μέτρια προς δυνατή φωτιά.
- 3)Ανακατεύετε ασταμάτητα μέχρι να πήξει το μείγμα (περίπου 15 - 20 λεπτά)
- 4)Όταν πήξει, σερβίρεται σε μπολάκια ή σε ποτήρια.
- 5)Μόλις κρυώσουν βάλτε τα στο ψυγείο να πήξουν πλήρως.
- 6)Αν θέλετε, προσθέστε τρούφα για στόλισμα



Πώς θα σου φαινόταν, αν διοργανώναμε μέσα στην τάξη ένα τραπέζι με «φαγητά κατοχή» ;



Η Σοφία Βέμπο χαρακτηρίστηκε "Τραγουδίστρια της Νίκης" εξαιτίας των εθνικών τραγουδιών που ερμήνευσε κατά τη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου του 1940. Σίγουρα γνωρίζεις τραγούδια της. Το θέμα είναι πόσο καλά τα θυμάσαι. Μπορείς να συμπληρώσεις τα παρακάτω κενά; Μπορείς να τα ακούσεις, αν δεν είσαι σίγουρος/η!



## ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΑΙΔΙΑ

Μεσ' τους δρόμους  
τριγυρνάνε οι μανάδες και

\_\_\_\_\_  
ν' αντικρίσουνε,  
τα παιδιά τους π'  
ορκιστήκαν  
στο σταθμό \_\_\_\_\_

\_\_\_\_\_  
να νικήσουνε.

Μα για `κείνους  
που `χουν φύγει  
και η δόξα τους  
τυλίγει ας \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_,  
και ποτέ καμιά ας μη  
κλάψει, κάθε πόνο της \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_, κι ας ευχόμαστε:

Παιδιά, της Ελλάδος παιδιά,  
που \_\_\_\_\_ πολεμάτε πάνω  
στα βουνά, παιδιά στη  
\_\_\_\_\_  
προσευχόμαστε όλες να  
`ρθετε ξανά.

# ΒΑΖΕΙ Ο ΝΤΟΥΤΣΕ ΤΗ ΣΤΟΛΗ ΤΟΥ



Τρέχουν σαν τρελοί στους βράχους

κι από μας και τους συμμάχους  
τρώνε τη \_\_\_\_\_,

και χωρίς πολλές κουβέντες  
μπήκαν Έλληνες \_\_\_\_\_

μεσ' τη Κορυτσά.

Ωωωωωωωωωωωωωωχ.

Μέσα στ' Αργυρόκαστρο  
εμπήκε το χακί και  
σημαία κυματίζει \_\_\_\_\_  
\_\_\_\_\_.

Αχ! Τσιάνο, θα σκοτωθώ Τσιάνο,  
γιατί σε λίγο και τα Τίρανα \_\_\_\_\_.

Π



Θεωρείς ότι έχει αλλάξει η ζωή των παιδιών από την εποχή των ηρώων του βιβλίου μέχρι σήμερα; Υπάρχουν και σήμερα περιοχές στον κόσμο όπου τα παιδιά βιώνουν ανάλογες καταστάσεις με αυτές που περιγράφονται στο βιβλίο; Πόσο επηρεάζει η ειρήνη ή ο πόλεμος τη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους και τη μετέπειτα εξέλιξή τους;

ΕΡΩΤΑ ΜΕΤΕΡΑΣ 25 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1940	<b>ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ</b>	ΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΜΠΙΣΤΕΙΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ
<b>ΕΚΤΑΚΤΟΣ ΕΚΔΟΣΙΣ 6<sup>Η</sup> ΠΡΩΙΝΗ</b>		
<b>Η ΙΤΑΛΙΑ ΕΚΗΡΥΞΕ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ</b>		
<b>Ο ΙΤΑΛΟΣ ΠΡΕΣΒΕΥΤΗΣ ΑΝΗΓΓΕΙΛΕ ΠΡΟΣ ΤΟΝ κ. ΜΕΤΑΞΑΝ ΟΤΙ ΤΑ ΙΤΑΛΙΚΑ ΣΤΡΑΤΕΥΜΑΤΑ ΘΑ ΕΠΙΤΕΘΟΥΝ ΤΗΝ 6<sup>Η</sup>Ν ΠΡΩΙΝΗΝ ΥΠΕΓΡΑΦΗ ΔΙΑΤΑΓΜΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΑΖΕΙ</b>		
<small>ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ</small>	<small>ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ</small>	<small>ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΥΣΕΩΣ</small>
<b>ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΤΟΥΝΤΕΥΚΛΕΚΤΟΥΒΕΛΓΚΟΥΚΟΓΚΟ</b> Συμβούλιον διὰ τὰς γαλλικὰς ἀποκείας ΠΕΡΙΣ ΤΑΙΣ ΣΥΝΘΗΚΑΙΣ ΤΟΥ ΠΕΤΑΙΝ	<b>ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ ΣΗΜΕΡΟΝ ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ ΤΩΝ κ. κ. ΧΙΤΛΕΡ, ΜΟΥΣΣΟΛΙΝΙ, ΛΑΒΑΛ</b> ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΤΗΣ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑΣ	

Μπορείς να μεταφερθείς σε ένα μέρος της Αθήνας που ήταν τα γραφεία των Γερμανών και κρατητήρια Ελλήνων πολιτών. Πώς; Όχι με χρονομηχανή –δυστυχώς- αλλά με μια εικονική περιήγηση <http://www.korai4.gr/ko-archive.html>. Πώς αισθάνεσαι αντικρίζοντας το χώρο; Τι σκέφτεσαι;



---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---



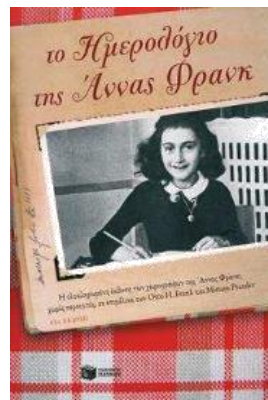


Παράλληλα

κείμενα

## 1) Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ ( διασκευή)

Στη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου, η 12χρονη Εβραία Άννα Φρανκ έγραφε τις σκέψεις της στο ημερολόγιό της, ενώ κρυβόταν από τους Γερμανούς κατακτητές.



### **Τετάρτη 3 Μαρτίου 1944**

Είναι μια φοβερή εποχή. Γύρω λυσομανάει ο πόλεμος και κανένας δε γνωρίζει αν θα είναι ζωντανός την άλλη μέρα. Θυμάμαι που ζούσαμε όλοι μαζί στην πόλη και περιμέναμε από στιγμή σε στιγμή να την αδειάσουν ή να φύγουμε. Οι μέρες μας ήταν γεμάτες κανονίες και πυροβολισμούς και τις νύχτες μυστηριώδεις ήχοι έρχονταν από τα βάθη.

Θυμάμαι σαν τώρα εκείνη τη στιγμή. Πρέπει να ήταν αργά το βράδυ, όταν ακούστηκαν ξαφνικά τρομερές εκρήξεις. Το βάλουμε στα πόδια όσο πιο γρήγορα μπορούσαμε. Παντού γύρω μας έτρεχαν άνθρωποι που φώναζαν. Τα σπίτια καίγονταν, έτσι ώστε όλα τα πράγματα φαίνονταν πυρωμένα και κόκκινα. Δεν είναι δυνατό να πω πόση ώρα έτρεχα έτσι, πάντα με την εικόνα των σπιτιών που καίγονταν, των προσώπων που ούρλιαζαν παραμορφωμένα μπρος στα μάτια μου.

Συνέχεια αναρωτιόμαστε απελπισμένα: «Γιατί πρέπει να γίνεται ο πόλεμος; Γιατί οι άνθρωποι δεν μπορούν να ζήσουν ειρηνικά; Γιατί όλη αυτή η καταστροφή;». Στο ερώτημα αυτό δεν είναι εύκολο να βρούμε απάντηση. Αλήθεια, γιατί φτιάχνουν ολοένα μεγαλύτερα αεροπλάνα με όλο και πιο βαριές βόμβες, ενώ την ίδια στιγμή χτίζουν τα κατεστραμμένα σπίτια; Γιατί σπαταλούν δισεκατομμύρια κάθε μέρα για τον πόλεμο, ενώ φαίνεται ότι δεν υπάρχει ούτε μια δεκάρα διαθέσιμη για τα φάρμακα, τους φτωχούς και τους καλλιτέχνες; Γιατί υπάρχουν άνθρωποι που πεινούν, ενώ σε άλλα μέρη της γης έχουν τόσα τρόφιμα που τα αφήνουν να σαπίζουν; Μήπως οι άνθρωποι είναι τρελοί;

Δεν μπορώ να πιστέψω ότι υπεύθυνοι για τον πόλεμο είναι μόνο οι ισχυροί, οι πλούσιοι και οι πολιτικοί. Όχι, και οι απλοί άνθρωποι μπορεί να θέλουν τον πόλεμο, αλλιώς οι λαοί θα είχαν επαναστατήσει προ πολλού. Είναι το ένστικτο της καταστροφής που οδηγεί τους ανθρώπους στον πόλεμο, κι αν όλο το ανθρώπινο γένος, χωρίς εξαίρεση, δεν αλλάξει, οι πόλεμοι δεν πρόκειται να σταματήσουν. Οι πολιτισμοί θα καταστρέφονται, ό,τι ωραίο χτίζεται θα γκρεμίζεται και η ανθρωπότητα θα αρχίζει ξανά και ξανά από την αρχή. Είναι ανάγκη να επιβιώσω και αρνούμαι να κλαίω όλη την ώρα. Κάθε μέρα ωριμάζω εσωτερικά και αισθάνομαι την ειρήνη να πλησιάζει.

# WORLD WAR 2 DIARY



Το φαινόμενο του πολέμου δυστυχώς είναι παγκόσμιο. Πώς βλέπεις  
ν'αντιμετωπίζουν οι δύο ηρωίδες τον πόλεμο και τι όνειρα έχουν για το μέλλον;



## 2) Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΠΕΡΙΠΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ

ΑΛΚΗ ΖΕΗ



Σαν έπεσε το Αργυρόκαστρο, ο παππούς, η Αντιγόνη και ο Πέτρος είχαν σκοπό να τραγουδούν το «Κορόιδο, Μουσολίνι», ίσαμε που να βραχνιάσουν. Τους σταμάτησε όμως η μαμά, που κρατούσε στην ανοιχτή παλάμη της δυο δαχτυλίδια. Είπε στην Αντιγόνη να τα πάει στην κυρία Λεβέντη. Είχε συνεννοηθεί μαζί της. Θα τ' αγόραζε ο Εγγλέζος για τη Λέλα. Ο Πέτρος ένιωσε τόση απογοήτευση, που πήγαινε να κλάψει. Πήραμε το Αργυρόκαστρο, νικούσαμε τους Ιταλούς – ολόκληρη αυτοκρατορία – και τη μαμά ούτε που την ένοιαζε. Πουλούσε δαχτυλίδια κι ανησυχούσε για το μεγάλο δάχτυλο του θείου Άγγελου. Όταν γύριζε εκείνος νικητής, θα ντρεπότανε για την αδελφή του. Κι ακόμα, θυμάται ο Πέτρος με πιότερη ντροπή, πριν λίγες μέρες που χτυπούσανε καμπάνες για κάποια νίκη - χωρίς ακόμα να έχει μαθευτεί για ποια – κι η μαμά έλειπε, είχε πάει κάπου και μόλις μπήκε στο σπίτι, ο Πέτρος κι ο μπαμπάς τη ρώτησαν αν είχε μάθει τι έγινε. Η μαμά, θαρρείς και δεν άκουσε τι τη ρώτησαν, είπε με επιθετικό ύφος στον πατέρα:

- Αφού δεν το αποφάσιζες εσύ, πήγα εγώ στον Κοντογιάννη. Θα μας δώσει επί πιστώσει έναν τενεκέ λάδι.

Ο μπαμπάς θύμωσε, είπε να μην ανακατεύεται στις δουλειές, του, κι η μαμά απάντησε, ακόμα πιο νευριασμένα, πως δε θα πεθάνουνε τα παιδιά στην πείνα. Είπανε κι άλλα πολλά, κι ο Πέτρος συλλογίστηκε πως, από τότε που άρχισε ο πόλεμος, η μαμά κι ο μπαμπάς μιλάνε ο ένας στον άλλον απότομα, θυμωμένα, κι η μαμά, κυρίως, είναι όλο έτοιμη για καβγά.

Κι όμως, ο Πέτρος έχει διαβάσει τόσες φορές στα μυθιστορήματα για γυναίκες που μόνο ηρωικές πράξεις κάνανε σ' όλη τους τη ζωή. Ήξερε απέξω κι ανακατωτά για τη Θέκλα και κυρίως για την Αλεξία τότε, πριν πόσες εκατοντάδες χρόνια, τον καιρό του Βασιλείου του Βουλγαροκτόνου, που παρίστανε τη βουβή και περνοδιάβαινε μέσα στον εχθρό και τον κατασκόπευε

Ποιες ομοιότητες διακρίνεις ανάμεσα στην οικογένεια του Πέτρου και στην οικογένεια της Λότης;

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

3) Η ΦΑΛΑΙΝΑ ΠΟΥ ΤΡΩΕΙ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ  
ΕΥΓΕΝΙΟΣ ΤΡΙΒΙΖΑΣ

Κάθε άνοιξη το Μάη  
μια γαλάζια φάλαινα που πολύ πεινάει  
βγαίνει στη Βαραδουάη  
κι όλα θέλει να τα φάει.  
Όταν πάνε να τη διώξουν  
ή με κόπο να τη σπρώξουν  
στη θάλασσα απ' την παραλία  
τρώει μια μεραρχία  
χωρίς καθόλου δυσκολία.

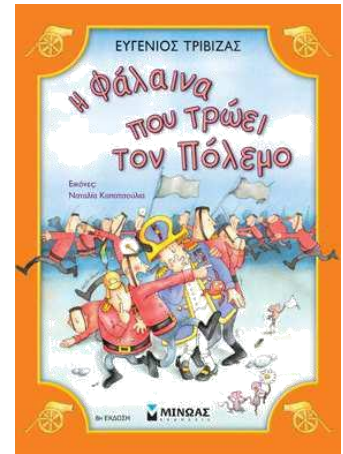
Τα πολυβόλα καταπίνει και τα βλήματα  
χωρίς πολλά προβλήματα  
τρώει με φόρα τα αεροπλάνα  
πηλίκια, αρβύλες, κράνη,  
καταπίνει μάνι μάνι  
το μισό λιμάνι  
και τα μεγάλα τα κανόνια  
της γαργαλάνε τα σαγόνια.

Τρώει επιλοχίες, στρατηγούς  
Υπασπιστές, οπλαρχηγούς

τους τυμπανιστές, τα τύμπανά τους,

τους σαλπικτές και τα χρυσά κουμπιά τους. Άσε  
που τρελαίνεται να μασάει παράσημα της αρέσει  
δηλαδή το μάσημα και τρώει σα μαρίδες  
των αρχιναυάρχων τις επωμίδες.

Γι αυτό στη Βαραδουάη  
οι ναύαρχοι αλλάζουν χρώμα  
όταν βλέπουν φάλαινα με ανοιχτό το στόμα.





Ποια κοινά στοιχεία του πολέμου βρίσκεις ανάμεσα στο ποίημα και στο το βιβλίο μας;

---

---

---

---

---

---

---

---

---

---

# ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να αποδείξει ότι η διδασκαλία της νεότερης ελληνικής Ιστορίας μπορεί να επιτευχθεί πέρα από τα σχολικά εγχειρίδια και διαμέσου των λογοτεχνικών κειμένων. Ειδικότερα παρουσιάζεται μια εναλλακτική αλλά εξίσου αποτελεσματική πρόταση διδασκαλίας της περιόδου της Κατοχής βασισμένη στο ιστορικό μυθιστόρημα της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου *Ο καιρός της σοκολάτας*.

Αρχικά, αποσαφηνίζεται μία από τις θεμελιώδεις έννοιες της εργασίας η οποία είναι η Ιστορία. Η Ιστορία δεν είναι μόνο η έκθεση των πεπραγμένων του παρελθόντος σε ιστορικά βιβλία αλλά και τα ίδια τα γεγονότα αυτά καθ' εαυτά είναι ιστορία. Η καθημερινότητα των ανθρώπων άλλων εποχών αποτελεί ιστορία ακόμα και αν δεν συμπεριλαμβάνει ηρωικές πράξεις. Η ιστορία ως βιωμένη εμπειρία μπορεί να αποβεί πολύ χρήσιμη για την εξέλιξη του μέλλοντος, καθώς υπάρχει επαναληπτικότητα στα γεγονότα.

Για τους περισσότερους η Ιστορία είναι ένα μάθημα, που συμπυκνώνει τη γνώση και τη σοφία του παρελθόντος μέσω των διηγήσεών της. Η Ελλάδα είναι μια χώρα με πολύ μεγάλο ιστορικό πλούτο αλλά οι μαθητές της δυσκολεύονται στην εκμάθησή της. Βασική αιτία συνιστά το γεγονός ότι τα περισσότερα σχολικά βιβλία είναι πυκνογραμμένα και δυσνόητα αλλά και λόγω του ότι έχει συνδεθεί με την άκριτη απομνημόνευση και τη βαθμοθηρία στο εκπαιδευτικό μας σύστημα. Τα παιδιά δεν μαθαίνουν Ιστορία, για να κατανοήσουν καλύτερα τη εξέλιξη του πολιτισμού τους σε βάθος χρόνου αλλά για έχουν σχολική επιτυχία. Αισθάνονται αποκομμένα από το παρελθόν τους και μη βρίσκοντας κάποια σύνδεση, είναι πολύ δύσκολο να προκληθεί το ενδιαφέρον τους για περαιτέρω ενασχόληση.

Η διδασκαλία της Ιστορίας στοχεύει στην απόκτηση ιστορικών γνώσεων, η οποία οδηγεί στην κατανόηση και πολλών σύγχρονων κοινωνικοιστορικών εξελίξεων αλλά και στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών. Στην εργασία επικεντρωνόμαστε στη νεότερη ελληνική ιστορία της ΣΤ' Δημοτικού, γι' αυτό γίνεται και μία διεξοδικότερη παρουσίαση των στόχων της σύμφωνα με το τελευταίο Αναλυτικό πρόγραμμα Σπουδών. Δεν γίνεται να παραλείψουμε από την εκπαιδευτική διαδικασία τον δάσκαλο. Στην ελληνική σχολική πραγματικότητα ο εκπαιδευτικός για τη διδασκαλία της ιστορίας διαθέτει ως βασικό «εργαλείο» μόνο τα σχολικά εγχειρίδια, τα οποία ενίοτε παρουσιάζουν ελλείψεις.

Η δεύτερη βασική έννοια της παρούσας μελέτης είναι η Λογοτεχνία. Ο άνθρωπος ανέκαθεν ήταν επικοινωνιακό ον. Η προφορική αφήγηση γεγονότων ως ανάγκη εξελίχθηκε με τα χρόνια σε γραπτή αφήγηση τους. Η λογοτεχνία επομένως, ξεκίνησε ως τρόπος επικοινωνίας ανάμεσα στο συγγραφέα και στον αναγνώστη. Τα κείμενα έχουν την ιδιότητα να εκφράζουν τα συναισθήματα, τις ιδέες, τις αξίες του

δημιουργού τους αλλά ταυτόχρονα και τις κοινωνικές αξίες και ιδεώδη της εποχής τους. Η λογοτεχνία δεν είναι μόνο ένα προσωπικό φαινόμενο αλλά και κοινωνικό και με αυτόν τον τρόπο, θα πρέπει να εξετάζεται. Την ίδια στιγμή δεν θα πρέπει να παραβλέπει κάποιος την αισθητική λειτουργία της Λογοτεχνίας. Ο λογοτεχνικός τρόπος χρήσης της γλώσσας συγκινεί τον αναγνώστη και γεννά ποικίλα συναισθήματα. Ο συγκινησιακός λόγος έχει τη δύναμη να καλλιεργεί το αισθητικό κριτήριο του αποδέκτη. Η επαφή με τα κείμενα αναδεικνύει το ωραίο και το μέτρο, αξίες που υποσυνείδητα εγχαράσσονται στον αναγνώστη και τις υιοθετεί ως τρόπο ζωής.

Επιπλέον, δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στην αξία της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση. Η Λογοτεχνία έχοντας τη δυνατότητα να συνδυάζει τη διάπλαση του ήθους και τη γνώση με την απόλαυση, μπορεί και πρέπει να αποτελέσει ένα ισχυρό εκπαιδευτικό «όπλο». Η ευχαρίστηση είναι βασικό εργαλείο για να μάθει κάποιος αποτελεσματικά και ουσιαστικά. Η επιφανειακή γνώση στηρίζεται στην μη πρόκληση κάποιου ιδιαίτερου ενδιαφέροντος ή συναισθήματος του ατόμου. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες του κόσμου χρησιμοποιούνται λογοτεχνικά έργα ενεργά στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η Ελλάδα ενώ είναι μια χώρα πλούσια σε λογοτεχνική παραγωγή δεν τη χρησιμοποιεί σωστά στα σχολεία. Στο δημοτικό, όπου εστιάζουμε την προσοχή μας στην έρευνα τα λογοτεχνικά αναγνώσματα που συμπεριλαμβάνονται στα σχολικά εγχειρίδια είναι αποσπασματικά και ο μαθητής δεν μπορεί να απολαύσει ολόκληρο το κείμενο, οπότε χάνει το νόημά του. Είναι λυπηρό ότι πολλοί εκπαιδευτικοί ακόμα και στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση εξετάζουν γραμματικά και συντακτικά φαινόμενα σε λογοτεχνικά κείμενα αντί να τους αποδώσουν τον απελευθερωτικό και ψυχαγωγικό χαρακτήρα, που έχουν. Είναι επόμενο τα παιδιά να χάνουν τη μαγεία της ανάγνωσης από το σχολικό περιβάλλον που θα έπρεπε κυρίως να ενισχύει την αναγνωστική τάση και όχι να λειτουργεί απωθητικά.

Εύκολα επομένως εξάγεται το συμπέρασμα της στενής σχέσης ανάμεσα στη Λογοτεχνία και την Ιστορία. Αδιαμφισβήτητα, στον λογοτεχνικό λόγο υπάρχει ιστορικότητα αλλά και η Ιστορία εκφράζεται μέσω της Λογοτεχνίας. Οι κοινωνικές και ιστορικές εξελίξεις επηρεάζουν την τέχνη της εποχής τους και το αντίστροφο. Πληθώρα Ελλήνων αλλά και ξένων λογοτεχνών και ποιητών είχε και μυθιστοριογραφικό ρόλο. Τα έργα και οι μαρτυρίες τους αποτέλεσαν ιστορικές πηγές και συνέβαλαν μάλιστα σε πολλές μελέτες των μελετητών της Ιστορίας. Οι συγγραφείς τους αποσκοπούν στην αναπαράσταση της πραγματικότητας απλά γίνεται με διαφορετικό τρόπο. Ο λογοτέχνης πραγματοποιεί αυτή την αναπαράσταση με υποκειμενική ματιά θέλοντας να αναδείξει τις ανθρώπινες ιστορίες της Ιστορίας ενώ ο ιστοριογράφος καλείται να καταγράψει με αντικειμενικότητα τα ιστορικά συμβάντα. Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι δημιουργοί λογοτεχνικών έργων ήταν

αυτόπτες ή αυθήκοοι μάρτυρες των ιστορικών γεγονότων που περιγράφουν στα έργα τους, προσδίδοντας αληθοφάνεια και ρεαλισμό στο λόγο τους.

Η ευθύνη απέναντι στην Ιστορία βαραίνει εξίσου τους συγγραφείς κειμένων με ιστορικά στοιχεία όσο και τους ιστορικούς. Η παράθεση των ιστορικών γεγονότων μέσω της λογοτεχνίας δεν επιτρέπει στους δημιουργούς τους να διαστρεβλώνουν την αλήθεια εξαιτίας προσωπικών εκτιμήσεων. Αντιθέτως, αυτό που παρατηρείται είναι ότι οι συγγραφείς εμφανίζονται περισσότερο ειλικρινείς από τους ιστορικο-παιδαγωγούς προς τα παιδιά λόγω της εμπιστοσύνης που έχουν χτίσει με το αναγνωστικό κοινό τους αλλά και λόγω του θάρρους της γνώμης, που έχουν αποκτήσει σε βάθος χρόνου. Δεν διστάζουν να παρουσιάσουν ακόμα και δυσάρεστα ιστορικά γεγονότα με τρόπο που δεν τρομάζει τα παιδιά αλλά απεναντίας συμβάλλει ώστε να «προσεγγίσουν» άγνωστες πτυχές της Ιστορίας μας.

Αν και η Ιστορία ενυπάρχει στη Λογοτεχνία, ο λογοτεχνικός λόγος διαφοροποιείται από τον ιστορικό λόγο ως προς την ύπαρξη υποκειμενισμού και ως προς τη χρονική σειρά. Ειδικότερα, στα λογοτεχνικά κείμενα είναι πολύ συχνή η ύπαρξη προσωπικών σχολίων και απόψεων των δημιουργών τους σε σημείο «στρατευμένης» τέχνης υπέρ κάποιου σκοπού. Ο λογοτέχνης ή ο ποιητής πρέπει να λειτουργεί αδέκαστα, όσο περισσότερο μπορεί, για να είναι αντικειμενικός στην παράθεση των συμβεβηκότων. Οι ιστορικοί οφείλουν να καταγράφουν πιστά τα γεγονότα χωρίς να παρεκκλίνουν από την έκβασή τους αλλά και από τη χρονική σειρά που πραγματοποιήθηκαν. Απεναντίας, οι συγγραφείς δεν έχουν τον περιορισμό της ευθύγραμμης παρουσίασης των γεγονότων. Έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιούν όποια χρονική σειρά εξυπηρετεί την πλοκή των ιστοριών τους.

Συνεπώς η ανάγνωση της Λογοτεχνίας δεν πραγματοποιείται για κατανόηση της Ιστορίας ούτε και το αντίστροφο. Ιδανική είναι η παράλληλη ανάγνωση κειμένων και από τους δύο κλάδους, ώστε να αποκτάται σφαιρική άποψη της πραγματικότητας. Ο αναγνώστης μπορεί να προχωρά στη διασταύρωση των πηγών του, για να ανακαλύπτει την αλήθεια της Ιστορίας με εγκυρότητα και ακρίβεια. Κατανοεί ότι η Ιστορία αποτελείται από πολλές άγνωστες ιστορίες ανθρώπων της καθημερινότητας. Η Λογοτεχνία μέσω της συγκινησιακής χρήσης της γλώσσας κάνει προσιτές στον αναγνώστη ιστορικές περιόδους άγνωστες και επιτυγχάνεται τελικώς βαθύτερη γνώση της Ιστορίας.

Η σύνδεση των κλάδων της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας στην εκπαίδευση εφαρμόζεται μέσω της διαθεματικής προσέγγισης των δύο αντικειμένων. Η διαθεματικότητα στοχεύει στην αντιμετώπιση της γνώσης ως ενιαίας και χωρίς κατακερματισμούς. Αυτή η εκπαιδευτική πρακτική απαιτεί από τον εκπαιδευτικό εξαιρετικές δεξιότητες, καθώς θα πρέπει συνεχώς να αλληλοσυσχετίζει τα δεδομένα των δύο επιστημονικών κλάδων και να τα παρουσιάζει με τρόπο κατανοητό στους μαθητές της τάξης του. Η διαθεματικότητα, ως σύγχρονη εκπαιδευτική αναγκαιότητα και πρόταση παρουσιάζει πολλά οφέλη όπως ο παιδοκεντρικός προσανατολισμός

τους εκπαιδευτικού συστήματος και η ομαλή κοινωνική ένταξη όλων των μαθητών. Με την κατάργηση του αυστηρού διδακτικού περιβάλλοντος προωθείται η συνεργασία του συνόλου της τάξης και κατορθώνεται τόσο η ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών όσο και η αποτελεσματικότερη μάθηση.

Στη συνέχεια της εργασίας αναλύονται λογοτεχνικά έργα με ιστορικά στοιχεία και επικεντρωνόμαστε στο ιστορικό μυθιστόρημα, που αποτελεί και αντικείμενο της μελέτης μου. Η Ιστορία μπορεί να εμφανίζεται μέσα από λογοτεχνικά είδη με τη μορφή ιστορικών παραμυθιών, με ποιήματα, θρύλους, βιογραφίες ιστορικών προσωπικοτήτων και με τα ιστορικά μυθιστορήματα. Τα ιστορικά παραμύθια και οι θρύλοι ενδείκνυνται ως έναυσμα ενασχόλησης των παιδιών με την Ιστορία λόγω του φανταστικού τους στοιχείου που ταιριάζει στη συγκεκριμένη ηλικία και στο αντίστοιχο νοητικό επίπεδο. Πολλοί Έλληνες αλλά και ξένοι πεζογράφοι έχουν αφήσει ως «παρακαταθήκη ιστορίας» πολλά πεζογραφήματα προς μελέτη.

Το κατ' εξοχήν λογοτεχνικό είδος με ιστορικά στοιχεία είναι το ιστορικό μυθιστόρημα, που αναλύεται διεξοδικότερα στην παρούσα μελέτη. Ιστορικό μυθιστόρημα είναι το πεζογράφημα που αφορμάται από ένα πραγματικό ιστορικό γεγονός και περιλαμβάνει αληθινά πρόσωπα της Ιστορίας και ημερομηνίες για την πλοκή της δράσης. Το ιστορικό μυθιστόρημα είναι προϊόν μυθοπλασίας, το οποίο αν και έχει ιστορικό πλαίσιο εστιάζει στις ανθρώπινες σχέσεις και στα συναισθήματα. Είναι ιδιαίτερος αγαπητός γιατί προσφέρει την ιστορική γνώση χωρίς διδακτισμό και την ίδια στιγμή τέρπει τον αναγνώστη και τον μεταφέρει νοερά στην εποχή που αναφέρεται.

Η χρήση των ιστορικών μυθιστορημάτων μπορεί να έχει αξιοσημείωτα αποτελέσματα για την εκπαιδευτική πρακτική. Οι ιστορικές πληροφορίες που έχει λάβει το παιδί σε συνδυασμό με τη συγκινησιακή χρήση της γλώσσας συντελούν μετατρέπονται σε βαθιά ιστορική γνώση, που μένει αλησμόνητη. Αποκτάται λοιπόν ιστορική συνείδηση χωρίς τους περιορισμούς του σχολικού εγχειριδίου και του άγχους της περάτωσης της σχολικής ύλης. Γνώση, η οποία συνοδεύεται από το συναίσθημα της ευχαρίστησης, τελεσφορεί και συνοδεύει τον άνθρωπο σε όλη του τη ζωή. Ο δάσκαλος επωμίζεται τον δύσκολο ρόλο της επιλογής των ιστορικών μυθιστορημάτων σύμφωνα με την ιστορική περίοδο που εξετάζει και της διασταύρωσης των γεγονότων τόσο με το σχολικό εγχειρίδιο όσο και με άλλα ιστορικά μυθιστορήματα της εποχής.

Παιδαγωγοί και ιστορικοί καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η από κοινού επεξεργασία θεμάτων εκ μέρους των μαθητών συμβάλλει στην αναβάθμιση του πεδίου κατανόησης της ιστορίας. Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσω των λογοτεχνικών κειμένων έχει τη δυνατότητα να προσφέρει οφέλη σε διαφορετικά επίπεδα, καθώς επιστρατεύει ποικίλες δεξιότητες του μαθητή. Ειδικότερα, γίνονται κατανοητές οι δύσκολες έννοιες του χώρου και χρόνου στην παιδική ηλικία, μιας και υπάρχουν σαφείς οριοθετήσεις ανά χρονική περίοδο που διδάσκεται. Η χρονολόγηση είναι μια

σύνθετη γνωστική διαδικασία, η οποία βαθμιαία οικοδομείται σε όλες τις τάξεις της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Την ίδια στιγμή μελετώνται οι εκάστοτε κοινωνίες σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και ιστορικές εξελίξεις και αποδεικνύεται η αλληλοεξαρτώμενη σχέση τους. Τα άτομα μιας κοινωνίας επηρεάζουν σαφέστατα την Ιστορία αλλά και η ροή της Ιστορίας επηρεάζει την καθημερινότητα και τα συναισθήματα των ανθρώπων.

Ο μαθητής δεν αρκείται σε επιφανειακές ιστορικές γνώσεις αλλά ταυτόχρονα αποκτά και δεξιότητες ιστορικού. Η εμβάθυνση στα λογοτεχνικά κείμενα με ιστορικά στοιχεία οδηγεί στη διασταύρωση των πηγών για την εύρεση της αλήθειας πίσω από τον πλουραλισμό των απόψεων των συγγραφέων. Πραγματοποιείται επομένως η ανάπτυξη της κριτικής του ικανότητας, που αποτελεί θεμελιώδη στόχο στην εκπαίδευση. Παράλληλα, καλλιεργείται και το λεξιλόγιό του μέσω της επαφής με την τέχνη του λόγου και με τον πλούτο των δυνατοτήτων της γλώσσας μας.

Τα λογοτεχνικά βιβλία διαμορφώνουν ηθικά πρότυπα για τα παιδιά, καθώς οι ήρωες των ιστοριών διαπνέονται από υψηλές αξίες και ιδανικά. Αποτελούν αυτόματα πρότυπα για τα νεαρά άτομα, που προσπαθούν να τους μιμηθούν στη ζωή τους. Ακόμα και οι χαρακτήρες, οι οποίοι λόγω μιας προβληματικής ή παραβατικής συμπεριφοράς, αποτελούν παραδείγματα προς αποφυγή, διαμορφώνουν άτυπα ένα σύνολο στοιχείων ηθικής συμπεριφοράς για τα παιδιά. Τα παιδιά αναγνωρίζουν έγκαιρα αρνητικές συμπεριφορές και τις απορρίπτουν με γνώμονα τον κώδικα δεοντολογίας, που έχουν συναντήσει στις σελίδες των βιβλίων. Γνωρίζοντας ποικίλες προσωπικότητες και οπτικές, καλλιεργείται παράλληλα και η ενσυναίσθηση. Μαθαίνει ότι η Ιστορία αλλά και κάθε ιστορία δεν μπορεί να είναι μονόπλευρη και ότι χρειάζεται να επεκτείνεται ο καθένας πέρα από τον εαυτό του.

Ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας με την επιλογή των κατάλληλων αναγνωσμάτων είναι ο ίδιος ο εκπαιδευτικός. Θα πρέπει να τρέφει αγάπη και το αντικείμενο της Ιστορίας αλλά και της Λογοτεχνίας. Οφείλει να έχει διαβάσει πρώτα ο ίδιος όλα τα προτεινόμενα βιβλία, ώστε να έχει προσωπική κρίση και να είναι επιστημονικά καταρτισμένος στα γνωστικά αντικείμενα αλλά κι ενημερωμένος για όλες τις τελευταίες εξελίξεις και καινοτομίες στο χώρο της εκπαίδευσης. Η χρήση των τεχνολογικών μέσων στο μάθημα μόνο θετικά μπορεί να συμβάλει και θα πρέπει να επιδιώκεται. Με όλες τις ανωτέρω ποιότητες αποφεύγεται ο δασκαλοκεντρισμός και ο συμβατικός τρόπος διδασκαλίας στην τάξη, δίνεται «βήμα» στους μαθητές κι εκείνοι μαθαίνουν σε ένα δημιουργικό και παραγωγικό περιβάλλον.

Από τα χαρακτηριστικά του καλού δασκάλου μπορούμε να συμπεράνουμε και για τον ρόλο του στη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα. Προτείνεται λοιπόν ο δάσκαλος ν' αναλάβει έναν ρόλο περισσότερο βοηθητικό και υποστηρικτικό απορρίπτοντας αυταρχικές μεθόδους προηγούμενων ετών. Ο δάσκαλος πρέπει να αποτελεί ο ίδιος πρότυπο ανάγνωσης λογοτεχνικών βιβλίων για τους μαθητές του. Τα παιδιά έχουν την τάση να πείθονται από συμπεριφορές και να επιθυμούν να τις

μιμηθούν. Αν δεν είναι ο ίδιος ενθουσιασμένος με τη λογοτεχνία δεν θα μπορέσει να το μεταδώσει και στους μαθητές του, όσο κι αν προσπαθήσει. Παράλληλα, οφείλει να καλλιεργεί τη φαντασία των παιδιών και να μην περιορίζει τον ρόλο του στο στερεοτυπικό παραδοσιακό δίπτυχο διδασκαλία-αξιολόγηση. Στο πλαίσιο του μαθήματος της Ιστορίας πρέπει να εμφυσήσει στα παιδιά τη φιλιαναγνωσία και όχι την ανάγνωση βιβλίων για βαθμοθηρικούς σκοπούς.

Από τη μελέτη του έργου της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου γίνεται η διαπίστωση πως το ιστορικό μυθιστόρημα κατείχε εξέχουσα θέση στη συγγραφική της παραγωγή. Στα ιστορικά της μυθιστορήματα η συγγραφέας αναδεικνύει την ιστορία ως βάση για όσα επακολουθούν στη ζωή του ατόμου. Χωρίς την Ιστορία-«τις ρίζες» με τις οποίες την παρομοιάζει, ο άνθρωπος δεν μπορεί να εξηγήσει το παρόν ούτε και να προβλέψει το μέλλον του. Έγινε αντιληπτό πως τα προσωπικά βιώματα και οι εμπειρίες της συγγραφέως ήδη από την παιδική της ηλικία αποτέλεσαν γι' αυτή πηγή έμπνευσης και δημιουργίας. Οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της Κατοχής, η ζωή στο κέντρο της Αθήνας με τις ευκαιρίες και τις δυσκολίες της αλλά και το «πλούσιο» σε ιστορία οικογενειακό της δέντρο συνέβαλαν στο δυναμικό, αισιόδοξο και ειλικρινές τρόπο γραφής της.

Η Λότη Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου χρησιμοποιεί τα παιδιά ως κεντρικούς χαρακτήρες των διηγημάτων της. Με όλα τα χαρακτηριστικά της παιδικής ηλικίας το νεαρό άτομο αποκτά πρωταγωνιστικό ρόλο στις εξελίξεις της κοινωνίας ως δρόν πρόσωπο. Παρουσιάζεται πολιτικοποιημένο, πιστό στις πεποιθήσεις του ενώ ταυτόχρονα δείχνει ανεξάντλητο ηρωισμό μπροστά στις προκλήσεις. Η Πέτροβιτς είναι ιδιαίτερα προσεκτική και στη χρήση της γλώσσας που χρησιμοποιούν οι νεαροί χαρακτήρες- ήρωες της, για να συνάδει με την εποχή και την φυσιογνωμία τους ο τρόπος ομιλίας και για να είναι περισσότερο «οικείο» στα παιδιά-αναγνώστες τους.

Η συγγραφέας καταφέρνει επιτυχώς να αποδώσει τους χαρακτήρες, που προσωπικά γνωρίζει, με ρεαλισμό, απλότητα αλλά την ίδια στιγμή με συναισθηματική απεμπλοκή από τις αναμνήσεις της. Δεν υπάρχει γλαφυρότητα στο λόγο της, αν και συναισθηματικά συνδέεται με όλα τα πρόσωπα των διηγημάτων της. Παράλληλα, αναδεικνύονται μέσα από τις σχέσεις των χαρακτήρων η αξία της οικογένειας και της φιλίας στη ζωή της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου. Η παρουσία υποστηρικτικών δεσμών τόσο μεταξύ γονέων και παιδιών αλλά και μεταξύ αδελφών συμβάλει στην αρμονία της οικογένειας και στη συναισθηματική ισορροπία των παιδιών αλλά και των ενηλίκων σε μία εποχή που η Ελλάδα δοκιμαζόταν. Την ίδια στιγμή και οι φιλικές σχέσεις με τους συνομήλικους συνεισφέρουν σε μία υγιή εξέλιξη της παιδικής ηλικίας των ηρώων μας.

Η συγγραφή ενός παιδικού βιβλίου απαιτεί ιδιαίτερη δεξιοτεχνία και προσοχή από την πλευρά του συγγραφέα. Η Πέτροβιτς επιβεβαιώνει στα βιβλία της την ενσυναίσθηση, που οφείλουν να δείχνουν όλοι οι συγγραφείς. Ο τρόπος γραφής της δείχνει την ικανότητά της να μπορεί να εισέλθει στον κόσμο του παιδιού και να

εκφράσει την πραγματικότητα μέσα από τα μάτια τους. Ακόμα και στις δύσκολες ιστορικές εποχές της χώρας μας, επιλέγει να μην εμφανίζεται ως πεσιμίστρια ή μηδενίστρια, γιατί μπορεί να πληγώσει ανεπανόρθωτα μία παιδική ψυχή. Απεναντίας έχοντας γνώση ότι η αισιοδοξία είναι χαρακτηριστικό των παιδιών η συγγραφέας μας γράφει ευχάριστα και ευχαριστικά.

Παράλληλα, η Λότη Πέτροβιτς αντιμετωπίζει υπεύθυνα τους αναγνώστες της. Το ανήλικο κοινό, αν και μικρό στην ηλικία παρουσιάζει ευφύια και αυθορμητισμό. Απορρίπτουν κείμενα στα οποία οι δημιουργοί τους αποκρύπτουν την πραγματικότητα, σε μία προσπάθεια «προστασίας» τους από τις δυσκολίες της ζωής. Γίνεται κατανοητό από τους νεαρούς αναγνώστες όταν ο συγγραφέας «πλάθει» τους χαρακτήρες του μόνο για εντυπωσιασμό των παιδιών. Τα παιδιά αναζητούν την ειλικρίνεια και την αλήθεια τόσο στη ζωή τους όσο και στις αναγνωστικές τους προτιμήσεις. Γι' αυτό το λόγο επαληθεύεται άλλωστε και η προτίμηση των νέων ατόμων στα βιβλία της Λότης Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου.

Γίνεται η διαπίστωση ότι στα ιστορικά μυθιστορήματα ο χώρος και ο χρόνος αποκτούν εξέχουσα σημασία για την πλοκή του έργου. Γι' αυτό κρίνεται αναγκαίο να γίνει αναφορά και στη συμβολική αξία που έχουν ορισμένα μέρη για τους ήρωες, όπως π.χ ήταν ο λόφος του Στρέφη. Στην παρούσα μελέτη δεν υπάρχει απλή περιγραφή των τοποθεσιών αλλά η σκιαγράφηση των ηρώων μέσα από το χωροχρονικό πλαίσιο δράσης τους και εξετάζεται κατά πόσον οι ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες επιδρούν στη ψυχοσύνθεση των ηρώων και στη μελλοντική εξέλιξή τους.

Το ιστορικό της μυθιστορία *Ο καιρός της σοκολάτας* αποτελεί την εφαρμογή της πρότασής μου για διαθεματική προσέγγιση της διδασκαλίας της Ιστορίας και της Λογοτεχνίας στο δημοτικό σχολείο. Προτείνεται ένα διδακτικό πρόγραμμα οριοθετημένο χρονικά για τον εκπαιδευτικό και με ενδεικτικές δραστηριότητες για την τάξη του. Στη συνέχεια, παρατίθενται δημιουργικές δραστηριότητες ψυχαγωγικού χαρακτήρα για εμβάθυνση στο κείμενο μας. Οι δραστηριότητες αποτελούν μια ευρηματική πρόταση για τη μερίδα της εκπαιδευτικής κοινότητας, η οποία ενδιαφέρεται και για την καλλιέργεια της φιλαναγνωσίας.

Εν κατακλείδι, η διδασκαλία της Ιστορίας μπορεί να επιτευχθεί και μέσω λογοτεχνικών έργων με ιστορικά στοιχεία. Στα σχολικά εγχειρίδια υπάρχουν αποσπάσματα λογοτεχνημάτων τα οποία ελλείπει χρόνου πολλές φορές παραλείπονται από τον εκπαιδευτικό. Δεν επιχειρείται η διδασκαλία ιστορικής περιόδου εξ ολοκλήρου βασισμένη σε κάποιο λογοτεχνικό είδος, γεγονός που θα επέφερε θαυμαστά αποτελέσματα. Αποδείχθηκε ότι ο λογοτεχνικός λόγος έχει τη δύναμη να εγχαράσσει στη μνήμη των παιδιών την ιστορική πληροφορία και τελικώς να αποκτάται με μεγάλη επιτυχία η ιστορική γνώση.



# ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

## Μελέτες

- Mattozzi, I., (2006), *Εκπαιδύοντας αναγνώστες ιστορίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Moniot, H., (2011), *Η διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Sebba, J. (2000), *Ιστορία για όλους* Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Αβδελά, Ε. (1998), *Ιστορία και σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις νήσος
- Αγγελάκος, Κ.- Κόκκινος, Γ. (επιμ.), (2004), *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο & Η διδασκαλία της Ιστορίας με τη χρήση πηγών*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Αθανασόπουλος, Β., (2005), *Οι ιστορίες του κόσμου. Τρόποι της γραφής και της ανάγνωσης του οράματος* Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη
- Αλμπέρτι, Α., *Θέματα διδακτικής. Λεξικό βασικών όρων σύγχρονης διδακτικής*, (1986) Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, Παιδαγωγική σειρά
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (1990), *Θέματα παιδικής λογοτεχνίας (β' συζητήσεις)*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ. (επιμ.), (1999), *Λαϊκή παράδοση και σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Αναγνωστόπουλος, Β.Δ «*Τάσεις κι εξελίξεις της παιδικής Λογοτεχνίας στη δεκαετία 1970-1980*» στον Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. – Πάτσιου, Β. (επιμ.) *Φάκελο Λογοτεχνία για παιδιά και νέους* (2012), Αθήνα, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
- Αποστολίδου, Β.- Χοντολίδου, Ε.- Καπλάνη, Β., (2004), *Διαβάζοντας Λογοτεχνία στο σχολείο. Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω
- Αποστολίδου, Β. (χ.χ) «*Λογοτεχνία και ιστορία. Μια σχέση ιδιαίτερα σημαντική για τη λογοτεχνική εκπαίδευση*», στο Πρόσθετο ψηφιακό υλικό για τη διδασκαλία των Νέων Ελληνικών: Εικονική περιήγηση της λογοτεχνίας στον γεωγραφικό χώρο και στον ιστορικό χρόνο. , Αθήνα, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ Υπουργείο Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων
- Αργυρίδης, Μ., (2012), *Άλκη Ζέη: Η τέχνη του να μιλάς στα παιδιά με έντιμο τρόπο*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Αργυρίου, Ι., (2009), *Το σύγχρονο παιδικό και εφηβικό μυθιστόρημα στην Ελλάδα και στον κόσμο*, Αθήνα, Εκδόσεις Βασιλόπουλος

Αργυροπούλου, Χ.,(2007) *Η διαθεματικότητα στα φιλολογικά μαθήματα και τα σχέδια εργασίας Project*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχιμο

Βαγιανός, Γ.,(1995), *Η διδασκαλία της Ιστορίας μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα* Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην

Βασιλαράκης, Ι.Ν.(επιμ.), (1998), *Σύγχρονες οπτικές και προοπτικές της λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, Αθήνα Εκδόσεις Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδανός

Βασιλαράκης, Ι.Ν., (2005), *Γλώσσα και πράξη της παιδικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, εκδόσεις Gutenberg,

Βερτσέτης, Α.Θ.,(1996), *Διδακτικής της ιστορίας*, Αθήνα, Αυτοέκδοση

Βώρου, Φ.Κ, (1989), *Τρόποι σπουδής και διδασκαλίας της Ιστορίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Δημ. Μ . Παπαδήμα

Δανασσης- Αφεντάκης, Αντ.-Κ., (1997), *Σύγχρονες τάσεις της αγωγής*, Αθήνα, Εκδόσεις Μαυρομαμάτη

Δελώνης, Α.(1982) *Εισαγωγή στη μεταπολεμική ελληνική παιδική λογοτεχνία*, Αθήνα. Εκδόσεις Κέδρος

Ζερβού,Α.,(2002), *Στη χώρα των θαυμάτων*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Καλογήρου, Τ.- Λαλαγιάννη, Κ.,(επιμ.), (2005) *Η Λογοτεχνία στο σχολείο*, Αθήνα,Εκδόσεις Τυπωθήτω- Εκδόσεις Δαρδανός

Καλογήρου, Γ., *Φάκελος Λογοτεχνία και Εκπαίδευση* Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Καλογήρου, Τ.(2003), *Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης*, Τόμος β, Αθήνα, Εκδόσεις της σχολής Ι.Μ Παναγιωτόπουλου

Καλογήρου,Γ., *Φάκελος Διδακτική της Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αθηνών Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης

Καλογήρου, Τ., (2006), *Το πρίσμα και το κάτοπτρο* στο Πρόσωπα και προσωπεία του αφηγητή στην ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία της τελευταίας τριακονταετίας, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Καλογήρου Τ.,(2019), *Το αλωνάκι της Ανάγνωσης*, Αθήνα, Εκδόσεις ΕΠΤΑΛΟΦΟΣ

Κανατσούλη, Μ.(2002), *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις University Studio Press

Κανατσούλη, Μ., (2002), *Αμφίσημα της παιδικής λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες

Κανατσούλη, Μ., (1994) «*Διδακτική προσέγγιση παιδικού μυθιστορήματος*», Περιοδικό Επιθεώρηση Παιδικής Λογοτεχνίας, τομ.9, Εκδόσεις Βιβλιογονία, Αθήνα

Καραγιάννης, Δ., (2018), *Αλλάζει ο άνθρωπος*, Αθήνα, Εκδόσεις Αρμός

Καραστάθη, Γ., (Σεπτέμβριος 1998), *Τομή στο μυθιστόρημα της Μικρασίας της Διδώς Σωτηρίου*, (Διπλωματική εργασία), Ε.Κ.Π.Α, Αθήνα

Καρύμπαλη, Σ. (2007) «*Η διδακτική της Ιστορίας και η Λογοτεχνία. Μια διδακτική προσέγγιση στηριζόμενη σε λογοτεχνικά κείμενα του Αγώνα του '21*», (Διπλωματική εργασία), Ε.Κ.Π.Α, Αθήνα

Κατσίκη- Γκίβαλου, Α.-Καλογήρου, Τ.- Χαλκιαδάκη, Α. (επιμ.), (2008), *Φιλαναγνωσία και Σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2011), *Το θαυμαστό ταξίδι*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2007), *Φιλολογικές διαδρομές Γ'* Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Κόκκινος, Γ. (1998), *Από την Ιστορία στις ιστορίες* Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Κόκκινος, Γ., (2006), *Διδακτικές Προσεγγίσεις στο μάθημα της Ιστορίας*, Αθήνα Εκδόσεις Μεταίχμιο

Κρασανάκης, Α., (2016), *Ελληνική Λογοτεχνία και Ρητορική*, Αγία Παρασκευή Αττικής, Εκδόσεις «Αθήνα»

Κυριάκου, Φ., (2017), «*Όψεις της νεότερης και σύγχρονης Ιστορίας μέσα από μυθιστορήματα της Λότης Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου και της Γαλάτειας Γρηγοριάδου - Σουρέλη*», Διπλωματική εργασία, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα

Λαζαράκου, Ε. (2011), *Αξιολόγηση στο μάθημα της ιστορίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη

Λέβιτ, Κ., (1985), *Το νόημα της Ιστορίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Γνώση

Λεοντσίνης, Γ.Ν. (1996), *Διδακτική της Ιστορίας γενική-τοπική ιστορία και περιβαλλοντική εκπαίδευση*, Αθήνα

Λουρωτού, Ε., (2007), *Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά υπό το πρίσμα της Σύγχρονης Ιστοριογραφίας. Θεωρητικές και Διδακτικές προσεγγίσεις*, (Διπλωματική εργασία), Ε.Κ.Π.Α, Αθήνα

Μαλαφάντης, Κ.Δ., (2001), *Θέματα Παιδικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πορεία

Μαλαφάντης, Κ.Δ., (2005), *Παιδαγωγική της Λογοτεχνίας, Τόμος Α*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη

- Μητροφάνης, Ι. (2001), *Το ιστορικό μυθιστόρημα για παιδιά και νέους κατά την περίοδο 1900-1980: τα πρόσωπα και τα προσώπεια*, (Διδακτορική διατριβή) Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο
- Μπαμπούνης, Χ. (2013), *Ιστορική αφήγηση και πηγές*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Μπαχτίν, Μ. (2006), *Έπος και μυθιστόρημα*, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις
- Νάκου, Ε. (2000), *Τα παιδιά και η Ιστορία*, Αθήνα, Εκδόσεις Μεταίχμιο
- Νικολακάκη, Μ.(επιμ.), (2005), *Διαθεματικότητα και συνεκπαίδευση στο δημοτικό σχολείο*, Αθήνα, Εκδόσεις Ατραπός
- Ντενίση, Σ.,(1994), *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott 1830-1880*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη
- Παπανούτσος, Ε., (1961), *Η παιδεία το μεγάλο μας πρόβλημα*, Αθήνα, Εκδόσεις Δωδώνη
- Παπαντωνάκης,Γ.(επιμ.), (2006), *Πρόσωπα και προσώπεια του αφηγητή στην ελληνική παιδική και νεανική λογοτεχνία της τελευταίας τριακονταετίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη
- Παπάς,Α.(1996), *Μαθητοκεντρική Διδασκαλία (Τρίτος τόμος)*, Αθήνα, Εκδόσεις βιβλία για όλους
- Σαχίνης, Α.,(1990), *Το ιστορικό μυθιστόρημα*, Αθήνα, Εκδόσεις Κωνσταντινίδη,
- Σμαράγδα Λ. Ζάγκου,(2005) *Η αξιοποίηση της Λογοτεχνίας στο μάθημα της Ιστορίας*, Αθήνα, Ιδιωτική έκδοση
- Σταμάτη, Ε.(2005) *Η (Δια)θεματική Προσέγγιση της Διδασκαλίας μέσα από τα Έργα Τέχνης: Το Παράδειγμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου*, (Διπλωματική Εργασία), ΕΚ.Π.Α, Αθήνα
- Σταμούλη,Σ., (2009), *Γενική παιδαγωγική και διδακτική, Ειδική διδακτική Φιλολογικών μαθημάτων*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρη,
- Τζούμα, Α. (1991), *Η διπλή ανάγνωση του κειμένου. Για μια κοινωνιοσημειωτική της αφήγησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Επικαιρότητα
- Τσιλιμένη,Τ. (επιμ.), (2004), *Το σύγχρονο παιδικό-νεανικό μυθιστόρημα* Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Σύγχρονοι ορίζοντες
- Τσιφλίδου, Χ.(Νοέμβριος 2011), «*Η λογοτεχνία ως μαρτυρία. Αυτοβιογραφικές αφηγήσεις του πολέμου του '40 στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους*», Διπλωματική εργασία, Ε.Κ.Π.Α, Αθήνα

Φρυδάκη, Ε.,(2003) *Η θεωρία της Λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, Αθήνα, εκδόσεις Κριτική

Χατζηβέη, Γ.,(2019), *Γιώργος και Γαλάτεια Σουρέλη, Ζωή όλο φως!*, Αθήνα, Εκδόσεις Εν πλω

Χατζηδημητρίου, Σ. (επιμ.), (1995), *Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία. Το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον της*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Παπαντωνάκης Γ., Κωτόπουλος Τ.,(2011), *Σκηνικό, χαρακτήρες, πλοκή, Διαβάζοντας ένα λογοτεχνικό κείμενο: Για παιδιά και νέους*, Αθήνα, Εκδοτικός Όμιλος Ίων

### Άρθρα

Βαρελλά, Α.,(Χειμώνας 2007), Περιοδικό ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ, Τεύχος 88

Βώρος, Φ.Κ (χ.χ), *Η διδασκαλία της γλώσσας διαμέσου όλων των μαθημάτων: η περίπτωση της Ιστορίας*, Περιοδικό Τα Εκπαιδευτικά, Τεύχος 14, σελ.110

Γιαννικοπούλου, Α.(2015), *Ιστορίες από την Ιστορία Το ιστορικό εικονογραφημένο παιδικό βιβλίο*, Ηλεκτρονικό περιοδικό Κείμενα, Τεύχος 21, σελ.5

Ανακτήθηκε από :

[http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com\\_content&view=article&id=340:21-gianikopoulou&catid=65:-21&Itemid=101](http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=340:21-gianikopoulou&catid=65:-21&Itemid=101)

Δρουμπούκη, Α., (2015), *Ιστορία και λογοτεχνική αναπαράσταση*, Περιοδικό Κριτική Λογοτεχνία, Τεύχος 59

Ανακτήθηκε

από:

<http://booksjournal.gr/%CE%BA%CF%81%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%B5%CF%82/%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1/item/1569-%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7?fbclid=IwAR3NIiCrVfudpzNhcR3Kn8INbxgBTpcSZi6TJCCW1mqJzGOSjiBOX7dn4s>

Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής, Συνέντευξη Μάνου Κοντολέων, Αθήνα, 9/12/2007

Καλλέργης, Η., (1990), «*Γύρω από το ιστορικό μυθιστόρημα*», Περιοδικό Διαδρομές, Τεύχος 18, σελ.87

Κατσίκη-Γκίβαλου, Α. (2015), *Βιωμένη πραγματικότητα, μαρτυρία και Ιστορία στο νεότερο παιδικό και εφηβικό λογοτεχνικό βιβλίο*. Ηλεκτρονικό περιοδικό Κείμενα, Τεύχος 21, σελ.5

Ανακτήθηκε από :

[http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com\\_content&view=article&id=338:21-gkivalou&catid=65:-21&Itemid=101](http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=article&id=338:21-gkivalou&catid=65:-21&Itemid=101)

Καυκά, Δ, (χ.χ), *Η αξιοποίηση του εικαστικού υλικού κατά τη διδασκαλία της γενικής-τοπικής ιστορίας και ο ρόλος του στην κατανόηση της πολυπολιτισμικότητας*, Περιοδικό Τα Εκπαιδευτικά, Τεύχος 63-64, σελ.52 (για ε κεφαλαίο)

Κοζανιτά, Χ., Περιοδικό ΑΡΓΟΝΑΥΤΗΣ, Ιαν.-Φεβ.-Μάρτιος

Παπαδάτος, Γ., (Φεβρουάριος 2008), Περιοδικό ΔΙΑΒΑΖΩ, Αθήνα

Πελαγίδης, Σ.(χ.χ), *Ιστορία και Λογοτεχνία: Αξιοποίηση λογοτεχνικών κειμένων στο μάθημα της Ιστορίας*, Περιοδικό Τα Εκπαιδευτικά, Τεύχος 59, σελ.60

Σαραντίτη,Ε., (21.12.2007) - Ελευθεροτυπία, Ένθετο «Βιβλιοθήκη»

Στανιού, Ε.(2015), *Το ιστορικό στοιχείο στο σύγχρονο ελληνικό νεανικό μυθιστόρημα. Η περίπτωση του Μικρού αδελφού και της Προφητείας του κόκκινου κρασιού, της Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου* Ηλεκτρονικό περιοδικό Κείμενα, Τεύχος 21, σελ.5

Ανακτήθηκε από:

[http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com\\_content&view=category&id=65&Itemid=101](http://keimena.ece.uth.gr/main/index.php?option=com_content&view=category&id=65&Itemid=101)

Συνέντευξη Βησσαρίας Ζορμπά-Ραμμοπούλου στον ηλεκτρονικό ιστότοπο [writersgang.gr](http://writersgang.gr) 17.05.2020

Ανακτήθηκε από:

[http://www.writersgang.com/2020/05/17/%ce%b2%ce%b7%cf%83%cf%83%ce%b1%cf%81%ce%af%ce%b1-%ce%b6%ce%bf%cf%81%ce%bc%cf%80%ce%ac-%cf%81%ce%b1%ce%bc%ce%bc%ce%bf%cf%80%ce%bf%cf%8d%ce%bb%ce%bf%cf%85-%ce%b7-%ce%b6%cf%89%ce%ae-%ce%b2%cf%81/?fbclid=IwAR2ZRCcQRXZHR2KvN4LVsvrhGrYWyzkf4XJmxCGOJWxFCV\\_O7MnS9F17qPk](http://www.writersgang.com/2020/05/17/%ce%b2%ce%b7%cf%83%cf%83%ce%b1%cf%81%ce%af%ce%b1-%ce%b6%ce%bf%cf%81%ce%bc%cf%80%ce%ac-%cf%81%ce%b1%ce%bc%ce%bc%ce%bf%cf%80%ce%bf%cf%8d%ce%bb%ce%bf%cf%85-%ce%b7-%ce%b6%cf%89%ce%ae-%ce%b2%cf%81/?fbclid=IwAR2ZRCcQRXZHR2KvN4LVsvrhGrYWyzkf4XJmxCGOJWxFCV_O7MnS9F17qPk)

Τζώρτζογλου, Ν., (1990), *Η ιστορική αλήθεια στο παιδικό βιβλίο*, Περιοδικό Διαδρομές, τεύχος 18, σελ.101

Τσιλιμένη, Τ. (χ.χ ), *Κείμενα λαϊκού πολιτισμού και ιστορίας στα νέα Ανθολόγια του Δημοτικού Σχολείου και αξιοποίησή τους στην τάξη*, Περιοδικό Τα Εκπαιδευτικά, Τεύχος 83, σελ.9

Ψαραύτη, Λ.,( Φεβρουάριος 2008), Περιοδικό INDEX

White, H., (2005), «Οι μυθοπλασίες της αναπαράστασης γεγονότων» στο *Ιστορία και Αφήγηση*, Περιοδικό Cogito, Τεύχος 2, σελ.37, Αθήνα

### **Ιστοσελίδες**

<http://www.loty.gr/cv.htm>

[http://ebooks.edu.gr/info/cps/9deppsaps\\_Istorias.pdf](http://ebooks.edu.gr/info/cps/9deppsaps_Istorias.pdf)

Συνέντευξη Λότης Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου στο ηλεκτρονικό περιοδικό «Παπάκι στην μπανιέρα» σελ. 38-45 , (χ.χ.)  
Ανακτήθηκε από: <http://www.papakistimpaniera.gr/>

Συνέντευξη Μαρίας Αγγελίδου στην ηλεκτρονική εφημερίδα Lifo 11.11.2015  
Ανακτήθηκε από:  
<https://www.lifo.gr/team/bitsandpieces/52915?fbclid=IwAR3Zp5RX1SQvrvFi1gSTjcDwVq21hjhYM-RdSWICDPaiADR7nwKPgeZBWQ0>

Συνέντευξη Hayden White στο περιοδικό Synthesis (<http://synthesis.enl.uoa.gr/>),  
2015, Τεύχος 8  
Ανακτήθηκε από:  
[https://www.oanagnostis.gr/istoria-ke-logotechnia-mia-sinentefxi-tou-cheinten-ouaitstin-angeliki-spiropoulou/?fbclid=IwAR3dnhpNbqbsY3rvS2\\_y\\_gk8N\\_XdVx0qdhsnK3ITMsD8hcP2chfRID8qYQs](https://www.oanagnostis.gr/istoria-ke-logotechnia-mia-sinentefxi-tou-cheinten-ouaitstin-angeliki-spiropoulou/?fbclid=IwAR3dnhpNbqbsY3rvS2_y_gk8N_XdVx0qdhsnK3ITMsD8hcP2chfRID8qYQs)

Χατζηβασιλείου, Β. (2010), *Τι ψάχνει η σύγχρονη λογοτεχνία στην Ιστορία;*,  
Ηλεκτρονική εφημερίδα Enet.gr , Αθήνα  
Ανακτήθηκε από:  
<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=183889&fbclid=IwAR1rd3fOj3j-iYwzSbqaFStk1FG5ZnoTz22i4H77OPUm7QojmX3vOxDcGBE>

### **Μυθιστορήματα**

Αγγελίδου, Μ. (2010), *Το βιβλίο των αυτοκρατόρων*, Αθήνα, Εκδόσεις Λιβάνη

Ζέη, Α. (1995), *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, Αθήνα, Εκδόσεις Κέδρος

Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ., (1976), *Ο μικρός αδερφός*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ., (1995), *Όπως και στ'αηδόνια*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ.,(2008), *Ο καιρός της σοκολάτας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ.,(2016), *Το φιλί της λύκαινας*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

Φρανκ, Α., (1997), *Το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη

### **Πρακτικά από συνέδρια**

*Η ιστορία στο σχολείο*, Πρακτικά ημερίδας, Κολλέγιο Αθηνών, 2001, Αθήνα

Κυρκίνη, Α., (2001), *Η προσέγγιση του μαθήματος της Ιστορίας*, Πρακτικά εκπαιδευτικής ημερίδας : Η ιστορία στο σχολείο, Σάββατο 3 Μαρτίου 2001

Μπαμπούνης, Χ., (2000), *Ιστορικές πηγές, σχολικές δραστηριότητες και σύγχρονα εκπαιδευτικά τεχνολογικά μέσα για τη διδασκαλία της Ιστορίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση*, στον τόμο: Πρακτικά εκπαιδευτικής ημερίδας: Μεθοδολογία και Διδακτική της Ιστορίας και της Γεωγραφίας στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση,(σελ.63-66 και 70-74), Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία- Αρσάκεια-Τοσίτσεια Σχολεία- Εποπτεία Σχολείων,(2000), Εκδόσεις Φιλεκπαιδευτική Εταιρεία, Αθήνα

Πολίτη, Τ.,(1996) *Λόγοι της Ιστορίας και λόγος περί Ιστορίας κατά τη γένεση του ιστορικού μυθιστορήματος*. Στο Παντελοδήμου Δ.,(επιμ.), *Ιστορία και Λογοτεχνία, Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου(9-11 Οκτωβρίου 1992)*, (σελ.91-92), Αθήνα

Σπήλιος, (2003), *Σχολείο χωρίς σύνορα*, Πρακτικά από το 43ο παιδαγωγικό Συνέδριο *Το πλαίσιο Αγωγής στο σημερινό ελληνικό σχολείο*,Αθήνα, Εκδόσεις Σύλλογος Ορθοδόξου Ιεραποστολικής Δράσεως «ο Μέγας Βασίλειος», (σελ.53), Αθήνα

Χατζηαντωνίου, Κ., (2011), *Λογοτεχνία και Ιστορία*, Εισήγηση στη Συνάντηση με τη Λογοτεχνική Συντροφιά ,2ο Πρότυπο Πειραματικό Γενικό Λύκειο Αθηνών  
Ανακτήθηκε

από:

[https://blogs.sch.gr/2lykpiatt/2011/12/15/logotexnia\\_istoria/?fbclid=IwAR2oGcM0aRBFOhEO2LYYWms5RJ8dxVzAwKVAvUxHsJRdylzGZWxkCICpft8](https://blogs.sch.gr/2lykpiatt/2011/12/15/logotexnia_istoria/?fbclid=IwAR2oGcM0aRBFOhEO2LYYWms5RJ8dxVzAwKVAvUxHsJRdylzGZWxkCICpft8)

### **Βοηθήματα**



Σόλμαν Μ. (μτφ.) Παπαληγούρα Ζ., Βορριά Π. και Μπαμπλέκου Ζ. (επιμ.), (2011) *Η ανάπτυξη των παιδιών*, Αθήνα, Εκδόσεις: Τυπωθήτω - Γιώργος Δραδάνος

Παπαλεοντίου, Μ.(2014), *Ο Λογοτεχνικός Γραμματισμός στην πεζογραφία. Στοιχεία θεωρίας της αφήγησης*, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Κύπρου

Ανακτήθηκε

από:

[http://www.pi.ac.cy/pi/files/epimorfosi/ekpaid\\_yliko/logot\\_mesi/logotexnia\\_afigimatologia.pdf](http://www.pi.ac.cy/pi/files/epimorfosi/ekpaid_yliko/logot_mesi/logotexnia_afigimatologia.pdf)

Τριβιζάς, Ε.,(2000), *Η φάλαινα που τρώει τον πόλεμο*, Αθήνα, Εκδόσεις Μίνωας

ELLIOTT N. STEPHEN, KRATOCHWILL R. THOMAS, LITTLEFIELD-COOK JOAN, TRAVERS F. JOHN, (2008), *Εκπαιδευτική Ψυχολογία, Αποτελεσματική Διδασκαλία-Αποτελεσματική Μάθηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg

Butler, C. & O' Donovan, H. (2012). *Reading history in children's books*, London: Palgrave Macmillan.

Groot, Jerome de. 2009. *The Historical Novel*. Λονδίνο και Ν. Υόρκη: Routledge.  
Jameson, Fredric. 1999. *Το μεταμοντέρνο*

Genette, G., (2007), *ΣΧΗΜΑΤΑ ΙΙΙ, Ο ΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΑΦΗΓΗΣΗΣ ΔΟΚΙΜΙΟ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΕΙΜΕΝΑ*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη